Coperta de Daniel NICOLESCU
Ilustrația copertei: Marc Chagall, *Rabin* (1914)

Viorica S.Constantinescu

EVREUL STEREOTIP

Schiță de istorie culturală

Editura Eminescu
1996

„Frischli: *Şi eu scriu o piesă de teatru.*
Dürli: *Despre ce?*
Frischli: *Despre evrei.*
Dürli: *Da, eşti cumva evreu?*
Frischli: *Ei asta-i, ce ţi-a venit?*
Dürli: *Tu, tu eşti într-o situaţie mai gravă decât mine. Există numai puţini chimişti care m-ar putea contrazice pe mine, în schimb de evrei e plină lumea.*
Frischli: *Nu-i nimic, pentru că în piesa mea nu apare nici un evreu.*
Dürli: *Cum, o piesă despre evrei în care nu apare nici un evreu? Ah, asta-i genial! Tu trebuie de-ndată să-mi povesteşti.*"

(Max Frisch)

Carte publicată cu sprijinul
FUNDAŢIEI SOROS PENTRU O SOCIETATE DESCHISĂ

ISBN 973 - 22 - 0481 - 8

INTRODUCERE:

„Aimez-vous... les juifs ?“

„Mă tot privesc
Pe mine, iudeul,
Și sunt bucuros.
Las' să fiu disprețuit
Sunt bucuros
Că sunt iudeu !“

(Albert Einstein)

Cine ar putea spune că-i plac evreii fără măcar un „dar" adversativ care să-i stopeze generozitatea? Oare evreilor le plac „ceilalți"? De unde vine această incompatibilitate (uneori absolută, în unele perioade ale istoriei europene comune) între evrei și ne-evrei? Cum s-a născut „homo antisemiticus"? „N-am întâlnit nici un german care ar iubi pe evrei", scria întristat Nietzsche în *Aurora*. Dar vreun rus, polonez, român, spaniol să fi întâlnit el oare?

Cert este faptul că ruptura dintre „noi" și „ei" – care are cauze mult mai adânci, dincolo și dincoace de conștient – nu este la fel cu o dușmănie oarecare între popoare vecine sau minorități conlocuitoare, ea se plasează mai curând în domeniul socio- și psihopatologiilor. Și dacă ar dispărea ultimul reprezentant al acestui vechi popor, megaloman și umil în același timp, ce s-a autointitulat „ales", dar s-a descris mereu pe sine ca mizer și culpabil, respingerea lui ar rămâne atâta vreme cât în noi iudeul, instalat în fapt prin morala, moravurile, credința creștină – nu va înceta să ne chinuie conștiința vinovată. Toleranța de care s-au bucurat evreii în spațiile de civilizație neeuropene, neeuropenizate și necreștine[1], ne face să credem că nu vom înceta să lovim pervers, prin ei, creștinul din noi care ne torturează în subteran chiar dacă l-am acceptat conștient. Vina iudeului este și aceea de a ni-l fi dat și luat pe Iisus.

Nimănui nu-i este indiferentă „problema evreiască", nici

hâtrului Sancho Panza. Mărturisirea lui, foarte interesantă, are logica ei, una care-i mai mult decât scuzabilă, „pur sentimentală". El, Sancho, cel ce mereu îl trage pe stăpânul său de mânecă și-l readuce la realitate prin raționamente pe cât de simple pe atât de corecte și de bun-simț, când a fost vorba de evrei s-a pierdut total cu firea: el nu spune că-i urăște *pentru că* iubește mult sfânta biserică romano-catolică și pe bunul Dumnezeu, ci *chiar dacă*. Evreul lui Sancho și al antisemitismului nostru nu este un individ, un om, ci un principiu universal al negativului care ne stimulează parcă instinctul de ură și ca atare trebuie să-l respingem din capul locului sau, oricum, să rămânem treji în prezența dar... și în absența lui. Pentru că „piesa" existenței noastre, ca și aceea a lui Max Frisch, intitulată *Andorra*, nu are nevoie de evrei ca să trateze despre pericolul ce-l reprezintă ideea de evreu. „Antisemitismul fără evrei", despre care se vorbește astăzi, este foarte vechi, încă din vremea când alungați din Anglia (1240) și în bună parte din Franța (1394), din Spania (1492), continuau să rămână un pericol atât de *real*, încât Shakespeare l-a creat pe Shylock, nu ca „homo economicus", cum fusese în realitate și era încă, ci ca pe un răzbunător al neamului său, un practicant deghizat al jertfei omenești.

Se știe că parte dintre evrei a venit în Europa înainte chiar de romani (ne referim la cei spanioli care se pare că au emigrat împreună cu fenicienii spre nordul Africii și sudul Spaniei), de anglo-saxoni, franci, vizigoți. Au fost apreciați încă la începutul Evului Mediu, mai ales ca negustori ce călătoreau de la un capăt la altul al pământului, ca știutori de carte, ca artizani, medici și chiar buni agricultori și asta a durat aproape un mileniu. Ei nu s-au născut cămătari și bancheri ci, cum vom vedea, europenii neevrei i-au silit să devină „paria privilegiată", în mileniul întâi, „rasă blestemată", în cel de-al doilea.

De când, de ce, cum niște concetățeni cu un spirit colectivist mai accentuat decât alții (spirit care nu deranja însă

în vremea când Europa prenațională nu era altceva decât o puzderie de comunități mai mult sau mai puțin înrudite, mai mult sau mai puțin dispuse să se amestece între ele) au ajuns să fie „urâți de moarte", să preocupe într-o măsură ridicol de disproporționată în raport cu numărul lor teologii, cugetătorii, politicienii, biologii, psihologii, psihanaliștii? După holocaust s-a încercat să se explice acest fenomen de nevroză, de patologie colectivă, care s-ar putea numi „greață antisemită" (există greață fiziologică, metafizică de ce n-ar fi și una rasială?) și care este tipic europeană[2]. Mai mult sau mai puțin detașați ei, cercetătorii... „greței antisemite", par mai totdeauna marcați de complexul vinovat-victimă, dreptatea și pedeapsa răului trecând, ca în tragedia antică, dintr-o tabără de vinovați în cealaltă, adevărul, explicația rămânând mereu o... aspirație. Cert este însă faptul că fără a-și clarifica poziția față de „problema evreiască", Europa nu-și poate scrie istoria cât de cât adevărată și mai ales nu-și poate pre-scrie istoria viitorului ei. Același lucru este valabil și pentru victimele „celorlalți", pentru poporul Sionului care nu mai obișnuiește să-și pună cenușă în cap, de când a dobândit identitate statală, deși obiceiul îi aparține. Autovictimizarea continuă și învinuirea celorlalți nu pot funcționa la infinit, mai ales în condițiile în care „răul iudaic", slăbind, s-a anemiat treptat și „răul creștin". S-a și spus că pe măsură ce evreii au plecat sau n-au mai fost în prim-planul preocupărilor societăților democratice sau ale celor totalitare, creștinismul a început să se surpe din interior: antinomia iudeo-creștină fiind înlocuită cu o conciliere normală a dus la deteriorarea ambelor credințe. În locul „răului creștin" a apărut „răul ateu", sau și mai rău, „răul scientologic", „răul satanic" ș.a.m.d.

Evreul vinovat, așa cum el însuși și-a impus imaginea lamentându-se mereu încă în *Biblie* că a greșit, evreul suferind („Prețioase sunt suferințele", scrie în *Talmud*, „iudaismul care a adus numai nenorociri omenirii", – consemna romanticul Heine

care spre bătrânețe regreta că n-a fost „mai iudeu") s-a transmis genetic, din generație în generație. Mai real decât cel real este *vinovatul moștenit* pe care îl purtăm în subconștientul nostru și când limba „ne vorbește" îl numim „jidan", chiar dacă „ne-a luat gura pe dinainte". Vrem sau nu vrem, aparținem deocamdată, în ciuda reconcilierii clamate de biserică și sinagogă, sau de ideologi și politicieni, speciei „homo antisemiticus" și dacă nu gândim antisemit, suntem gândiți antisemit, iar „străina gură" ne dă de gol: „Știai că-i evreu?", „e deștept evreul!", „hoț evreul!". „Evreii, evreii, ei sunt vinovați, ei trag sforile!" etc. etc.

Ce rău ne-a făcut totuși hoarda eterogenă de seminomazi de acum patru milenii ce a preluat și perfecționat ideea de monoteism de la cei pe pământul cărora erau tolerați pentru a o aservi creației unui popor, un popor pe cât de sărac și simplu pe atât de orgolios, „alesul"[3] divinității care și ea, la rândul ei, era „aleasă", unică, cea mai puternică, singura adevărată, singura care nu se arăta, ci doar se „revela" unor „aleși" ai „poporului ales".

Drama abisală a urii pare să se fi fondat inițial pe un motiv psiho-etnic. Mozaismul evreilor, iudaismul iudeilor, creștinismul europenilor a impus unor popoare *naturiste* o credință spiritualistă: întreaga noastră spiritualitate, de la Moise până astăzi, are la bază „agresiunea contra naturii" (Émil Gillabert)[4]. O eternă rătăcire la porțile realității, aceasta pare să fi devenit „trăirea" după modelul iudeo-creștin. „Civilizația noastră, ca și religia noastră din care ea s-a ivit, s-a edificat pe represiunea și mutilarea instinctelor noastre"[5]. O frustrare acceptată, dar nu mai puțin revanșardă, i-a transformat pe „spiritualiști" în doctrinari, iar pe evrei în dușmani eterni ai celor care le-au acceptat și amplificat ideologia.

Sunt ei, evreii, vinovații eterni de tot ce li se impută? Dar sunt ei totdeauna „vinovații fără vină"? Nu cumva are mai curând dreptate Sydney Tarochov care ne vorbește ca și Walter Jens, de altfel, despre "die beide Sündböcke" (ambii țapi

ispășitori)[6] ai umanității? Provocatori, agresivi, maeștri în manipularea psihologiei, dar și sublimi prin ideea de ordine morală, ei au făcut ca lumea să se învârtească în jurul „problemei" lor aproape chiar din momentul în care și-au făcut apariția, ca grup organizat, în Mesopotamia, Egipt, Canaan.

Privită evenimențial, fără implicații psihanalitice, biologice, rasiale, genetice ș.a.m.d., istoria antiiudaismului și a antisemitismului (ca fază superioară a celei dintâi) ne apare ca istoria unor animozități teologale și economice, care au devenit din când în când politică de stat. În anumite condiții de criză economică „lupta de clasă" a devenit „luptă de rasă", „ura de rasă" fiind susținută de un halou de elucubrații paranoico-isterice cu cât mai șocante cu atât mai eficiente. „Homo antisemiticus" a fost creația crizelor economice, a teologiei culte și populare, a artei creștine medievale și, în sfârșit, a antropologiei și biologiei rasiale[7].

Să ne imaginăm un „sondaj de opinie", dincolo de istorie, pentru a ne face o vagă idee despre cum a gândit „homo antiiudaicus și antisemiticus" convietuirea cu... evreii, fie ei frumoșii sefarzi, negrii etiopieni sau arianicii aschenazi.

Așadar: „Aimez-vous les Juifs?" (Vă plac evreii?).

Un cetățean roman: – Nu, pentru că în loc să aducă jertfe zeilor și împăraților noștri, îl venerează pe Jupiter Sabasios al lor, un zeu pe care nu l-a văzut nimeni. Sunt mereu nemulțumiți, se plâng întruna, nu iubesc viața, unii, mai răi chiar, susțin că le-a sosit un salvator al săracilor (sic!), îi urăsc pe toți cei care nu sunt de neamul lor, niște scelerați și niște destabilizatori. Bine a făcut împăratul Nero că pe cei cu Mesia lor i-a aruncat în arenă să-i sfâșie fiarele la circ. Și totuși nu-i putem pedepsi cum ar merita nici pe cei ce-și zic iudei, nici pe cei ce-și zic creștini, pentru că nu avem legi împotriva lor.

Un creștin din Evul Mediu timpuriu: – Nu prea, dacă n-ar fi așa de încăpățânați și ar recunoaște că legea noastră creștină e

cea adevărată, că de aceea l-a jertfit Dumnezeu pe unicul lui fiu ca noi să fim salvați și nu numai noi care nu suntem evrei, ci și ei! Treaba lor, vor fi pedepsiți și nu vor cunoaște mântuirea. Uneori mă apucă mila când mă gândesc: ce sunt ei vinovați că s-au născut evrei? Bine că avem bisericile noastre și nu mai trebuie să ne folosim, ca strămoșii noștri, de sinagogile lor. Mulți creștini adevărați ascultau și predicile rabinilor și chiar credeau ce spun mincinoșii aceștia cu carte. E drept că și de-ai lor vin la noi la biserică. Poate speră să fie și ei mântuiți.

Un creștin din Evul Mediu târziu (după cruciade): – Nu, pentru că sunt un neam de trădători; Iuda l-a vândut pe Iisus saducheilor și fariseilor. Ei sunt răspunzători de moartea lui Hristos. Diavolul îi inspiră în toate faptele lor și nu Sfântul Duh ca pe noi. Sinagoga lor e o târfă, iar ei niște mincinoși, ucigași, profanatori de ostii, ei au adus ciuma infestând fântânile. Niște porci, lacomi și murdari. Miros urât pentru că gătesc cu ulei și nu cu grăsime și mănâncă usturoi. Ar trebui să fie alungați de peste tot, poate chiar arși. Pentru că ei sunt încarnarea Încornoratului. Trebuie să poarte haine speciale ca să-i distingem pe stradă, să nu se amestece cu noi, să locuiască în cartiere speciale de unde să nu iasă în timpul nopții.

Un creștin din Renaștere: – Nu, pentru că sunt infideli, setoși de bani, cămătari fără scrupule, ne urăsc de moarte, medicii lor îi ucid pe creștini sub pretext că-i tratează, principii și papii îi răsfață ca să se poată folosi de banii lor. Mulți au coadă, bărbații au menstruație ca și femeile, se ocupă cu vrăjitoria...

Un creștin iluminist: – Nu, dar nu trebuie uciși, ci doar îngrădiți și evitați.

Alt creștin iluminist: – De ce să nu-mi placă? Sunt foarte cultivați, unii sunt folositori celor săraci pe care îi împrumută cu bani. Și apoi, ei au refăcut legătura Europei cu raționalismul grec!

Un creștin romantic: – Dar oare Iisus n-a fost iudeu? Poezia lor este foarte frumoasă. Și *Sfânta Scriptură* tot ei au scris-o. Ei au făcut din săraci oameni cu demnitate. Și tot ei ne-au dat sublimul moralei!

Alt creștin romantic: – Nu, ei sunt poporul fatal al umanității. Morala lor l-a făcut pe om slab. Iisus n-a fost evreu, a fost arian. De aceea l-au ucis pentru că nu era unul de-al lor. Ei sunt vinovați de revoluția franceză care a adus atâtea nenorociri omenirii. Au pretenții nerușinate, să fie considerați egali cu ceilalți oameni. Asta ar întrece orice măsură, să fie considerați oameni. Vor drepturi egale cu creștinii. Au adus capitalismul. S-au proclamat „popor ales". Ales, pentru ce? Doar ca să sufere și să-i facă și pe alții să sufere. Ar trebui alungați de peste tot.

Un creștin din secolul XX: – Nu, pentru că sunt destabilizatori, ei se află la originea revoluțiilor, războaielor și crizelor de tot felul. Au planul lor ascuns: să domine lumea după ce o vor fi distrus. Comunismul este tot opera lor. L-au făcut și apoi au fugit de el în America. Ateismul lor afișat (în realitate ei și-au păstrat credința) ne-a distrus creștinismul și odată cu el identitatea noastră europeană. Sionismul este o diversiune. Numai fanaticii și săracii s-au întors în Sionul pe care-l tot jelesc în mod ipocrit. Trăiesc unde vor, cum vor și bine. Hitler a cam exagerat, dar știa el ce știa. Nu contează că au cam plecat, unul dacă este și-i de-ajuns ca treaba să nu meargă.

Un creștin din estul Europei post-comuniste: – Ei, nu prea mai sunt, ce să caute ei în sărăcia noastră. Dar nu-s proști, la ei acasă n-au făcut comunism. L-au experimentat pe noi și apoi l-au pus în chibuț la muzeu. Și ce dacă nu mai sunt decât puțini, tot ei domină lumea...

Evreul va rămâne multă vreme, în funcție de diverse contextualizări, încă „jidan". Europenii nu se vor mântui ușor de

acele „idées reçues" care le-au dirijat gândirea două milenii chiar dacă se vor juca în continuare cu paradoxuri de tipul „Liebesmord" (A ucide din iubire). Iudaismul și creștinismul se confruntă de două mii de ani, spre stupoarea unor filosofi ca Th.W.Adorno, care se întreba cum este posibil un astfel de paradox în care religia fiului să devină dușmanul de moarte al religiei tatălui? Cei ce cred în religia tatălui să fie dușmanii de moarte ai celor ce cred în religia fiului[8]? În spatele istoriei Europei se află mereu Cain și Abel, Ormuz și Ahriman, Iuda și Iisus, Răul și Binele, Diavolul și Dumnezeu, iudei și creștini. La întrebarea „ce este un evreu?" nici n-ar trebui răspuns, pentru că simpla ei lansare este deja un răspuns: un evreu rămâne un evreu, chiar dacă e convertit, asimilat, ateu. Și asta nu pentru că vrea numai el, ci pentru că vrem și noi. Evreul este o alteritate consacrată. Evreul real. Dar cel imaginar? Cum apare în literatură și artă, paralel sau intersectându-se cu istoria, răfuiala neevreilor cu evreii este intenția paginilor care urmează, pagini care nu-și propun să facă înțeles ceea ce nu-i încă de înțeles, ci doar să readucă în discuție, mai ales din perspectiva artei, acest *neînțeles* etern.

I. STEREOTIPURILE GÂNDIRII

„Și va domni de la o margine până la alta și de la un râu până la marginile lumii. Înaintea lui vor îngenunchea etiopienii și vrăjmașii lui țărâna o vor linge. Împărăția Tarsisului și insulele daruri vor aduce, împărăția arabilor și a reginei Saba prinoase vor aduce. Și se vor închina lui toți împărații, toate neamurile vor sluji lui."

(Psalmul 7, 8–11)

1. „Problema evreiască" în *Vechiul Testament*

„Ei aduc arderi de tot pentru Baal, ceea ce Eu nu le-am poruncit nici le-am grăit și ceea ce nici prin minte nu Mi-a trecut. De aceea iată vin zile, zice Domnul, când locul acesta nu se va mai chema Tofet sau valea fiilor lui Hinom, ci Valea Uciderii."

(Ieremia, 19, 6)

„Rasismul s-a născut evreu", se spune adesea, de când au început să apară teoriile rasismului. Ei, evreii, „poporul ales", constrâns chiar prin *Legea* care este, în fapt, Dumnezeul lor adevărat, *să nu se amestece cu alte neamuri* (într-o regiune geografică și etnografică unde cu greu popoarele locuitoare își distingeau până și zeii lor proprii, împrumutându-și-i cu generozitate, pe ei și altarele lor), erau convinși că vor deveni stăpânii lumii. Dar ce însemna „lumea" timpului biblic? Egiptul, regatul reginei Saba (poate Omanul de azi), Etiopia, ținutul de la est și vest de Iordan, până la Eufrat. Când Avraam încheie legământul cu Domnul, acesta îi promite: „Urmașilor tăi voi da pământul acesta de la râul Egiptului până la râul cel mare al

Eufratului; voi da pe chenei, pe chenezei, pe chedmonei, pe hetei, pe ferezei, pe refaimi, pe amorei, pe canaanei, pe hevei, pe gherghesei și pe iebusei" (*Facerea* 15, 18–21).

Visul panebraic nu era nici pe departe comparabil cu cel al grecului macedonean de mai târziu ce a ajuns în India. Ei doreau în realitate să vadă îngenuncheate cetățile care-i umiliseră de multe ori, iar suveranii lor megalomani să aducă daruri Israelului. De aceea evreii au pornit și un alt fel de război decât cel al armelor. Poate că știau de undeva că până la urmă Elohim–Yahweh–Savaot al lor tot va cuceri lumea chiar dincolo de granițele cunoscute de ei atunci. „Războiul lor sfânt", „gihadul" lor, aveau să-l poarte cu *cuvântul* revelat și scris în *Cartea sfântă.*

Istoriografia evreilor este una mereu în mișcare întrucât noi descoperiri arheologice și filologice, noi ipoteze schimbă imaginea istoriei celei „adevărate"... pentru o vreme. Dar nici istoria și nici legenda lor nu sunt destul de convingătoare pentru a ne lămuri de ce au fost ei mereu o „problemă" pentru popoarele cu care au venit în contact, de ce s-au dușmănit cu toți vecinii, ei rămânând mereu *străini*, „alteritatea" eternă. Chiar și atunci când reușeau să se împace cu unii vecini care le ofereau ospitalitate – după ce s-au împăcat cu Abimelec, rege egiptean ce stăpânea Canaanul: „Iar Avraam a sădit o dumbravă la Beer-Șeba și a chemat acolo numele Domnului Dumnezeului celui veșnic. Și a mai trăit Avraam în țara filistenilor zile multe, *ca străin* (s.n.)" (*Facerea* 21, 33–34) – tot ca străini rămâneau.

Complexul de inferioritate al ultimilor veniți (măcinați de o acută criză de identitate), al celor mereu tolerați, niciodată considerați egali, s-a transformat treptat într-un complex de superioritate ce vizează până la urmă rasismul, evident în numeroase pagini din *Biblie.* Doritori să se stabilească pe un teritoriu al lor, păstorii, care nu refuzau nici agricultura (de aceea Avraam *a cumpărat* de la fiii lui Het, stăpânul Hebronului

din țara Canaanului, peștera Macpela ca s-o îngroape pe Sarra și țarina la capătul căreia se afla peștera, nevoind s-o primească în dar, pentru a fi sigur că-i aparține lui și poporului care-l urma, plătind „patru sute de sicli de argint, după prețul negustoresc"), nu păreau a fi marcați de vreo nevropatie a vagabondajului etern, cum s-a spus mereu despre urmașii lor de peste trei milenii în tratatele de iudeopatie. De obicei, erau manipulați în funcție de adversitățile sau necesitățile faraonilor egipteni și ale monarhilor locali din Canaan (supușii Egiptului), când chemați ca „oaspeți", ca în vremea protectorului lui Iosif, când exterminați, ca în vremea urmașilor faraonului binevoitor, puși la munci grele, considerați sclavi, alungați sau reținuți cu forța. Astfel se instalează treptat obsesia urii *celorlalți* contra evreilor căreia i se răspunde cu ura evreilor asupra celorlalți. Dintr-o „astro-perspectivă" istorică, ni se revelă un fapt cutremurător: evreii înșiși l-au creat, în realitate, pe „homo antisemiticus" descriindu-l în *Cartea sfântă* și apoi l-au transmis neevreilor odată cu această *Carte.* Mecanismul transferului de animozitate de la evrei către popoarele din jur, și de la popoarele din jur spre evrei, apoi de la iudei (cum se vor numi toți evreii, indiferent de ramura din care proveneau, după exilul babilonean) spre neiudei și mai departe, de la europeni spre iudei, ca și acela al transformării sentimentului *evreiesc* al autoculpabilizării într-unul *neevreiesc* al culpabilizării, al autovictimizării în victimizare (ceea ce a stârnit în parte antipatia contemporană față de ei), au funcționat continuu în interioritatea psiho-socială și artistică a popoarelor mediteraneene. Să pomenim „o istorie a evreilor", cea din *Pentateuch,* obsesiv reluată în rezumat în *Vechiul* și *Noul Testament,* după legea ce structurează operele de tip *antologic.* „Lăudați pe Domnul și chemați numele Lui, vestiți între neamuri lucrurile Lui... Aduceți-vă aminte de minunile Lui, pe care le-a făcut, de minunile Lui și de judecățile gurii Lui. Seminția lui Avraam, *robii Lui* (s.n.), fiii lui Iacov,

aleșii Lui (s.n.)... Și l-a pus El pe Iacov, spre poruncă, și lui Israel legătură veșnică, zicând: «Ție îți voi da pământul Canaan, partea moștenirii tale». Atunci când erau ei puțini la număr și străini în pământul lor și au trecut de la un neam la altul, de la o împărăție la alta, n-a lăsat om să le facă strâmbătate și i-a certat pe ei, pe împărați, zicându-le: «Nu vă atingeți de *unșii* (s.n.) Mei și nu vicleniți împotriva profeților Mei». Și a chemat foamete pe pământ și a sfărâmat paiul de grâu. Trimis-a înaintea lor om, rob a fost rânduit Iosif. Smeritu-l-au, punând obezi picioarelor lui; prin fier a trecut sufletul lui până ce a venit *cuvântul* (s.n.) Lui. Cuvântul Domnului l-a aprins pe el, trimis-a împăratul și l-a eliberat pe el. Pusu-l-a pe el domn casei lui și căpetenie peste toată oștirea lui, ca să *învețe pe căpeteniile lui ca pe sine însuși și pe bătrânii lui să-i înțelepțească* (s.n.). Și a intrat Israel în Egipt și Iacov a locuit ca *străin* (s.n.) în pământul lui Ham. Și a înmulțit pe poporul lui foarte și l-a întărit pe el, mai mult decât pe vrăjmașii lui. Întors-a inima lor ca să urască pe poporul său, ca să viclenească împotriva robilor Săi. Trimis-a pe Moise, robul Său, pe Aaron pe care l-a ales. Pus-a în ei cuvintele semnelor și minunilor Lui în pământul lui Ham. Trimis-a întuneric și i-a întunecat, căci au amărât cuvintele Lui; prefăcut-a apele lor în sânge și a omorât peștii lor; scos-a pământul lor broaște în cămările împăraților lor. Zis-a și a venit muscă câinească și mulțime de muște în toate hotarele lor. Pus-a în ploile lor grindină, foc arzător în pământul lor; și a bătut viile lor și smochinii lor și a sfărâmat pomii hotarelor lor... Și a bătut pe toți întâi-născuții din pământul lor, pârga întregii lor osteneli. Și i-a scos pe ei cu argint și cu aur și nu era în semințiile lor bolnav. Veselitu-s-a Egiptul la ieșirea lor că frica de ei îi cuprinsese. Întins-a nor spre acoperirea lor și foc ca să lumineze noaptea. Cerut-au și au venit prepeliță și cu pâine cerească i-a săturat pe ei. Despicat-a piatră și au curs ape și au curs râuri în pământ fără de apă. Că și-a adus aminte de cuvântul cel sfânt Lui, spus lui

Avraam, robul Lui. Și a scos pe poporul Său întru bucurie și pe cei *aleși* (s.n.) ai Săi întru veselie. Și le-au dat lor țările neamurilor și ostenelile popoarelor au moștenit «ca să păzească dreptățile Lui și legea Lui s-o țină»". *Psalmul 105* continuă istoria înșirând nenorocirile care s-au abătut asupra „poporului ales" din cauză că „acesta n-a înțeles" minunile lui Dumnezeu și „degrabă au uitat lucrurile Lui și n-au sùferit sfatul Lui". „Și au făcut viței în Horeb și s-au închinat idolului... Apoi ei au disprețuit pământul cel dorit și n-au crezut în cuvântul Lui, ci au cârtit în corturile lor și n-au ascultat glasul Domnului... Au jertfit lui Baal-Pear și au mâncat jertfele morților și L-au întărâtat pe El cu faptele lor și au murit mulți din ei... *N-au nimicit neamurile de care le-a pomenit Domnul, ci s-au amestecat cu neamurile și au învățat faptele lor și au slujit lucrurilor idolilor lor și s-au smintit și-au jertfit pe fiii și pe fetele lor idolilor, au vărsat sânge nevinovat, sângele fiilor și fetelor lor pe care i-au jertfit idolilor din Canaan și țara a fost astfel spurcată prin omoruri*" (s.n.).

Această „baladă" a istoriei – înainte de a deveni *Psalmul 105*, care este pus pe seama regelui David – în care sunt cuprinse întreaga *Facere* (fără creația și nimicirea prin potop) și *Ieșirea*, povestită probabil, în acompaniament muzical, seara, în jurul focului, unde se opreau pentru popas păstorii nomazi, cuprinde în sine „principiile fundamentale" ale teo-sociologiei evreilor structurată după un model pastoral. *Biblia* ne arată cum semințiile lui Avraam, Isaac și Iacov, „robii" lui Dumnezeu, deja „aleșii lui", n-au ascultat totdeauna porunca divină și *s-au amestecat* cu neamurile din Canaan în loc să le fi nimicit, ceea ce le-a atras un destin al suferinței teo-dictate.

Legenda este șovăielnică și ascunde unele întâmplări care nu convin uneori; istoria, dimpotrivă, este cu sau fără voia ei mai cinstită cu trecutul. Ea ne „povestește" cum, până a deveni „poporul ales" prin Iacov-Israel, adică Iacov cel care s-a luptat cu Dumnezeu (sau cu îngerul?), triburi semite au migrat dinspre

Golful Persic, prin mileniul IV î.Hr. spre câmpiile mănoase ale Mesopotamiei unde păstorii, parte din ei, au devenit agricultori, alții orășeni bogați. Acesta ar fi fost și cazul familiei celui căruia i s-a revelat pentru prima dată Dumnezeul unic, „Avraam". După unii filologi, numele pe care-l purtau aceste triburi, destul de eterogene, „habiru" (sau apiru), și din care a derivat poate cuvântul evreu, ar fi însemnat „hoț" sau „vagabond"[1], după alții „eber" însemna prepoziția ori adverbul „dincolo" (dincolo de Iordan) sau era numele unui strămoș al lui Avraam[2], avraamiții fiind astfel totuna cu... habiriții. Din motive încă obscure (poate religioase), pe la 1800 î.Hr. unele triburi au părăsit cetatea Haran unde Terah, tatăl lui Avraam era un om foarte bine situat, și au plecat spre țara mănoasă a Canaanului. Din Canaan, unde Avraam a cumpărat „o țarină", urmașii lui au trecut în Egipt în vremea dominației hicsoșilor. Poziția privilegiată la curte a unui evreu – Iosif, fiul lui Iacov și al Rahilei, s-ar putea explica prin situația specială a Egiptului ca țară ocupată, între 1700–1500 î.Hr. Asemănați foștilor cuceritori, după alungarea acestora, evreii (care între timp se și înmulțiseră în mod îngrijorător pentru egipteni) încep să fie antipatizați, considerați suspecți, persecutați, puși la muncile grele de construcție a unei noi capitale. Antipatia a dus, ca și mai târziu cu câteva milenii, la ură și apoi la genocid, chiar dacă în Egipt nu s-a pus problema exterminării totale a evreilor ca în Evul Mediu sau în timpul celui de-al III-lea Reich.

Deja în Egipt, dată fiind presiunea mediului, datorită statutului de excepție (cel de toleranță) al „fiilor lui Israel" (pentru autohtoni – „străini", „robi", poate și hoți), se fundamentează o nouă conștiință *comunitară*, care se bazează în primul rând pe păstrarea intactă și vie a memoriei patriarhilor și în al doilea rând pe autoizolare. „Istoria" patriarhilor a devenit „cult" și a structurat reprezentarea despre cosmos, popor, familie, întreaga capacitate fabulatorie, inclusiv religia evreilor,

iar mai târziu pe aceea a creștinilor.

Nu evreii au inventat monoteismul, dar ei i-au dat sensul paternalist: există un Dumnezeu al cărui nume YAHWEH („eu sunt cel ce sunt") nu este legat, ca altele, de fenomene concrete, al cărui chip este nevăzut, dar care totuși se comportă ca un tată grijuliu, iubitor, exigent cu educația fiilor, uneori violent, de cele mai multe ori cu dreptate, cu ambiții mari pentru fiii lui preferați – aceea de a ajunge stăpânii lumii. Probabil că mulți evrei au „ieșit" din Egipt înainte de a-l urma pe Moise: segregația rasială egipteană, pe de o parte, refuzul lor de a se amesteca printre alte popoare, pe de altă parte, sentimentul că sunt umiliți și nedoriți, trebuie să-i fi determinat pe cei bogați să fugă în Grecia, Asia Mică, poate și în Europa sau alte ținuturi mai depărtate, până în Extremul Orient sau America. De altfel „gurile rele" ale istoriei chiar spun că Moise ar fi condus în celebrul exod doar pe evreii sărmani, deoarece bogații fugiseră de mult din imperiul faraonilor. Evreii nu au făcut din Moise, primul lor salvator, o divinitate, Moise a fost și a rămas un legiuitor, un erou, un magician, un creator de religie și pentru mulți specialiști, în primul rând, un inițiat în ezoterică. Poate că nici nu a fost evreu pur sau deloc, dar sigur a fost un inițiat în misterele egiptene de unde e probabil să fi preluat și monoteismul, de fapt, un „trădător" al preoților egipteni care-și păzeau cu strășnicie cunoștințele lor. Se spune că nici Platon nici Pitagora n-au reușit să treacă testele „secretului" sacerdotal, așa încât nici unul nici altul nu au ajuns la capătul inițierii. A face dintr-un principiu ezoteric o religie și apoi un model de organizare socială era deja un sacrilegiu. Monoteismul sacru egiptean nu părăsise niciodată sanctuarul. În Egipt autoritatea se baza pe cunoaștere, nu pe forță ca în Babilon. A impune principiul ordinii, al legii, într-un haos universal și a convinge niște oameni simpli de forța ordinii era o întreprindere colosală, dar o contravenție sacerdotală. Precursorii săi, Avraam, probabil

inițiat caldeean, Isaac și Iacov pregătiseră poporul evreu pentru primirea monoteismului. Însă și reprezentarea superiorității spirituale și cultul paternității fizice erau de multă vreme în uz la vechii preoți. Genealogia legendară din *Facerea*: Avraam, Isaac, Iacov, Iosif mai probabil una inventată decât reală, este menită nu atât să asigure coerența narativă a cărții cât să impună ideea unei tradiții monoteiste bazată pe filiația patriarhilor „inițiații deșertului". Ei au avut revelația unicului, a evoluției care din punct de vedere al ezotericii înseamnă descendență (întrupare în materie) și ascendență (transubstanțiere), scara lui Iacov fiind doar o metaforă a unui principiu inițiatic.

Pâinea și vinul (mai târziu Iisus, el însuși mai mult ca sigur un inițiat și nu un evreu învățat oarecare) înlocuiesc jertfa de carne și sânge; cu pâine și vin, îl primește Melhisedec, regele Salemului, pe Avraam, gestul constituind probabil un semn de recunoaștere a inițiaților din diverse locuri, între ei[3]. Chosarsiph (presupusul nume egiptean al lui Moise) s-a refugiat la un preot moabit, viitorul lui socru, de asemenea, practicant al unui cult monoteist. El primește legile pe Muntele Sinai, de mai multe secole centru mistic, înălțându-se, cu vârful învăluit în nori, în mijlocul deșertului gol – imagine naturală a ideii de unic revelator.

Deși inițiat în misterul vieții veșnice, viața veșnică fiind simbolizată la numeroase popoare indo-europene prin semnul crucii sau al zvasticii (egiptenii imaginau adesea pe Isis cu zvastica într-o mână și cu floarea de lotus în cealaltă – ambele însemne ale inițierii), ca și unele secrete ce țineau de știința fizicii, precum producerea de curent electric (Arca legământului nefiind după opinia multor cercetători decât un generator de electricitate), Moise nu și-a pierdut puterea ca Samson nazireul, mai târziu, prin dezvăluiri. Se știe că nici o religie nu se poate întemeia fără un inițiator, învățător, și fără mister, nici un stat fără un legislator, nici un popor fără un simbol, o emblemă, și

mai ales se știe că religia este catalizatorul identității politice și etnice al unei comunități. Simbolul alianței triburilor habisu (eberi, apiru) și a altora, într-o națiune, era tocmai Arca legământului (la care nu aveau acces decât Moise și Aaron, și aceștia îmbrăcați numai în țesătură din in despre care se știe că nu este bună conducătoare de electricitate).

Moise, fiul spiritual după unele opinii (nu numai legendare) ale lui Hermes Trismegistul (zeul Toth la egipteni), a întemeiat o ordine statală care a durat câteva secole după el (până la alegerea lui Saul ca rege), ordine în care puterea „executivă" era supusă celei juridice, iar aceasta celei religioase a preoților (vezi *Exodul* 18, 19–21). El și-a impus legea printr-un amestec de mister și teroare. Zeul lui semăna cu el: atotștiutor, atotputernic, generos, capricios, tiranic, înțelept, dar mai presus de toate *unic,* nemaiîmpărțind puterea așa cum făcuse Moise cu Aaron. Religia mozaică a stat la baza întemeierii statului israelian ca strategie politică.

Instinctul politeist legat de cel naturist al popoarelor din jur, dar chiar și al evreilor „contaminați" de vecinii lor, răbufnea adesea și punea în pericol *monoteismul spiritualist* al lui Moise. De aceea, acesta era nevoit să recurgă la violență pentru a le reprima evreilor, în primul rând, tentativa de gândire individuală și a-i readuce la cea colectivă, deoarece tendința instinctuală a separării tribale era încă puternică la foștii nomazi.

Credincioșii lui Moise nu l-au deificat ca egiptenii pe Toth sau creștinii pe Iisus. El a rămas Patriarhul, Profetul, conducătorul, și atât. A murit, a fost ucis, nu se știe, dar a fost îngropat ca orice muritor de rând... undeva.

Din tot ce se știe în afară de *Biblie,* evreii lui Moise erau, când au început să cucerească teritoriul multistatal al Canaanului, un popor sărac și traumatizat psihic. Lor li se inoculase pe cale religioasă ideea de „popor ales" în schimbul unei legături contractuale care le impunea *Thora,* „legea";

„ideea că Israel este un popor ales constituie mai curând un mănunchi de obligații decât de privilegii" (scria Josy Einsenberg în istoria sa despre evrei). *Legea* e o lungă ucenicie, o teorie greu de pus în practică, un agent nevropatogen mai ales pentru popoarele de nomazi. Omenescul instinctual este pregătit în orice moment să se reactiveze, ca și instinctul tribal ce duce la dezmembrarea unui popor. Unitarismul totalitar și rasismul devin necesare în aceste condiții?

Evreii aveau de purtat războaie cu o mulțime de popoare semite ca moabiții, edomiții, amoniții, amoriții, madianiții..., cu alte neamuri, nenumite în *Biblie*, cu o civilizație avansată pe care *Biblia* nu o amintește, aceea pe care grecii au numit-o feniciană. Se știe că parte dintre fenicieni au emigrat în vest, au întemeiat Cartagina în nordul Africii și au ajuns până în Spania, fiind urmați în exodul lor și de mulți evrei numiți mai târziu sefarzi sau safarazi, după unele opinii, frumoșii spanioli-evrei, arabizați și europenizați mai înainte de alte neamuri.

Ugaritul, Parisul Europei canaaneene, centru al unei vieți comerciale și culturale excepționale, nu este nici el menționat în *Biblie* deși încă din mileniul IV î.Hr. era punctul de întâlnire între mari civilizații precum cea cretană și mesopotamiană. Perioadele de decădere a Egiptului, sub stăpânirea căruia s-a aflat adesea, favorizaseră dezvoltarea unei economii și culturi proprii în Ugarit. Epoca bronzului a fost și „epoca de aur" a cetății: negustori și artiști, cărturari și poeți, veniți din Siria, Cipru, Grecia au construit aici palate și temple închinate zeului Dagon și altor zei, ca Baal și mai ales zeiței mamă, Așera. *Manualul Ugaritec* – publicat de Cyrus Herzel Gordon în *Analecta Orientalia*, Roma, 1855 – demonstrează un adevăr bănuit: cât de îndatorată este poezia biblică celei ugarite. Dar influența religiei cretane, unde zeița-mamă era considerată zeița primordială (Minos fiind, după ultimele cercetări, o femeie-rege – minos însemnând, de altfel, rege), era foarte puternică în

Canaan. Unele statui ale Așerei (Astarte) o reprezintă bogat înveșmântată, împodobită cu brățări și cercei, uneori cu un șarpe (simbol falic dar și inițiatic), asemănătoare celebrei zeițe din Knossos, cea cu mâinile în care ține doi șerpi, ridicate deasupra capului.

Astfel evreii ajung în Canaanul unei civilizații înfloritoare, cosmopolite, al bunăstării ca mod de existență și încep războaiele lor de cucerire a regiunii cam în același timp cu un alt popor, de origine nesemită, reprezentând „rămășițele" populației Insulei *Caftor*, după Profetul Ieremia (47,4) toponim care, după unii lingviști, s-ar referi la Insula Creta. Unul dintre cei mai cunoscuți arheologi ai spațiului biblic, savantul american W.F.Albright, pledează pentru originea pelasgă (iraniană) a acestor „oameni ai mării", cum sunt numiți, în inscripții antice sau alte documente, locuitorii din sudul Troiei, și deci nu insulari, întrucât nume ca Goliat sau Achiș se întâlnesc și în sudul Anatoliei. Filistenii, căci despre acești dușmani nesemiți ai evreilor este vorba, susțin alți savanți, ar fi fost navigatori venețieni, pirați ce controlau coastele Egiptului, Siriei, Canaanului. Dar fie că veneau din Creta, Anatolia, Veneția sau din Troia, ei s-au integrat ușor în civilizația canaaneană (egipteano-mesopotamiano-cretană), și-au construit puternice cetăți proprii ca Askalon, Gaza, Ekron, Gath, cetăți ce au devenit tampon între Imperiile egiptean și mesopotamian, aflate mereu în dispută. Superiorității militare a „oamenilor mării" li se adăuga cunoașterea prelucrării fierului, ceea ce le asigura un loc privilegiat în regiune, căci așa după cum aflăm din I *Regi* 13, 20 chiar și evreii, dușmanii lor, trebuiau să meargă la ei să-și ascută fierul plugului. Aliați mereu cu adversarii evreilor (în fapt, cu toate popoarele din jurul teritoriilor cucerite de ei), s-au războit încontinuu cu poporul lui Israel până în vremea regelui David care i-a înfrânt definitiv, obligându-i să-i plătească tribut, și ei au dispărut treptat din istoria reală și definitiv din cea biblică.

În bune relații cu popoarele canaaneene, de la care au preluat și zeii – Dagon, Baal, Astarte, filistenii au devenit dușmanii de moarte ai celorlalți nou-veniți pe care, de altfel, involuntar i-au determinat să învețe tactici superioare de luptă, iar sub imperiul amenințării continui *i-au constrâns* să se unească sub un nume, o lege, o religie, un stat și un rege.

În *Biblie* filistenii sunt mereu prezenți ca dușmani ai evreilor: Samson ucide cu o falcă de bou 600 de filisteni și apoi moare în templul lui Dagon, pe care-l prăbușește sfărâmându-i coloanele; Saul și fiul său, Ionatan, mor în lupta contra lor; David îl ucide cu o praștie pe Goliat filistenul, apoi se aliază cu ei împotriva armatelor lui Saul care voia să-l ucidă, în sfârșit, recâștigă Arca legământului și-i înfrânge definitiv. Când pericolul filisten a dispărut, statul Israel s-a scindat în două regate, după moartea regelui Solomon, Israel și Iudeea, a reapărut dușmănia tribală între diversele seminții israelite, dușmănie pe care egiptenii și asiro-babilonienii au exploatat-o în vederea simplificării cuceririi regiunii; *Legea* pe care se străduiesc s-o respecte îi salvează pe evrei de la dispariția totală prin integrare. Și diaspora.

Erau evreii acei „habiru" sau „hapiriu" care sunt pomeniți adesea în scrisorile de la Tell-al-Amarna (scrise în lingua franca de atunci, acadiana), fosta capitală a dinastiei faraonice a XVIII-a, între secolele XVI–XIV î.Hr.? Scrisorile au fost descoperite împreună cu celebrul bust al lui Nefertiti, soția faraonului Amenofis IV, în 1890. În unele scrisori, faraonii se plâng de triburile „habiru" pe care-i numesc hoți. Un rege din Ierusalim semnala și el o invazie a acestor „habiru", mercenari și hoți, deopotrivă. Tehnica lor de luptă era una specială, cum reiese din scrisorile amintite: acționau în grupuri mici în numeroase locuri, dând astfel impresia că sunt foarte mulți și provocând un haos îngrozitor în cetatea atacată. În ce privește fidelitatea, erau totdeauna de partea învingătorilor. Nu aveau nici un loc în

societatea canaaneană sau egipteană și-și vindeau încrederea celor care plăteau mai bine. Și în *Biblie* apar niște oameni fără căpătâi care s-au alăturat lui Iefta Galaaditul, în regiunea Tob (*Judecătorii* 11, 13).

Și după opinia savantului bibliolog american G.E.Mendenhall[4] acești „habiru" nu erau un trib, ci o asociație de triburi, iar numele nu desemna poporul ce încerca să se înfiltreze în secolul XIV în Canaan, ci un cuvânt de dispreț la adresa dușmanilor de orice fel, pirați, hoți, mercenari. Scrisorile de la Tell-al-Amarna, potrivit unor bibliologi, se referă la evenimente petrecute cu cel puțin o sută de ani înainte de *Exod* și de războaiele din vremea lui Iosua, războaie prin care israeliții au cucerit partea de est a Iordanului.

Sunt evreii, așadar, urmașii acelor „habiru", oameni fără căpătâi, mercenari, dușmanii de „dincolo" (eber), ori dușmanii egiptenilor și ai tuturor cetăților canaaneene în general? Sau erau ei doar „robii lui Dumnezeu", „aleșii" lui încă din vremea lui Avraam, nomazii care nu aveau voie să intre decât ziua în cetățile bogate, noaptea rămânând în afara zidurilor, emigranții primiți cu ciudă, folosiți la unele munci mizere, disprețuiți, ca păstori de oi cu care egiptenii nu puteau să mănânce la un loc, pentru că „aceștia sunt spurcați", cum zice chiar Iosif (*Facerea* 43, 32), sfătuindu-i pe frații săi să nu-și dezvăluie adevărata meserie în fața faraonului, ci să-i spună: „Robii tăi au fost crescători de vite din tinerețile noastre până acum și noi și părinții noștri", ca să li se permită să se așeze, ca agricultori, în ținutul Goșen: „Căci pentru egipteni spurcat e tot păstorul de oi", îi avertizează Iosif pe frații lui.

S-ar putea ca disprețul față de „habiru" să fi venit din cauza meseriei lor de păstori de oi și nu neapărat pentru că ar fi fost toți hoți. Oricum, încă înainte de a veni Iacov în Egipt și Canaan, israeliții nu aveau un nume bun în partea locului. Că și evreii s-au ferit de numele lor mai vechi – acadianul „habiru" –

o dovedește faptul că deja în *Facerea* ei devin poporul lui Iacov–Israel, israeliți, în diasporă „iudei". Străvechiul lor apelativ nu a dispărut însă din limbajul internațional, dimpotrivă a avut o soartă mai bună decât cel de iudeu care a căpătat conotații negative; „evreul" nu poartă povara acestor conotații negative, ba chiar a fost și cuvânt de laudă. Maria de Medici spunea despre un medic evreu, învățat care deținea o funcție importantă la curtea ei, că este „un bun iudeu și un adevărat evreu".

Cu ostilitatea recunoscută față de evreii din Egipt începe „problema evreiască". Motivația biblică a acestei antipatii nu vizează însă numai defectele triburilor „habiru" menționate în scrisorile dintre faraoni și monarhii cetăților canaaneene, ea este în fapt și una de strategie beligerantă. Înmulțindu-se foarte repede și fiind infideli chiar celor care le dăduseră ca loc de așezare pământul mănos din Valea Nilului, în ținutul Goșen, gata să se alieze cu dușmanii egiptenilor nu numai pentru că ar fi fost plătiți, dar și ca să se răzbune pe cei ce-și însoțeau generozitatea cu aroganța și disprețul, evreii îi apar faraonului Ramses II (1290–1224) ca un adevărat pericol în cazul că ar fi avut războaie cu hitiții al căror imperiu era tot mai puternic și mai amenințător pentru Egipt. „Dar au murit și Iosif și frații săi – se scrie în *Ieșirea*, 6–11 – și toți cei de pe vremea lor. Iar fiii lui Israel s-au născut în număr mare și s-au înmulțit, au crescut și s-au întărit foarte tare și s-a umplut țara de ei. Dar s-a ridicat alt rege peste Egipt, care nu cunoscuse pe Iosif. Acesta a zis către poporul său: «Iată neamul fiilor lui Israel e mulțime mare și e mai tare decât noi. Veniți dar să-i împilăm, ca să nu se mai înmulțească și ca nu cumva în vreme de război să se unească cu vrăjmașii noștri și bătându-ne, să iasă din țara noastră»." Evreii erau puși la muncile cele mai grele din construcții. Heliopolis și alte grandioase cetăți necesitau o forță de muncă imensă și egiptenii, deși nu-i suportau și se temeau de infidelitatea lor în caz de război, nu-i lăsau să plece din Goșen ca să-i folosească ca forță de muncă în

construcții. „Să fie împovărați de lucru oamenii aceștia și să se îndeletnicească cu aceasta, iar nu să se îndeletnicească cu vorbe mincinoase" (*Ieșirea* 5, 9). „Vorbele mincinoase" sunt o aluzie la monoteismul avraamist al evreilor care împărtășiseră și încercarea de reformă a lui Amenofis IV ce voise să introducă cultul lui Aton în locul politeismului naturist tradițional.

Persecuția minorității israelite devenea din ce în ce mai insuportabilă. „De acum înainte să nu mai dați poporului paie pentru facerea de cărămizi, ca ieri și ca alaltăieri, ci să se ducă ei să-și aducă paie. Dar cărămizi să facă tot atâtea câte făceau în fiecare zi, să-i siliți și să nu le împuținați munca, fiindcă sunt fără treabă și de aceea strigă și zic: Haidem să aducem jertfă Dumnezeului nostru" (*Ieșirea* 5, 7–8). Primul pogrom s-a petrecut înaintea apariției în istoria evreilor a lui Moise: „Atunci Faraon a poruncit la tot poporul său și a zis: Tot copilul de parte bărbătească ce se va naște evreilor să-l aruncați în Nil, iar fetele să le lăsați să trăiască" (*Ieșirea* 1, 22).

Când părăsesc Egiptul, lucru ciudat, evreii iau cu ei nu numai oile și boii, aluatul nedospit în coveți, dar și vasele de aur și argint ale egiptenilor. „Și astfel au fost prădați egiptenii (*Ieșirea* 12, 36). (Să-și fi adus aminte de... vechea meserie a neamului „habiru"?)

Odată cu persecuțiile antievreiești apar și primele semne ale extremismului cultic ce a dus la fundamentarea rasismului evreu[5]. Sărbătoarea Paștelui lor implică și *ura față de străini*. „După aceea (după ce au ieșit din Egipt, s.n.) a zis Domnul către Moise și Aaron: «Rânduiala Paștelui este aceasta: *nimeni din cei de alt neam să nu mănânce din el* (s.n.). Dar tot robul cumpărat cu bani și tăiat împrejur să mănânce din el... Iar de va veni la voi vreun străin să facă Paștele Domnului, să tai împrejur pe toți cei de parte bărbătească ai lui și numai atunci să-l săvârșească și va fi ca și locuitorul de baștină al țării; dar tot cel netăiat împrejur să nu mănânce din el»" (*Ieșirea* 18, 43–49). Pasajele xenofobe

(motivate în *Ieșirea* prin starea evreilor) nu sunt singurele din *Pentateuch:* „Să nu faci cu ele (neamurile celelalte – hetezei, gherghesei, amorei, ferezei, iebusei, canaanei) legământ și să nu le cruți. Să nu te încuscrești cu ele: pe fiica ta să n-o dai după fiul lui și pe fiica lui să n-o iei pentru fiul tău... Ci să faceți cu ele așa: jertfelnicele lor să le stricați, stâlpii lor să-i dărâmați, dumbrăvile lor să le tăiați și idolii dumnezeilor lor să-i *ardeți* (s.n.) cu foc. Că ești *poporul sfânt* (s.n.) al Domnului Dumnezeului tău și *te-a ales* (s.n.) Dumnezeul tău ca să-i fii *poporul lui ales* (s.n.) din toate popoarele de pe pământ" (*Deuteronomul* 7, 2–6). Când, după Edictul lui Cyrus din 538, unii evrei s-au întors din exil și Ezdra voia să reintroducă *Thora,* el intenționa totodată să restabilească odată cu credința „puritatea etnică" cerută cu secole în urmă de Moise. „Și s-a sculat Ezdra preotul și le-a zis: «Voi ați făcut păcat luându-vă femei de neam străin și cu aceasta ați mărit vina lui Israel. Așadar, pocăiți-vă de păcatul acesta înaintea Domnului Dumnezeului părinților voștri și faceți voia Lui și depărtați-vă de popoarele pământului acestuia și de femeile celui de alt neam»" (*Ezdra* 10, 10–11). Neemia îi ceartă și el aspru pe iudeii care în exil s-au amestecat cu alte neamuri prin căsătoriile lor mixte. „Tot atunci am văzut eu iudei luându-și femei asdodiene, amorite, moabite. Eu i-am mustrat aspru și pe aceștia și i-am blestemat; ba pe unii i-am lovit, le-am smuls părul și i-am jurat pe numele lui Dumnezeu, zicând: Să nu vă dați cu fetele lor..." (*Neemia* 12, 23–30). Rasismul evreu este, aproape fără excepție, motivat religios. Dumnezeu, hotărându-se care să-i fie poporul ales, nu accepta participarea la această șansă și a neamurilor vecine.

Constituirea unei identități etnice presupune jertfele ei rasist-totalitare; aceasta pare să fie filosofia istoriei biblice.

Moise însuși, deși căsătorit cu o etiopiancă (ceea ce nu l-a scăpat de cârtelile lui Mariam, sora lui Aaron, și ale altor personaje din elita clericală), fusese cel puțin xenofob dacă nu rasist. El i-ar fi purtat, după unele opinii, prin deșert 50 de ani pe

evreii care l-au urmat, în loc să-i fi dus spre Sinai pe drumul scurt, ca să dispară generația celor înclinați să facă concesii etnice și religioase păgânilor egipteni, cum erau obișnuiți în țara de vis a Goșenului, unde natura darnică și bunăstarea îi făcuseră pe evrei cu siguranță toleranți, preocupați mai mult de traiul bun decât de puritatea lor etnică, înclinați spre gândirea concretă mai mult decât spre abstracțiunile legii. În *Biblie* acest ocol – care a costat zeci de vieți omenești și care a fost ca un purgatoriu pentru prozeliții lui Moise – este justificat prin teama acestuia, ca unii evrei descurajați, înfricoșați de războaiele ce le aveau de purtat, să nu se întoarcă înapoi, în Goșen; pentru că evreii îl urmau pe Moise de voie, dar și de nevoie. Ei blestemau adesea ziua când – „electrizați" de cuvântul Salvatorului, narcotizați de psihologia de masă, s-au hotărât să părăsească Egiptul; și în absența „conducătorului" și-au făcut, cu acordul Marelui preot levit, Aaron, un idol de aur care sperau ei, să-i mântuie mai degrabă decât Dumnezeul nou învăluit în ceața Muntelui Sinai a cărui voce numai Moise o auzea, iar de văzut n-avea nimeni voie să-l vadă.

Monoteismul lui Moise impunea un Dumnezeu xenofob, gelos, răzbunător și exclusivist. Cum ar fi putut poporul modelat în acest sens de o religie bazată pe intoleranță față de celelalte credințe să devină internaționalist în sensul toleranței și compromisului („Atunci a rostit Domnul înaintea lui Moise toate cuvintele acestea și a zis: «Eu sunt Domnul, Dumnezeul tău, care te-a scos din pământul Egiptului și din casa robiei. *Să nu ai alți dumnezei afară de Mine* (s.n.)... Să nu te închini idolilor, chipurilor cioplite și să le slujești, că Eu, Domnul, Dumnezeul tău, sunt un Dumnezeu gelos, care pedepsesc pe copii pentru vina părinților ce mă urăsc pe Mine, până la al treilea și la al patrulea neam»" (*Ieșirea* 20, 1–3, 5).

Evreii care-l urmaseră pe Moise nu se dovedeau însă la înălțimea sacrificiilor ce li se cereau când li se tot promitea un

viitor incert. În așteptarea unei vieți mai bune, pe pământul făgăduit, bărbații au început „să se spurce păcătuind cu fetele lui Moab, deoarece aceștia îi chemau la jertfele idolilor lor și mânca poporul din acele jertfe și se închina la dumnezeii lor. Așa s-a lipit Israel de Baal-Peor pentru care s-a aprins mânia lui Dumnezeu asupra lui Israel. Și a zis Domnul către Moise: «Ia pe toate căpeteniile poporului și spânzură pe cei vinovați înaintea Domnului înainte de asfințitul soarelui, ca să se întoarcă de la Israel mânia aprinsă a Domnului». Atunci a zis Moise către judecătorul lui Israel: «Ucideți fiecare pe oamenii voștri care s-au lipit de Baal-Peor»" (*Numerii* 25, 1–5). Urmează o scenă de o cruzime înfricoșătoare: „Dar iată oarecare dintre fiii lui Israel a venit și a adus între frații săi o madianită, o străină, în ochii lui Moise și în ochii întregii obști a fiilor lui Israel, și plângeau ei la ușa Cortului adunării. Atunci Finces, fiul lui Eliazar, fiul preotului Aaron, văzând aceasta, s-a sculat din mijlocul obștii și luând în mâini lancea sa, a intrat după israelit în sălaș și i-a străpuns pe amândoi, pe israelit și pe femeie, în pântece. Și a încetat pedepsirea fiilor lui Israel. *Cei ce au murit de pedeapsa aceasta au fost douăzeci și patru de mii* (s.n.)" (*Numerii* 15, 6–9).

Orice amestec cu alte neamuri este pentru evrei un sacrilegiu, o „spurcare" („Dar poporul a început să *se spurce* păcătuind cu fetele lui Moab"). Criza de identitate etnică genera xenofobie extremistă.

Rasismul antic evreu s-a fondat pe motive de puritate etnico-religioasă și pe ideea de superioritate rasială („popor ales"). Dar ceea ce-l desparte de cel medieval modern și contemporan european este respectul față de alteritate, de *ceilalți* ca și creații ale lui Dumnezeu, absența ideii nimicirii neevreilor: nu te amesteci cu ei, nu stai la masă cu ei, nu accepți credințele lor, dar le spune Moise: „Pe străin să nu-l strâmtorezi, nici să-l apeși, căci și voi ați fost străini în pământul Egiptului" (*Ieșirea* 22, 21). Xenofobia lor – dictată de unele instincte tribale, mai vii

la foștii crescători de oi și vite, la agricultori chiar decât la orășenii cetăților canaaneene – era mai curând condiția formării unei identități etnice care să devină baza alcătuirii unui stat și nu ură pur și simplu față de ceilalți. Când se numesc „popor ales", își exprimă de fapt o stare a unui subconștient complexat: în timp ce toți îi considerau „spurcați", fără cultură, hoți, ei încep să se creadă superiori încercând să răspundă aroganței celor din jur prin revelarea existenței „vieții sufletești", a „moralei", a ceva care „celorlalți" să li se pară misterios, ciudat, de neatins. De fapt, ei aduc pe lume ideea minunată pe care o va venera și Immanuel Kant: sublimul moralei.

Așa începe „drama bovarică" a poporului care s-a constituit la est și la vest de Iordan; o dramă eternă ce a constat mereu într-o flagrantă contradicție între ceea ce erau și ceea ce se concepeau a fi, între felul cum se considerau ei și felul cum îi tratau ceilalți. Foștii nomazi cărora Dumnezeul lor, „nimicind șapte neamuri în țara Canaanului, pământul acela l-a dat lor spre moștenire" (*Fapte* 13, 19), păstoriți de regi păstori, ca Saul și David – convertiți treptat la agricultură și cu greu la viața de cetate (nu întâmplător li se interzicea prin lege piatra tăiată și abia în vremea lui Solomon construiesc un templu ale cărui pietre, spun legendele, ar fi fost tăiate de un vierme care rodea în interior stâncile), suportând cu greu rigorile legilor proprii, ei sunt din ce în ce mai convinși că au de îndeplinit o misiune universală. Universalismul geografic nu era o noutate în Orient, unde mai mulți monarhi aspirau să devină „regi ai lumii" (acesta va fi fost și visul lui Alexandru Macedon) – universalismul acesta, spuneam, i-a contaminat pe tiranii din toate timpurile, numai că evreii nu-și propuneau să cucerească lumea prin arme ci prin puterea spiritului, prin cuvântul scris înlocuind astfel universalismul geografic cu cel al logosului. „Și Eu voi ridica din tine un popor mare, te voi binecuvânta, voi mări numele tău și *vei fi un izvor de binecuvântare*" (s.n.) (*Facerea* 12, 2–3), îi spune

Dumnezeu primului patriarh al evreilor, Avraam. Astfel îndoctrinați, evreii pierd treptat contactul cu realitatea, se văd mereu ca niște misionari, se află permanent în conflict cu vecinii cărora le ocupaseră din teritorii considerând că era firesc să fie tratați ca misionari, ca o rasă superioară, „popor ales" și de către ceilalți locuitori ai Canaanului; ei încep să se comporte tot mai mult ca o colectivitate nevrozată (când se supradimensionează, când se umilește), anxioasă, agresivă, disperată, catastrofică. „Plânsul biblic" este poate cea mai evidentă stare care-i distinge pe evrei de cei din jur. Este adevărat că au fost luați în robie, că cetatea le-a fost distrusă, dar la fel de adevărat este și faptul că ei nu erau o excepție, războaiele în Orient însemnau distrugere și deportare în masă. Și apoi întoarcerea în Sion era mai curând dorită în cântecul biblic decât în realitate; după numai 50 de ani de exil, mulți evrei nu au vrut să urmeze chemarea lui Neemia și Ezechia și să se întoarcă să-și reconstruiască țara. Au preferat să se lamenteze și să trăiască bine în Babilon și în alte metropole orientale.

Evreii au fost dușmăniți de cei din jur ca orice popor care vine mai târziu și revendică teritorii în baza unor legi numai de el respectate; în acest mod *s-au făcut* evreii dușmăniți, vinovați și *Biblia* „a lucrat" considerabil la această imagine. Dacă recitim psalmii, observăm cu ușurință că cea mai mare frecvență o au cuvintele vrăjmaș, vrăjmășie, ocară, ură. Evreul care plânge în cântecul biblic este mereu nedreptățit, se simte disprețuit pentru sărăcia lui, amenințat de dușmani, bântuit de spaime, chinuit de remușcări; lui îi rămâne doar obsedantul „aleluia", lauda Domnului care-l face să sufere, dar care sigur, cândva, îl va mântui și-i va ierta vina, o vină de care nu-i prea conștient, dar știe că o are. Și mai ales îl va ajuta să se răzbune pe vecini.

În timp ce poezia popoarelor din jur elogia natura, frumusețea, bogăția zeilor și a oamenilor, puterea și erosul, înainte mult de apariția creștinismului, ei se lamentează tot

timpul. Personajul lor preferat este „amawinul", săracul, care de obicei e nevoiaș din cauza *celorlalți* evrei, dar mai ales neevrei și care dorește răzbunare. „Nu mă voi teme de mii de popoare care împrejur mă împresoară" (*Psalmul 3, 6*); „Cei ce mănâncă poporul meu ca pâinea" (*Psalmul 13,* 4); „Săracul nădăjduiește în Domnul și voi ați râs de nădejdea lui, zicând: «Cine va da din Sion mântuirea lui Israel»" (*Psalmul 13,* 6); „Izbăvește-mă de vrăjmașii mei cei tari și cei ce mă urăsc, că s-au întărit mai mult decât mii" (*Psalmul 17,* 20); „Urmări-voi pe vrăjmașii mei și ne mă voi întoarce până ce voi sfârși" (*Psalmul 17,* 41–42); „Îi vei pune pe ei ca un cuptor de foc în vremea arătării Tale, Domnul întru mânia Sa îi va tulbura pe ei și-i va mâna pe ei focul. Rodul lor de pe pământ îi vei pierde și rămășița lor dintre fiii oamenilor" (*Psalmul 20,* 9–11); *„Iar eu sunt un vierme, nu un om, ocara oamenilor și defăimarea poporului* (s.n.) (*Psalmul 21,* 6); „Dumnezeul meu, ia aminte la mine, pentru ce m-ai părăsit" (*Psalmul 21,* 1); „Că m-au înconjurat câinii mulți, adunarea celor vicleni m-a împresurat. Străpuns-au mâinile mele și picioarele mele... împărțit-au hainele mele și pentru cămașa mea au aruncat sorți" (*Psalmul 20,* 17–20)[6]; „Că pentru tine suntem uciși toată ziua, socotiți am fost și suntem niște oi de junghiere. Deșteaptă-te, pentru ce dormi Doamne. Scoală-te, și nu ne lepăda până la sfârșit" (*Psalmul 43,* 24–25); „Ia aminte să cercetezi toate neamurile; să nu Te milostivești de toți cei ce lucrează fărădelegea... *Nimicește-i în mânia Ta, ca să nu mai fie*" (s.n.) (*Psalmul 59,* 6–5); „Precum se stinge fumul, să se stingă, cum se topește ceara în fața focului, așa să piară păcătoșii din fața lui Dumnezeu" (*Psalmul 67,* 1–2); *„Că pentru Tine am suferit ocară, acoperit-a batjocura obrajul meu* (s.n.)... Că tu cunoști ocara mea și rușinea mea și înfruntarea mea; înaintea Ta sunt toți cei ce mă necăjesc. Zdrobit a fost sufletul meu de ocări și necaz... *Sărac și îndurerat sunt eu* (s.n.); mântuirea Ta, Dumnezeule, să mă sprijinească" (*Psalmul 68,* 9, 22, 33); „Spre Tine Doamne am

nădăjduit să fiu rușinat în veac" (*Psalmul 70,* 1) ș.a.m.d.

Bibliologii au observat cât de zgârcite sunt textele biblice în descrierea bogăției, luxului, vieții trăite în bunăstare a cetăților din jurul Israelului. Doar când prezintă palatul și templul construit de regele Solomon, autorul anonim nu-și mai reține cuvintele de laudă și admirație la adresa bogăției casei lui Dumnezeu și a celei a regelui (*Psalmul 13,* 11–16).

„Antievreismul" ca formă colectivă de respingere a evreilor în antichitatea biblică, antievreism ce a generat o continuă lamentație, un plâns anxios și o dorință feroce de răzbunare, trebuie să fi avut și alte cauze, mult mai profunde, decât pur și simplu antipatia față de un ocupant ridicol în simplitatea și megalomania lui. Cultul monoteist al evreilor s-a format în diverse regiuni afro-asiatice prin care ei au migrat. El avea, cu siguranță, ascendențe nu numai egiptene (dacă ținem cont de formația lui Moise la școala sacerdotală egipteană), ci și iraniene (strămoșii lor veneau dinspre Golful Persic, iar lui Moise divinitatea i se revelă sub formă de tufă arzând, ca la zoroaștriști), madianite (Ietro, socrul lui Moise, practica, în calitate de preot, monoteismul și nu întâmplător Moise se refugiază la el de teama egiptenilor). Yahweh al evreilor nu poate fi văzut, nici imaginat, el este „Dumnezeul cel viu" ce lucrează ca o formă de energie cosmică, invizibilă, dar perceptibilă prin lucrarea asupra materiei. Și ceea ce este mai important, nimic nu apare ca întâmplător în acțiunea acestei forțe care este Dumnezeul evreu; totul este lege, plan divin.

În Canaan începe, odată cu așezarea definitivă a evreilor, un adevărat „război al zeilor": de o parte, zeii locali, personificări, ca la toate popoarele ce locuiesc în spații geografice bogate în forme vegetale, mănoase, ale forțelor naturii sau instinctelor omenești, pe de altă parte, Yahweh (numit și Savaot), un zeu fără chip, fără nume („eu sunt cel ce sunt"), o *acțiune* nu un obiect; un revelat al unei imaginații formate în spațiul gol al deșertului

acoperit doar de cortul imens al cerului necruțător ziua prin căldura ce o emană; noaptea, înstelat, el este creatorul fiorului metafizic al ideii de transcendență. Baal, Astarte (Așera), Dagon, Isis, Osiris, Hator, Tamuz trăiau în proximitatea muritorilor cu care, ca și la greci, întrețineau aproape relații familiare. Cultul avraamienilor mai era încă unul naturist, nu atât de intelectualist ca iahvismul. Avraamiții adorau munții, animalele, erau dendolatri. Dar chiar în faza arhaică a cultului ebraic, sub influență zoroastristă, probabil, se practica printre alte jertfe și „arderea de tot", *holocaustul* cu alte cuvinte, arderea de tot devine jertfa supremă în iahvism, fiind destinată numai lui Yahweh. (N-am vrea desigur să susținem că evreii și-au sugerat singuri holocaustul, deși unele descoperiri arheologice atestă faptul că în trecutul prebiblic ritualul iudaic al „arderii de tot" nu se oprea numai la animale, ci se practica și jertfa umană.) Yahweh împrumută totuși unele calități de la El (ce se și numește Elohim în prima carte a *Facerii,* interpretat ca un plural al maiestății sau ca o sechelă politeistă), de la Baal (ca și acesta călătorește prin nori: „Slavă celui care călătorește prin nori", se scrie în *Psalmul 68*), și de la unii zei canaaneeni ai războiului (atunci se numește Savaot, apare în fruntea oștirilor și-i ajută pe israeliți să-și cucerească pământurile promise în valea Iordanului). El – Yahweh, își păstrează însă absoluta putere paternală, ceea ce deosebește în mod flagrant cultul său de cel al zeilor vecinilor; la evrei apare eliminarea totală a zeiței mame: „copiii lui Yahweh" sunt orfani de mamă cum s-a observat de către psihanaliști, ei ascultă numai de tatăl divin care este androgin, perfect cu alte cuvinte. Paternalismul exclusivist al iahvismului i-a izolat complet pe evrei de restul popoarelor din jurul lor, izolare care a dus la autoizolare și la „complexul izolării" care i-au urmărit ca o tară congenitală de-a lungul întregii lor istorii.

La popoarele de agricultori, zeița mamă era venerată ca

zeiță a fecundității, la cele urbane ca zeiță a erosului, a plăcerii. Este interesant cum a fost Lilit „cealaltă soție a lui Adam", cea cu care Adam, potrivit legendelor *Zoharului,* s-ar fi întâlnit și după alungarea din Paradis. Nu numai că redactorii succesivi ai *Facerii* nici n-o mai pomenesc, lăsându-l pe Adam în compania unei soții casnice și naive, care, de altfel, îl și duce la catastrofă, dar frumoasa Lilit a fost transformată de imaginația tiranizată de puritanismul pastoral patriarhal într-un demon care ucide copiii, drept pentru care s-au găsit numeroase amulete cu chipul ei, amulete pe care copiii le purtau ca să-i apere de pruncucigașa prostituată; pentru că Lilit era femeia visurilor erotice ale adolescenților și coșmarul erotic al bărbatului nesatisfăcut în cadrul relației gineceului, și, oricât de fidel rămânea el în stare de luciditate, „soției"-mamă (neînsemnată altfel), nopțile îi erau, potrivit legendelor și numeroaselor reprezentări plastice, tulburate de apariția celei pe care, fără automutilare antinaturistă, canaaneenii, babilonienii o venerau ca pe o zeiță sau preoteasă a misterelor fecundității, a „orgasmului cosmic", numind-o prostituată sacră[7].

Oare nostalgia după fatala Lilit (reprezentată adesea cu trup de șarpe) să-i fi determinat pe autorii anonimi ai *Bibliei* să includă între textele de lamentație sumbră, istorie, înțelepciune, și *Cântarea lui Solomon*? Să fie cântarea unei iubiri normale un accident naturist, salvat mai târziu prin alegorizare de către preoți, interpretat în spirit iahvist ca imn al unei conjugalități mistice ce viza „nunta", unirea între Dumnezeu și „poporul ales"? Mulți exegeți lucizi se întreabă și azi ce caută Sulamita, această „Venus din Șaron" provocator-erotică, încărcată de bijuterii, parfumată, agresivă în abordarea bărbatului, insistentă până la indecență, alături de Sarra, Rahila, Rebeca, Iudita, Estera? Sulamita nu este o preoteasă a dragostei lubrice, dar nici o viitoare mamă devotată soțului și copiilor! Și totuși, între Sulamita, Iudita, Estera și... Lilit există ceva comun, ceva foarte

important: conștiința forței de seducție pe care o are femeia și pe care o poate folosi nu numai pentru a-și atinge scopul personal – împlinirea propriei dorințe erotice – ci și pentru a servi colectivitatea: fiicele lui Lilit, Iudita și Estera, i-au salvat pe evrei de dușmanii lor mai curând decât înțelepții și armatele lor. Așadar, din „zeița mamă" a canaaneenilor, evreii au făcut un demon primejdios. De ce? E important de întrebat pentru că această perspectivă de a-și asuma natura și femeia[8], impunerea ca ideal existențial și artistic a unui peisaj gol, populat cu psihopați a dus la izolarea lor totală, la accentuarea fenomenului de respingere și la transformarea unui întreg popor în obiect provocator de suspiciune și chiar angoasă pentru cei din jur. Pe de altă parte, relația evreilor cu zeul lor era una de determinare paternală aproape totală. Acestui „homme determiné" (Gillabert), *predestinat,* i se răpește orice inițiativă, el nu reușește să devină un individ matur, ci rămâne mereu „copilul, fiul, membrul unei colectivități" care-l gândește. Astfel, încă din faza iahvistă a credinței ebraice, evreul este format în mentalitatea apartenenței la o colectivitate. Pe tot parcursul existenței sale viitoare, eul-evreu va abdica ușor de la gândirea individuală în favoarea celei comunitare. Reușita respectului legii și forța socială și politică ce se degajă de aici se explică în primul rând prin abdicarea de la gândirea personală. Creștinismul iudaizat și iudaizant a eșuat în parte tocmai în acest punct, al impactului popor-lege. Religie a popoarelor mediteraneene, el nu a reușit, decât în anumite perioade (și atunci cu riscul creării unui individ schizofrenic, în permanență trăind dublu) să facă din individ om al colectivității și din creștin om al legii. Omul creștin (și când spunem aceasta, evităm sectele, oricare ar fi ele), deși se crede absolvit de vina de a fi făptuit crima-crimelor, uciderea Mântuitorului – nu așteaptă totuși prea ușurat judecata de apoi. Trauma poporului iudeu, culpa devastatoare, s-a extins asupra întregii lumi creștinate. Complexul de vină și frică europenii nu l-au moștenit de la greci,

l-au moștenit de la evrei. Redescoperirea culturii păgâne a readus Europei fericirea de a trăi în comuniune cu natura.

Așadar, într-o regiune *naturistă* a apărut cândva un popor ce susținea ca unică, inefabilă (și nu numai că o susținea teoretic, dar o și folosește în scop expansionist) o doctrină profund *spiritualistă*. Morala și moralismul lor se încadrează în acest panspiritualism care nu avea nimic de-a face cu „spiritul" locului și timpului.

Din descrierea greșelilor, pedepselor, căinței lor, se vede că nici evreilor nu le era ușor să se sustragă tentațiilor instinctual-naturiste. Și nu era vorba numai de greșeala de a frecventa „așerele" (casele de prostituție ale) păgânilor, dar și aceea de a imita natura, care imitație, după Aristotel ține tot de un instinct propriu omului, evident nu numai grecesc. „Să nu-ți faci chip cioplit și nici un fel de asemănare a nici unui lucru din câte sunt în cer, sus și din câte sunt pe pământ, jos, și din câte sunt în apele de sub pământ" (*Ieșirea* 20, 4), suna porunca lui Yahweh. Chiar dacă spațiul gol al deșertului prin care rătăciseră strămoșii lor îi formase în spiritul gândirii abstracte, le trezise dorul de transcendență, traiul îndelungat în delta mănoasă a Nilului sau în valea înfloritoare a Iordanului, vecinătatea cu popoarele care adorau și reprezentau cu bucurie în piatră animalele, florile, zeii, regii, îi remodelase, cu siguranță. Chiar Moise, ce-și petrecuse copilăria în înfloritorul Egipt, poruncește la un moment dat confecționarea unui șarpe de aramă la care să privească cei mușcați de șerpi ca să se vindece. Să fi fost oare această terapie cauza abdicării lui Moise de la o poruncă divină? Sau poate trezirea unui principiu inițiatic în baza căruia șarpele este simbolul spiralei cosmice și al cunoașterii în același timp? Sau pur și simplu, cum îl văzuse în copilărie în fel și chip reprezentat, în piatră sau bronz, ca element decorativ și magie totodată să se fi retrezit în el dorința reînvierii cultului acelui animal pe care *Facerea* l-a transformat într-un diavol, dar pe care alte popoare îl

venerau?

Infirmitatea estetică la care se ajunge prin reprimarea instinctului reprezentării și al frumosului concretizat material a contribuit încă și mai mult la izolarea și nefericirea programatică a evreului căruia i se răpea astfel bucuria de a reprezenta frumosul naturii, de a trăi plenar în vis, căci „arta sau creația este un răspuns etern la întrebarea pe care omul o pune în legătură cu eternitatea lui", scria André Malraux. În locul vieții trăite cu bucurie, evreilor li se repartiza rolul de apărători, propagatori ai ideii dominării spirituale mondiale. „Legați progresiv de ideea salvării, ea va lua în continuare o amploare megalomanică și salvarea unei națiuni va deveni salvarea națiunilor. Dedublându-se cu creștinismul, ideologia sa anima spiritul de cucerire misionară și va deveni un fenomen mondial" (Gillabert).

Un climat de suspiciune și teroare trebuie să fi domnit mereu în rândul poporului evreu tentat să încalce legea; aceasta (legea) a marcat profund subconștientul „evreului etern" care a oferit el însuși, „celorlalți", imaginea unui individ vinovat, anxios, plângăcios, trădător, nevropat, insuportabil, detestabil, un izvor de nefericire pentru omenire.

2. „Problema iudaică"

„Am târguit de-a lungul istoriei întregi
și am scobit în vreme găuri
în carnea crudă a omenirii
pe Mesia l-am semănat
de sânge era ceasul,
și fost-am ars de-o sută de ori și sugrumat,
și fost-am spânzurat și pus la zid.
Sub nasul Domnului am mers când încă gol
umblam prin lume... "

(B.Fundoianu)

„Problema iudaică" începe atunci când evreii încetează să mai aibă un stat, adică în secolul VI î.Hr. În anul 586 î.Hr. Iudeea este cucerită și ea (Israelul și cele zece triburi despre care se spune că au dispărut, fuseseră cucerite în anul 721 î.Hr.) de armatele lui Nabucodonosor. „Beni Israel" (fiii lui Israel) devin, pentru popoarele care le-au oferit exil, „yehudeni" (iudei), indiferent dacă aparțineau sau nu Iudeii; iar „ceilalți", străinii, devin pentru iudei, indiferent de neamul lor, „goyni" (cuvânt fără conotațiile negative implicate mai târziu), care însemna pur

și simplu „papor" (gentes). Acești yehudeni (în aramaică), iudaios (în greacă), iudaei (în latină), juden mai târziu în germană, juifs în franceză, jid în rusă, jidani în română, judios în spaniolă, jidki în poloneză, dar... ebreo în italiană[1], se vor împărți prin forța lucrurilor în două categorii: locuitorii Palestinei și cei dispersați, din diaspora, exilați și autoexilați. În Iudeea, la Ierusalim, dar mai ales în Babilon, Suza și alte cetăți, se naște din tradiția iahvistă iudaismul, o religie care-și propune în primul rând păstrarea legii. *Talmudul,* operă elaborată timp de zece secole, conține o teologie profetică ce situează „epoca de aur", contrar grecilor sau romanilor, *în viitor,* această epocă fiind una a salvării colective printr-un „uns" al lui Dumnezeu, un Mesia, „Masiah". El devine nucleul spiritual care prezervă spiritualitatea, dar și puritatea etnică a iudeilor.

A existat evident un antiiudaism păgân, însă o acută „problemă iudaică" a apărut odată cu creștinismul.

Pentru țările civilizate, Iudeea nu reprezenta un interes deosebit înainte de mileniul I d.Hr. Autorii greci nu-i menționează pe iudei decât odată cu intrarea lui Alexandru Macedon în Ierusalim. În Palestina (numele dat de romani întregii regiuni canaaneene de altădată) voiajorii nu au găsit nimic deosebit la acest popor până la războaiele macabeilor, secolul II î.Hr. Palestina revenise mai întâi diadohului Ptolemaios și fusese alipită Egiptului, autoritatea fiind predată „unui sfat al bătrânilor preoți", *gerusia.* Helenismul exercita o atracție deosebită asupra aristocrației iudaice din Ierusalim prin artă, jocuri sportive, teatru; de aceea helenismul începe să fie simțit de casta preoților conservatori ca un pericol pentru integritatea spirituală religioasă a poporului de sub ocupație. În 198 î.Hr., Antioh III îi învinge pe Ptolemei și Palestina trece sub protectoratul grecilor seleucizi. „Antiohii" nu mai sunt la fel de toleranți cu iudeii, așa cum nici iudeilor conservatori nu le convenea helenizarea Palestinei, încât în anul 161 „hasidimii" (credincioșii iubitori ai lui Dumnezeu)

pornesc, sub conducerea lui Iuda Macabeul, un război împotriva acestor monarhi, dintre care unii, ca Ptolemeu Filopator, intenționau distrugerea totală a neamului ales[2]. Iudeilor li se interzicea religia lor și li se impunea convertirea la cultul lui Zeus, a cărui statuie, în 165 î.Hr. seleucizii o introduc în templul lui Yahweh, iar iudeii sunt constrânși să sacrifice porci în templu[3]. Cei risipiți printre alte popoare („diaspora iudaică") au urmat oarecum un drum diferit față de iudeii de la Ierusalim (oraș care continuă să rămână totuși Mecca iudaismului), deosebindu-se de aceștia printr-o mai evidentă deschidere spre universalism, integrându-se fără, însă a se asimila, cu popoarele cu care au conviețuit. Nici ei nu trezeau interesul străinilor decât atunci când se răsculau sau când erau folosiți ca masă de manevră de către unii monarhi împotriva altora. Scrisoarea pe care Artaxerxe (486–465) o trimite în Imperiul persan, în urma intrigilor lui Aman, propunea de fapt un pogrom de proporții grandioase în urma căruia ar fi trebuit să piară pentru totdeauna neamul făcut vinovat de nesupunere și neliniște în imperiu. „Marele rege Artaxerxe – se spunea în scrisoare – către cei ce cârmuiesc Iudeea până la Etiopia, peste o sută douăzeci și șapte de țări și căpeteniilor și slujitorilor de sub conducerea lor acestea scrie: dominând peste multe popoare și stăpânind toată lumea, eu, fără să fiu îngâmfat de putere, ci cârmuind pururea cu blândețe și cu liniște, am voit să fac viața supușilor pururea netulburată, păzind regatul meu în pace și ușor de străbătut până la hotarele lui, statornicind pacea de toți dorită. Dar când eu am întrebat pe sfetnici, cum am putea aduce aceasta la îndeplinire, atunci Aman, care e vestit la noi prin înțelepciune și se bucură neclintit de bunăvoința noastră și care a dovedit cea mai deplină credincioșie, pentru care a dobândit cinstea de a ședea în al doilea loc după rege, *ne-a arătat că printre neamurile lumii s-a amestecat un popor vrăjmaș, potrivnic legilor tuturor popoarelor, care necontenit nesocotește poruncile regelui, ca să*

nu se poată întemeia cârmuirea noastră fără meteahnă. Aflând, deci, că numai singur acest popor se împotrivește pururea oricărui om, că duce un fel de viață străină de legi și împotrivindu-se pururea lucrărilor noastre, face cele mai mari nelegiuiri ca regatul nostru să nu ajungă a fi bine întocmit, am poruncit... ca să-i stârpiți pe toți, cu femei și copii, prin sabie cumplită, fără nici o milă și cruțare (s.n.), în treisprezece ale lunii a douăsprezecea, adică în luna lui Adar a acestui an, ca astfel acești oameni vrăjmași și astăzi ca și în trecut, fiind într-o zi aruncați cu sila în iad, să nu ne mai împiedice în viitor de a duce viața pașnică și netulburată până în sfârșit" (*Estera* 3, 13).

Și în Babilon ca și la Suza, iudeii nu erau tratați ca sclavi, unii dintre ei ajungând, ca Mardoheu sau Daniel, mari demnitari la curțile imperiale. Dar amenințarea de a fi nimiciți, întrucât erau destabilizatori și trădători (în realitate intervenea invidia că ajungeau prin muncă și pricepere bogați și în funcții înalte), i-a urmărit pe iudei din primele perioade ale diasporei lor. „Galut"-ul (exilul) a fost și un fapt pozitiv, în măsura în care a prezervat, din necesități de apărare, comunitatea, *golahul* (grupul exilat). Diaspora a permis iudeilor, datorită deschiderii relative ce o practicau, un contact cu civilizația „păgânilor" și dezvoltarea prozelitismului iudaic timpuriu. „N-ai putea ușor găsi pe pământul locuit care să nu fi adăpostit acest popor și pe care să nu fie stăpân", scria și geograful grec Strabon (63 î.Hr. –24 d.Hr.). Peste tot, nu numai în Europa dar și în Extremul Orient, India, Africa erau comunități evreiești, uneori adevărate „stătulețe" în state. Dar fiii lui Iuda, urmașii lui Iacov, nu erau dispuși să facă prea multe concesii nici măcar celor care-i țineau la mare cinste. De pildă, Daniel, Anania, Misail și Azaria (*Daniel* 1, 5–6) nu se simt onorați că li se permite să mănânce din mâncărurile regale, ei nu vor să se „spurce" și le refuză ca „să nu se pângărească" (*Daniel* 1, 8). Interesant apare faptul că toți patru doresc să fie vegetarieni. S-ar putea spune că ei refuză

carnea întrucât nu era tăiată după ritualul lor. Însă după zece zile cei patru arătau mai bine la chip decât servii regelui care mâncau carne. Să fi devenit vegetarianismul indo-arian – pe care în fond îl propune și Iisus înlocuind carnea și sângele ca jertfă cu pâinea și vinul – un principiu al unor evrei exilați încă cu câteva secole înainte de venirea lui Iisus? Este adevărat că și preotul regal al Salemului, Melhisedec, îl primește pe Avraam cu pâine și vin (*Facerea* 14, 18), și nu întâmplător el este citat mereu de apostolii creștini. Revenim din nou la ideea că s-ar putea ca unii inițiați să se fi recunoscut între ei după anumite semne: Avraam, Melhisedec, Moise, Daniel, Iisus ș.a. Altfel ar părea ciudat că în *Facerea,* Abel, tocmai cel care aduce jertfe evreiești, legate de îndeletnicirea păstorească și nu Cain este preferat de Yahweh. De altfel, în profețiile lui Daniel este anunțată venirea Fiului Omului (evreii nu au acceptat niciodată existența unui Fiu al lui Dumnezeu): „Am privit în vedenia de noapte și iată, pe norii cerului venea cineva ca Fiul Omului. El a înaintat până la Cel vechi de zile și a fost dus în fața Lui. Și Lui i s-a dat stăpânirea, slava și împărăția și toate popoarele, neamurile și limbile Lui îi slujeau. Stăpânirea Lui este veșnică, stăpânire care nu va trece, iar împărăția Lui nu va fi nimicită niciodată" (*Daniel* 7, 13–14). Astfel anunță Daniel venirea Mântuitorului și „împărăția" creștinismului. Relația dintre Daniel și Iisus ar apărea ca una de comunitate doctrinară nu numai un eveniment vizionar.

Iudeilor nu le-a mers rău în diaspora, fapt dovedit de urmările Edictului lui Cyrus din 538 î.Hr., care le permitea revenirea lor în Israel; câțiva „idealiști", precum Ezdra și Manase, s-au întors la Ierusalim (ca și în secolul nostru) și săracii ce nu reușiseră să-și facă un rost în bogatele cetăți asiatice unde se risipiseră. În exil, iudeii au avut și posibilitatea ca în centre culturale avansate, departe de presiunea conservatorismului iahvismului simplist, să întemeieze academii de studii iudaice din care au ieșit *Talmudul*, traducerea în

greacă a *Bibliei* și cărțile care au adâncit, interpretat, tâlmăcit, răstâlmăcit, descifrat și incifrat povestirile simple din *Cartea Sfântă: Cabala și Zoharul.*

În Babilon, unde începe cu adevărat istoria iudaismului, prin separația de tradiția iahvistă, se imprimă un aspect de universalitate noii religii și, mai important, se renunță la unele vestigii ale idolatriei, separându-se definitiv transcendența de imanență. Influența zoroastrismului asupra învățaților talmudiști a constituit și constituie obiect de studiu pentru istoricii religiilor. „Iahvismul babilonic" începe să se distanțeze de cel din Sion; chiar dacă Ierusalimul rămâne Mecca iudeilor, se interzice academicilor babilonieni să mai călătorească în Palestina ca să nu se contamineze de năravurile rele ale celor rămași acolo (probabil mai înclinați spre amestec și concesii făcute popoarelor cu care trăiau), lipsiți de un stat ocrotitor și de o biserică organizată și autoritară. Babilonul se considera a fi și orașul lui Avraam. De ce au fost exilați evreii la Babilon cu doisprezece ani înainte de distrugerea Ierusalimului? Din aceleași motive din care, când o femeie nu se comportă bine ca soție, este trimisă înapoi... la părinți, scria cu delicată ironie Léon Poliakov, cel mai mare istoric al antisemitismului.

Iudaismul etiopian a fost, de asemenea, puternic; așa se explică apariția unei cărți „sfinte", o versiune africană a *Bibliei* numită *Cartea lui Enoch* (200–50 î.Hr.). Pe Enoch îl amintește și Apostolul Pavel: „Prin credință Enoch a fost luat de pe pământ ca să nu vadă moartea, nu s-a mai aflat pentru că Dumnezeu îl strămutase" (*Evrei* XI, 5). (Paleastronautica ar avea un argument în plus în afirmația apostolului că patriarhii n-ar fi fost tocmai... tereștri.) Comunitățile din Mauritania, Namibia, Libia i-au făcut pe părinții bisericii, Sfântul Augustin și Tertulian, să afirme că fenicienii au dispărut prin iudaizare. Dar la Roma ce s-a întâmplat cu iudeii și iudaismul? Orice colectivitate izolată are tendința de a se supraaprecia și de a-i disprețui pe ceilalți și orice

altă colectivitate; ca și individul izolat, ea pare totdeauna suspectă față de majoritate. „Încă de la început, în Imperiul roman, lumea a fost pusă în situația de a se întreba: Cine sunt acești oameni? De unde vin ei? Prin ce și de ce se deosebesc ei de celelalte popoare? De ce sunt răspândiți peste tot?" (Josy Einsenberg)[4].

Chiar pentru o societate pluralistă și cosmopolită ca aceea a romanilor, evreii constituiau „un caz", „o problemă". Antipatia față de iudeii din Roma nu pare să fi avut cauze economice (ca mai târziu în Europa de după secolul XII) și nici o bază rasistă sau religioasă, ci ea se datora mai curând încăpățânării acestui popor de a nu se integra în societatea romană. Iudeii refuzau să mănânce cu neevreii, să practice aceleași jocuri, să participe la sărbătorile lor, să aducă jertfe zeilor și împăraților deificați, monoteismul lor fanatic, mai ales, leza sentimentele religioase (așa, festiviste, cum erau ele) ale „stăpânilor lumii". Pe de altă parte „păgânii" nu suportau radicalismul doctrinar al religiei iudeilor și tendința lor separatistă o receptau ca pe o sfidare. Peste o sută de autori greci și romani îi menționează și nici unul nu-i laudă. Nu întârzie să apară legede calomnioase despre originea lor: Hecateu din Abdera, istoric grec din secolul III, scria că evreii au fost izgoniți din Egipt deoarece ei consumau carnea infectată, rămasă după sacrificii și astfel se produceau epidemii; el remarcă ca atitudine pozitivă doar faptul că Moise, care a condus săracii prin pustiu, se distingea prin curaj și înțelepciune. Alte legende și zvonuri susțineau că au fost alungați de faraoni pentru că erau leproși, că adorau în templu un cap de măgar, că iudeii adorau porcul (sic!).

Învinuiri la adresa evreilor nu au întârziat să apară și din partea scriitorilor antici romani: evreii sunt un popor ateu (!) și asocial, ei adoră cerul (scria Celsus); se închină unui zeu confuz (scria Lucan); sunt renumiți pentru disprețul față de toate celelalte religii (vezi Pliniu cel Bătrân). Interdicțiile alimentare,

ca și aceea de a nu munci o zi pe săptămână, în ziua Sabatului, provoacă ironia lui Tacit, Seneca, Quintilian. Evreii sunt mizantropi, misoxeni, înrăiți. „Moise i-a îndemnat să nu fie binevoitori cu nimeni", scria Lisimach din Alexandria; au jurat să nu dorească binele nici unui alt popor (consemnează Apion); iudeii sunt împotriva tuturor, refuză zeii, refuză oamenii (precizează Filostrat); sunt niște scelerați (scrie Seneca).

Din *Cartea lui Apion* – răspunsul pe care primul istoric iudeu, Josephus Flavius (autorul a două celebre cărți, *Antichități iudeice* și *Războaiele iudeilor*), îl dă lui Apion, ce scrisese un pamflet virulent la adresa iudeilor – rezultă clar că și la Alexandria, unul dintre cele mai puternice centre ale iudaismului, învățații greci polemizau cu iudeii pe diverse teme, mai ales religioase, fără însă a folosi și injuria ca argument. Horațiu și Juvenal îi satirizau și ei pe acești „insolenți" care încercau să facă prozeliți în rândul romanilor corupându-i la credința în... Jupiter Sabasios, un zeu fără chip. Pompei – intrând în templul Sfântei Sfintelor din Ierusalim, în anul 63 î.Hr. și negăsind nimic în Arca legământului, nici tablele de legi, nici toiagul lui Moise, nici cărțile de înțelepciune și de ezoterică ale evreilor și nici statuia vreunui zeu – i-a declarat... atei.

Împăratul Hadrianus interzice pentru un timp practicarea ritualului circumciziei. Dar, așa cum reiese din schimbul de scrisori (referitoare la creștini) între Plinius cel Tânăr și împăratul Traian plecat în campaniile sale de cucerire a Europei, întrucât nu erau legi care să-i pedepsească, nu se putea face mare lucru împotriva lor sau a creștinilor. De altfel antiiudaismul păturilor cultivate, al literaților mai cu seamă, nu avusese aproape nici un impact în mase. Evreii nu erau pentru romanul obișnuit decât unul dintre numeroasele popoare barbare tolerate în imperiu și în Roma cosmopolită. Așa se explică și circulația unei legende care nu trebuia să fie neapărat creația iudeilor, că simbolul Romei, lupoaica, amintea romanilor că strămoșii lor

erau din seminția lui Veniamin („lup răpitor", cum îl numește Iacov în binecuvântarea de dinaintea morții – *Facerea* 49, 27) și nu urmașii lui Enea cel care părăsise Troia incendiată. Confruntarea dintre iudaism și păgânism părea aproape neglijabilă, în strategia imperiului, ca și războaiele pe care evreii le-au purtat contra romanilor, primul între 66–73, apoi celebra răscoală a lui Bar-Kochba (131–134), răscoală care a dat mult de furcă romanilor, mai ales prin luptele de gherilă ale iudeilor răsculați. „Pericolul iudaic" începe să fie perceput ca atare de romani odată cu apariția unei secte a iudaismului – creștinismul. Trebuind să se delimiteze atât de iudaism cât și de păgânism, fiind persecutați și la Ierusalim și la Roma, creștinii se manifestă agresiv și violent și, cum romanii nu reușeau să facă mare deosebire între iudeii tradiționali și iudeii creștini, antipatia și aversiunea față de unii se răsfrângea și asupra celorlalți.

Suetoniu, în cartea sa *Viețile Cezarilor,* îi confundă pe creștini cu iudeii, spunând că împăratul Claudiu i-a expulzat pe... iudei pentru că se agitau mereu și provocau neliniște la Roma (în realitate era vorba despre creștini), iar Tacitus îi numește pe toți, în *Istorii,* „hostes publici", practicanți ai unei religii odioase care se putea solda cu grave tulburări publice. În secolul II d.Hr. antipatia față de iudei devenise oarecum sensibilă. Răscoalele lui Bar-Kochba în Palestina le dăduse bătaie de cap romanilor, dar treptat „fapta" lor a fost uitată, mai ales că au fost înfrânți definitiv. Spre deosebire de creștini, iudeii aveau totuși o origine, un pedigree. Pe romani – un popor mai curând practic decât credincios și superstițios, nu-i interesau proorocii și minunile petrecute mai ales în unele provincii mărginașe ale imperiului, ci bogățiile acestora și mai presus de toate „pax romana". Or, prin exclusivismul lor, prin originea obscură, incertă, prin elogiul agresiv al sărăciei, prin propagarea ideii de egalitate (stăpânul egal cu sclavul, la Roma!), creștinii devin din ce în ce mai antipatizați, fiind considerați destabilizatori, iar religia lor *ilicită* (spre deosebire de cea a iudeilor care era *licită*). Ei sunt acceptați ca „genus tertium". Treptat, creștinii devin victima unui transfer general de animozitate, „țapul ispășitor" al nenorocirilor abătute asupra Romei (cum altădată erau și vor fi mereu iudeii în Europa de după secolul XII: incendiatori, dușmani ai omenirii). „Creștinii să fie dați leilor", striga mulțimea la circ (și erau dați de multe ori). Uneori iudeii se erijează în apărători ai creștinilor, le oferă azil în sinagogi (așa cum, în Evul Mediu, creștinii le vor oferi protecție în biserici evreilor urmăriți de bandele păstoreilor sau ale lui Emicho), dar alteori îi acuzau și-i pârau pentru vini reale și imaginare. Ceea ce-i învrăjbea pe iudei și creștini la Roma nu era, în fapt, deosebirea de religie și nici răfuiala pentru uciderea lui Iisus, cum am fi tentați să credem noi azi (uciderea era privită de iudeo-creștini ca o împlinire, Iuda ocupa un loc minor în toată drama), ci concurența în activitatea de prozelitism. Divergențele, pe atunci neteologale (întrucât nici unii nici alții nu aveau precizată o dogmă), dintre iudei și iudeo-creștini luau adesea forme acute, mai ales că prozeliții treceau cu ușurință de la unii la alții, de la iudaism la creștinismul iudaic.

Creștinismul[5] apăruse în Palestina ocupată de romani, cu alte cuvinte oprimată de străini, pe un fond de așteptare colectivă îndelungată a Salvatorului, a mântuirii politice mai curând decât a celei eschatologice. Potrivit profeților și chiar lui Iisus care de mai multe ori afirmă că el a venit să salveze mai întâi pe fiii lui Israel („Nu sunt trimis decât pentru oile pierdute ale casei lui Israel" sau „Ci mai degrabă mergeți către oile cele pierdute ale casei lui Israel"), eschatologia nu privea în mod egal toate popoarele din lume sau din zonă, ci numai pe cei care împărtășiseră iahvismul și apoi iudaismul. În esență, ceea ce-i despărțea pe iudeo-creștinii primitivi din Iudeea sau din Imperiul roman de iudeii tradiționaliști era ideea că pentru unii Mântuitorul venise, în persoana lui Iisus din Nazaret, în timp ce

pentru alții, mai ales pentru elita cărturărească din Ierusalim (ce se formase în timp de câteva sute de ani), el era încă așteptat. *Cel venit* nu răspundea aspirației lor principale care era una politică: eliberarea Iudeii, refacerea statului Israel, redobândirea puterii și strălucirea din vremea regelui Solomon. Și mai era ceva: „Niciodată în iudaism nu fusese exprimată ideea că atașamentul față de un om ar putea fi una din condițiile mântuirii." Religia nouă a lui Iisus făcea din iubirea față de aproapele tău un principiu sfânt, la fel ca și iubirea față de Dumnezeu. De asemenea, iudeilor conservatori nu le convenea faptul că Iisus identifica – după opinia saducheilor și fariseilor – *credința* cu credința în el și nimic mai mult[6]: „Dacă vine cineva la mine și nu urăște pe tatăl său și pe mamă și pe femeie și pe copii și pe frați, și pe surori, chiar și sufletul său însuși, nu poate fi ucenicul Meu" (*Luca* 14, 26), zicea el. A fost Iisus răspunzător de această identificare sau iudeii care credeau în el și care de la denumirea grecească a cuvântului Mesia – Mashiah – Hristos, se intitulau creștini? Salvatorul, anunțat de profeții biblici, nu îndeplinea condițiile „așteptării" la Ierusalim și nici în centrele diasporei. Când el le vorbea despre „împărăția cerească", iudeii se gândeau la regatul lui David și Solomon, iertarea le era complet străină, obsesia lor era răzbunarea pentru umilințele îndurate încă de la apariția pe scena istoriei Asiei Mici. Și apoi ideea unui semizeu, Fiul omului și al lui Dumnezeu, li se părea pe cât de asemănătoare unor mitologii păgâne, în care zeii aveau neveste, frați, chiar copii făcuți cu pământencele, pe atât de nocivă monoteismului absolut practicat de ei din vremea revelației lui Avraam. Capacitatea lor fabulatorie era una pastoral-patriarhală: Dumnezeul unic, atotputernic, stăpânul absolut le vorbise credincioșilor prin intermediul profeților, le dăduse semne prin minunile săvârșite sau prin revelațiile unor aleși, și trăia retras „dincolo", într-o transcendență care nu promitea nimic pământenilor. Paradisul iudeilor era Noul Ierusalim aici,

pe pământ, aproape de Muntele Sfânt al Sionului și nu în cer[7]: Iisus face parte din „problema" iudaică, de altfel, ca și creștinismul. El apare ca „un caz" pentru iudei și va deveni unul pentru creștinism. Iisus nu i-a preocupat pe evrei decât ca individ creator de erezie, dezordine, destabilizator politic și religios, în schimb pe creștini Iisus i-a preocupat ca *mister*.

Dar cine era destabilizatorul, iudeul (?) Iisus și cine erau cei care l-au urmat și au întemeiat credința ce s-a dovedit până la urmă a împlini visul universalist al iudaismului? Despre el s-a scris un fluviu de cărți și cu cât mai mult a crescut numărul lor, cu atât enigma cristică s-a adâncit[8]. Cert este faptul că (dincolo de anumite fenomene ce țin ca și O.Z.N.-urile de un domeniu, deocamdată, al incontrolabilului – unii credincioși susțin că li s-a arătat, ba chiar că l-au fotografiat) enigma Iisus este vie în conștiința modernă, cu atât mai vie cu cât doctrina apocaliptică a lui Iisus este mai familiară ca oricând cu spiritul nostru actual. Cine a fost el în realitate? O pastoră se întreba, odată, în „cuvântul de duminică" de la televiziunea vest-germană: „Oare Iisus cel adevărat să nu fi râs niciodată, să nu fi zâmbit măcar, să fi fost el așa cum reiese din evanghelii, legende, mereu grav, după chipul și asemănarea lui Yahweh sau a lui Moise al evreilor angoasați și triști?".

„După trup" era *evreu*, poate dintr-unul din cele zece neamuri pierdute și nu neapărat iudeu, cum susține „iudeul din Tars" (Saul Pavel, *Romani,* 9, 5). A reveni la ideea indo-ariană, potrivit căreia Iisus ar fi fost arian, este periculos întrucât această idee nu a fost speculată pentru a elucida misterul lui Iisus, ci pentru a fundamenta un creștinism antisemit, dar ideea ca atare nu poate fi ignorată (detașarea de sine, elogiul inactivității nu pot să nu ne ducă cu gândul la filosofia indiană a elogiului nimicului și neantului). Este de la sine înțeles că ceea ce a dăunat cel mai mult credinței adevărate în Iisus a fost încercarea continuă de a-l explica și implica în istorie, de a-l

„raționaliza", aceasta dovedind incapacitatea intelectualului de a accepta misterul, de a gândi altfel decât în termenii cauză-efect. În loc să-l *simțim* ca pe o energie pozitivă în baza căreia să acționăm în viața privată și cea colectivă, îl gândim și-l explicăm și dorim, ca poetul incapabil parcă de transcendență, să strigăm: „Vreau să te pipăi și să urlu este!". Teologia, la fel ca și istoria, religia, filologia etc. reformează din când în când cristologia, dar la nivelul elitei teologale. Tinerii și rebelii bisericii caută pe cont propriu, ca și misticii de ieri și de azi, trăirea beatitudinii acelei „conjugalități mistice" (care rămâne străină practicianului de rând), al unui ritual ce nu-l implică decât superficial sau deloc.

Bănuiala că toate „viețile lui Iisus" sunt, mai mult sau mai puțin, falsificate se naște din contradicțiile dintre *Evangheliile sinoptice,* dintre acestea și cele apocrife (din ce în ce mai agresiv prezente în librării în timpul nostru), dintre toate evangheliile și *Manuscrisele de la Marea Moartă* și alte documente, „cărțile ascunse" ale *Noului Testament,* accesibile unui număr de inițiați. Falsificarea cea mai flagrantă ar fi produs-o după părerea unor „dizidenți teologi" Apostolul Pavel și primii misionari, iar biserica creștină fondată de ei, a accentuat identitatea iudaică a învățăturii lui Iisus, înrudirea cu *Vechiul Testament,* astfel că o afirmație a lui Schelling că biografia lui Iisus era scrisă înainte ca el să se fi născut, aproape că vine de la sine pentru cei care cunosc bine întreaga *Biblie.* Primii misionari iudeo-creștini fie că nu au înțeles prea bine cuvântul lui și l-au tălmăcit potrivit formației lor de iudei, fie că în mod intenționat propovăduiau, iudeilor la început, în așa fel încât să-i atragă la noua credință fără a-i șoca; rolul lor era de a-i convinge *pe iudei* mai întâi că Mesia-Hristos a venit și că s-a împlinit „cuvântul scris" al proorocilor prin vorba cărora a grăit Duhul Sfânt. Și asta nu era, evident, deloc simplu.

Iéhoshua (Iisus prin elinizarea numelui) face de multe ori

afirmații care rămân oarecum „suspendate" în logica povestirilor evanghelice. „Eu sunt înainte ca să fi fost Avraam" (*Ioan,* 8, 58). Să însemne aceasta că Iisus se considera un arhaeus, un eon (ca în neoplatonismul alexandrin de care ar fi putut fi influențat Evanghelistul Ioan, cel mai cultivat și mai ezoteric dintre sinoptici), că anunța doctrina preexistenței sufletului sau că „de o ființă în tatal" era veșnic? Principiul de bază al învățăturii sale este iubirea. Pentru inițiații în ezoterică iubirea este atracție între corpuri, principiu cosmic universal („Amor qui move sole e altre strele", cum va spune misticul Dante). „A-ți iubi aproapele ca pe tine însuți", era *tălmăcirea* făcută de Iisus sărmanilor care-l urmau și de ucenicii deveniți apoi apostoli, de iudeii autori și propagatori ai evangheliilor, toți incapabili de a înțelege prea mult din cele ce nu se văd și nu țin de imediatul trăit. Aceștia din urmă au pus accent, în spirit pur iudaic, pe morala ce se putea desprinde din cuvântul lui, adică pe ceva care putea fi util, ucigând, de fapt, de dragul literei, spiritul învățăturii lui Iisus. Ce putea înțelege pescarul Petru când Iisus îi spune, ca și cum i-ar fi împărtășit adevărul cheie al Tabulei Smaragdine (precum în cer așa și pe pământ) că asta înseamnă unitatea microcosmos-macrocosmos: „Și îți voi da cheile împărăției cerurilor și orice vei lega pe pământ va fi legat și în ceruri și orice vei dezlega pe pământ va fi dezlegat și în ceruri" (*Matei* 16, 19). Ce să fi înțeles ucenicii din faptul că Învățătorul accentuează importanța „verbului celui viu", adică a cuvântului rostit, încărcat de energie spre deosebire de cel scris pe care-l fetișizau saducheii, învățătorii oficiali? „Fiți înțelepți ca șarpele și blânzi ca porumbeii" (*Matei* 10, 6). Blânzi ca porumbeii era de înțeles, dar de când șarpele devenise simbolul înțelepciunii când se știa bine că prin acțiunea acestui „intrigant" căzuse omul, Adam fusese alungat din rai? Căzuse? Dar nu însemna oare alungarea din Paradis și dobândirea condiției „muririi", de fapt, dreptul la nemurire care este, poate

fi, ascensiune, spirală, șarpe? Celui care te lovește, întoarce-i și celălalt obraz, mai spune noul Învățător. După învățătura neoplatonicului Plotin magia veritabilă a iubirii este „dragostea de ura care-i contrariul ei", pentru că dragostea și ura formează unicul, ca și binele și răul. A iubi ura însemna, din perspectiva inițiatică, a crea izvor de energie infinită. Problematica filosofiei cristologice rămâne preocuparea de căpetenie a celor care-l caută pe Iisus.

Îndoielile cu privire la existența reală a personajului provin nu atât din neconcordanța dintre evanghelii sau din incapacitatea omului rațional de a accepta ceea ce nu-i probat faptic (giulgiul nefiind pentru cei mai mulți decât o falsă relicvă), ci mai curând din acel complot al tăcerii care a făcut ca persoana lui să nu preocupe pe istoricii romani, complot de care nici iudeii, nici cărturarii romani nu au fost, cu siguranță, străini. Că Josephus Flavius nu-l pomenește în *Antichități iudaice* (paginile despre care se crede că ar fi relatări despre Iisus dovedindu-se a fi interpolări târzii ale unui copist zelos creștin), poate fi explicabil. Iisus era pentru elita preoților iudei un eretic periculos. El vorbea despre o împărăție de „dincolo", dar cine-l credea că nu dorea, de fapt, să ia locul lui Irod? Totuși iudeii nu ar fi apărut în fața romanilor într-o lumină prea bună pentru că l-au condamnat fără dovezi. La Roma nu s-ar fi putut întâmpla așa ceva, de aceea și cere Apostolul Pavel, mai târziu, să fie judecat la Roma de cezarul însuși. Tacitus și Suetoniu nu l-au pomenit nici ei în scrierile lor, în primul rând pentru că nu credeau în minunile profeților care apăreau numai în provinciile cele mai disprețuite de romani, în al doilea rând aveau o părere foarte proastă despre creștinii care puteau să fi fost incendiatorii Romei. Între „duhul pitonicesc" (*Fapte* 16, 16) și șarlatania pură ei nu făceau nici o deosebire, mai ales când era vorba despre iudei, popor nesigur și suspect în totalitatea lui pentru romani. Cu această tăcere încercau și iudeii și romanii să descurajeze și

fenomenul prozelitismului, fenomen care devenea îngrijorător pentru echilibrul religios al imperiului. Însuși regele Cezareei părea aproape de convertire, cum reiese din *Fapte*, mai târziu unul dintre împărații romani s-a convertit și a devenit Sfântul Constantin, iar mama sa, Sfânta Elena. Creștinismul începea să devină seducător nu doar pentru săracii orașelor.

Dar cine erau creștinii în Iudeea și la Roma?

Ar fi poate mai în spiritul adevărului să vorbim, când ne referim la paleocreștini, de iudeo-creștini, în primul rând pentru că ei nu erau clar delimitați de celelalte secte iudaice principale: saducheii, fariseii, esenienii, în al doilea rând, pentru că „prin trup" (*Pavel)* erau iudei și cu greu au acceptat prozeliți dintre barbari. De altfel „creștini" au fost numiți în Antiohia în anul 43, după cum reiese din *Fapte* 11, 26: „Și din Antiohia prima oară ucenicii s-au numit creștini".

În Iudeea se pare că paleocreștinii au fost esenieni[9]. Sectă răspândită în toată Palestina și Egipt, aceștia trăiau în comunități mici, organizate în genul mânăstirilor de astăzi. Afară de monahii celibatari, în preajma mânăstirilor locuiau familiile eseniene de țărani. Toți duceau o viață austeră în care bucuria și plăcerea „lumească" nu-și aveau locul. Erau de o moralitate exemplară, străduindu-se să reprime orice pornire instinctuală, în permanență cu zâmbetul înțelegător pe fața iluminată. Cuvântul lor avea tăria unui jurământ, de aceea nu acceptau jurământul. Practicau abluția, cei din mânăstiri luau împreună cina și erau indiferenți față de știința saducheilor. Învățații posedau cunoștințe de ezoterică pe care creștinismul ca religie le-a păstrat în forma sacramentelor. În doctrina lor, corpul fizic era produsul sufletului care acționează asupra lui prin corpul astral similar; universul vizibil nu este decât urmarea dinamismului spiritului infinit, astfel că vindecarea fizică trebuia să înceapă în cea psihică. De fapt, „asaya" însemna în aramaică medic, terapeut, vindecător, așa cum scrie și Iosephus Flavius,

Antichități iudaice XIII, 5, 9. Și Iisus însuși era vindecător, în aceasta constând multe dintre minunile sale. Dar nici Iisus nu se oprea la vindecarea trupului, ci își propunea mântuirea sufletului. Când Ioan Botezătorul (care după unii bibliologi nu era format la esenieni, a împrumutat de la aceștia numai ideea de purificare, Iordanul sfânt evreilor, devenind un loc de realizare colectivă a ritualului, cu efect spectacular și profund în psihologia abisală colectivă) spune: „Eu vă botez cu apă, El vă va boteza cu foc", asta însemna în termenii ezotericii egiptene, zoroastriste, indiene, că purificarea are două etape: una intelectuală ce ține de conștient și alta superioară, sufletească care vizează trans-substanțierea. Dezgustați de ipocrizia fariseilor, esenienii detestau pompa cultului din sinagogi. Impostura sacerdotală, flagranta deosebire între o anume tradiție inițiatică de proveniență diversă, dar în esență aceeași și iudaismul de la Ierusalim, îi făceau nesuferiți iudeilor înșiși.

Iudeo-creștinismul esenian pare, de la distanța istorică de două milenii, o formă „ratată" de iudaism, o pseudo-sectă. După opinii dintre cele mai avizate, Iisus ar fi intrat foarte tânăr într-una dintre mânăstirile esenienilor, unde și-ar fi făcut ucenicia. De ce locuiau ei în „hypogeum", ca și creștinii primitivi de la Roma, în vestitele catacombe Diocletian, Priscilla, Calixtus etc., locuințe subterane ce erau totodată și morminte? Numai ca să se ascundă? Exceptând persecuțiile unor scelerați ca Nero sau ale altor împărați, nu se poate spune că la Roma creștinii își duceau viața așa cum o descriu romane ca *Quo Vadis* sau filmele pe aceeași temă. „Au fost și creștini fericiți" (ca să parafrazăm titlul unui film despre țigani), altfel nu și-ar fi permis să desfășoare o activitate de prozelitism atât de intensă încât să vină în concurență cu „conservatorii" iudei. Cine a vizitat aceste catacombe și a văzut (direct sau filmate) grotele de la Marea Moartă, în care s-au găsit celebrele manuscrise, își dă seama că există asemănări între „locuințele" esenienilor și cele

ale paleo-creștinilor romani. Numeroase fresce celebre care decorează pereții catacombelor sunt folosite ca documente pentru refacerea istoriei creștinismului primitiv. Iată, spre exemplu, o „agapă", o cină comună din Capela sacramentului aflată în catacombele Calixtus, Roma, secolul III; sau cea din catacombele Priscilla. Quintus Tertullian, unul dintre primii învățați și părinți ai bisericii creștine, cartaginez de origine, avocat de meserie, care a trăit între anii 160–225, insistă în opera sa, *Apologetica,* asupra importanței *cinei comune* pentru creștinii primitivi, ceea ce nu poate să nu ne ducă imediat cu gândul la esenienii din Iudeea.

Pereții acestor construcții labirintice, altfel construite după planuri foarte bine concepute, erau folosiți și ca morminte; linia între viață și moarte nu trebuia să fie foarte clar demarcată, viața fiind moartea spiritului, moartea învierea lui. Orașe subpământene pe mai multe nivele, foarte asemănătoare ghetourilor de catacombe amintite, au fost descoperite însă și în Anatolia, ele datând de câteva milenii î.Hr. Să fie vreo legătură între Șambala din credința tibetană, locuințele eseniene, catacombele creștine și lamentația lui Iov?: „Un popor străin a săpat cărări pe sub pământ, uitate de piciorul celor de deasupra și departe de oameni...; și pe deasupra este pământul din care iese pâinea, dar pe dedesubt este răvășit ca de foc" (*Iov* 28, 3–5). Ce experiențe terestre, s-ar putea întreba un paleoastronaut, vor fi avut strămoșii inițiaților esenieni de au transmis până la creștinii Romei ideea „orașelor subpământene"?

Pentru iudeo-creștinii din Ierusalim, Iisus era Mesia, dar ei nu-i recunosc natura divină. Imaginea *creștină* a lui Iisus s-a format în contactul înfruntării, dar și al intersectării a două curente puternice la Ierusalim: pe de o parte iudaismul saducheilor (rabini aristocrați care nu acceptau ideea nemuririi sufletului, a vieții viitoare și nici cuvântul viu) și cel al fariseilor care acceptau tradiția orală alături de cea scrisă, nemurirea

sufletului, afișau un fel de populism ritualic, pe de altă parte elenismul filosofic și ezoteric, care aducea unele elemente ce țineau de mitologia orientală privind nașterea, moartea și învierea zeului, adorarea soarelui ce provenea din mitraism, religie foarte răspândită în Imperiul roman. În unele comunități (așa cum reiese din câteva texte apocrife), Iisus apare mai aproape de Orfeu (inițiat, vindecător, iubitor de animale), în altele mai aproape de zeii iranieni (Saoshyant, mântuitorul universal din mitologia iraniană, fiul lui Zarathustra născut din fecioara Endafedri), în altele de cel al lui Osiris, zeul egiptean ce simbolizează moartea și învierea naturii, dar și trecerea într-o altă „împărăție" în care domnea Osiris. Pe pământ zeul egiptean fusese trădat, ucis, readus la viață de sora sa, Isis (al cărei cult era, de asemenea, foarte răspândit la Roma); grecii ca și egiptenii îl adorau ca zeu al soarelui. Ca mulți zei antici, Iisus intră în structurile de gândire evhemeriste impuse de unii istorici greci clasici, care prezentau pe zei ca pe niște eroi, „fii ai oamenilor", deci. Preluând metoda evhemeristă cu gândul de a elimina divinitățile păgâne, patristica creștină și-a introdus calul troian în cetate: Iisus însuși a început să fie tratat ca un erou în scrieri, predici, un erou care e trădat, bătut, batjocorit, suferă pe cruce și-l imploră pe tatăl său: „Doamne, Dumnezeul meu, de ce m-ai părăsit?", deși, în realitate, el știa că atunci, prin suferința și moartea sa, planul divin pentru mântuirea oamenilor se împlinea. Și mai puțin ca zeu.

Lăsând la o parte faptul că *Evangheliile sinoptice* au simplificat învățătura lui Iisus[10], au transformat viața lui mai curând într-o melodramă a patimilor, trunchiindu-i tocmai adânca lui „învățătură", că aceste evanghelii au fost vădit iudaizate și purgate de misterele altor învățături ce țin de inițiatică, textele care produc derută și au dat și dau de lucru dogmei creștine sunt apocrifele[11], mai ales *Evanghelia lui Petru, Evanghelia lui Toma* și *Manuscrisele de la Marea Moartă.*

Este curios că biserica creștină s-a detașat de *Evanghelia lui Petru,* autorul ei fiind cel mai apropiat discipol al lui Iisus, cel căruia îi încredințează „cheia" viitoarei religii. Cauza este, la citirea ei, ușor de bănuit: natura divină a Mântuitorului nu apare deloc clară. El nu este judecat de Pilatus Pontius, ci de Irod, pe cruce se comportă ca și cum n-ar fi suferit nici o durere și ar fi strigat rece nu „Dumnezeul meu, Dumnezeul meu de ce m-ai părăsit!?", ci „Puterea mea de ce m-ai părăsit!?". Că ar fi tăcut tot timpul când a fost judecat, nu era de mirare, întrucât dacă este adevărat că provenea din secta esenienilor, aceștia practicau ca și buddhiștii „interdicția vorbirii", „postul vorbirii". Altceva însă pare ciudat. Nici o evanghelie nu descrie învierea ca atare, în toate el dispare pur și simplu din mormântul bine păzit. În *Evanghelia lui Petru* citim cum doi bărbați ar fi coborât din cer, ar fi intrat în criptă și l-ar fi luat pe Iisus, apoi s-ar fi înălțat la cer împreună cu el. „Și dimineața, devreme, la trezirea din Sabat, mulțimea veni din Ierusalim și din împrejurimi, ca să vadă mormântul sigilat. Or, în noaptea dinspre duminică, când soldații își făceau rondul doi câte doi, s-a auzit un zgomot mare din cer. Și din cer veniră doi oameni strălucind de lumină, coborând și se apropiară de mormânt. Piatra dinaintea intrării se rostogoli de la sine și cei doi intrară în mormânt. Văzând aceasta, soldații sculară centurionul și povestiră ce-au văzut. În timp ce povesteau, din mormânt au ieșit trei oameni, doi tineri susținându-l pe al treilea și o cruce și capul celor doi atingea cerul, iar al celui care-l conducea depășea cerul" (*Evanghelia lui Petru,* 9, 34–37, 10, 38–40). Dispariția ca și apariția (unele texte apocrife[12] descriu o descindere a lui Iisus, iar pe o *Biblie* slavonă din secolul XVI este reprezentat într-un fel de capsulă precum cea a astronauților) rămân mistere ale istoriei. Să nu fi murit Iisus pe cruce cum susțin unii eretici creștini? *Evanghelia lui Toma* (publicată de Philippe de Suarez în colecția „Metanoïa", (Drôme, Marsanne, 1975) a fost descoperită de Mag Hamadi, în Egipt,

1946. Ea ar fi scrisă de „necredinciosul" care a pus degetul pe rana lui Iisus, cel mai lucid dintre apostoli care, după opinia unor reformatori ai creştinismului, fiind foarte simplu, fără nici un fel de carte, ar fi relatat spusele lui Iisus întocmai, omiţând probabil ceea ce nu înţelegea. Accentul în această evanghelie („izvorul" celorlalte, după cum susţine Şcoala biblistică americană de la Ierusalim) cade pe *cunoaştere* şi nu pe credinţă. „Iisus le-a spus ucenicilor săi: «Asemuiţi-mă, spuneţi-mi cu cine semăn». Simon Petru i-a grăit : «Tu semeni cu un filosof înţelept»". Ceea ce pare mai ciudat, este faptul că Iisus era simţit ca un *eretic* şi de iudeo-creştinii din Ierusalim, mai mult sau mai puţin deja distanţaţi de cenobiţii esenieni din comunităţile de origine: „Şi l-a luat El cu sine (pe Toma); şi El s-a retras şi i-a grăit trei cuvinte. Iar Toma întorcându-se la tovarăşii săi, aceştia l-au întrebat: «Ce ţi-a spus ţie, Iisus?». Toma le-a răspuns: «De vă voi spune un singur cuvânt din cele ce mi-a rostit, veţi lua pietre şi le veţi arunca în mine; şi atunci un foc va ieşi din pietre să ne ardă pe noi»". Potrivit aceleiaşi evanghelii, Iisus le-a mai spus ucenicilor: „Eu vă voi da vouă ceea ce ochiul nu a văzut şi ceea ce urechea nu a auzit, şi ceea ce mâna nu a atins şi ceea ce nu a ajuns la mâna omului". Şi apoi: „Eu sunt lumina care este deasupra tuturor, eu sunt totul. Totul a purces din mine şi totul la mine se va întoarce", şi mai mult: „Şi când voi din masculin şi feminin faceţi una, astfel ca masculinul să nu mai fie masculin şi femininul feminin, atunci veţi intra în Împărăţia cerului".

Dacă a fost un fariseu eretic, Iisus a fost şi un eretic esenian[13], cum am mai spus, şi un iniţiat care, în fapt, încălca legea iniţialilor, aceea de-a nu face cunoscută ştiinţa lor. „Cearta" contemporană dintre biserica creştină şi ezoterică[14] a fost declanşată de publicarea unora dintre cele 600 manuscrise descoperite la Qumran în 1947 şi a altor texte, ca *Evanghelia păcii* tipărită între cele două războaie de Bordeaux Székely, care a găsit-o într-o arhivă din Roma. În această evanghelie esenianâ

se scrie: „Şi Iisus stătea în mijloc şi a spus: «Adevăr zic vouă, nimeni nu poate fi fericit dacă se află afară de lege». Şi ceilalţi au răspuns: «Noi toţi ţinem legea veche a lui Moise, cel care ne-a adus legea, aşa cum stă scris în *Sfânta Scriptură*». Şi Iisus a spus: «Căutaţi legea nu în ceea ce stă scris, pentru că legea este *viaţă* (s.n.), în timp ce scrisul este moarte. Adevăr zic vouă, Moise a luat legea de la Dumnezeu nu scrisă, ci prin *cuvântul viu* (s.n.). Legea este cuvântul viu al lui Dumnezeu cel viu care le-a dat profeţilor vii pentru oamenii vii. În tot ceea ce este viu este lege. O găsiţi în iarbă, în copac, în râu, în munte, în păsările cerului, în peştii mării; dar mai bine căutaţi-o în voi înşivă. Căci într-adevăr, vă spun vouă, poate în oricine viu să fie aflată aproape de Dumnezeu decât *Scriptura* care este fără viaţă este. Dumnezeu a întocmit astfel viaţa şi toate fiinţele vii ce prin ele cuvântul *etern* (s.n.) al legii adevărate să fie dat omului. Dumnezeu scrie legile lui nu în cărţi ci în inimile voastre şi în spiritul vostru. El este în respiraţia voastră, în sângele vostru, în oasele voastre, în carnea voastră, în mădularele voastre, în ochii voştri, în urechile voastre, în cele mai mici părţi ale corpului vostru. El este în aer, apă, pământ, în plante, în străfundurile sănătăţii, în adâncurile cerului. Toate vă vorbesc vouă că prin ele voi îl puteţi găsi pe Dumnezeu. Dar voi închideţi ochii, ca să nu vedeţi, astupaţi urechile, ca să nu auziţi. Adevăr zic vouă, scrierile sunt fapta omului, iar viaţa şi colorile ei sunt şoptele lui Dumnezeu. De ce nu auziţi cuvintele lui Dumnezeu, care în făpturile lui sunt scrise? De ce studiaţi voi scrierile moarte care de mâna omului au fost scrise?»".

Acest panteism, acest fel de a vedea natura ca logos încifrat (*natura carte* va fi un topos al literaturii medievale şi romantice) şi mai ales atacul legilor scrise au atras adversitatea saducheilor a căror poziţie era şi aşa precară din cauza fariseilor care, mai populişti, aveau o mai mare aderenţă la masele de credincioşi derutaţi.

La Ierusalim Iisus era un eretic periculos nu numai pentru iudeii conservatori, ci și pentru esenieni, paleocreștini despre care, de altfel, după anul 70 nici nu se mai vorbește. În disputele dintre iudei și creștini, când creștinii îl acuzau pe Iuda de trădare, pe iudei că n-au înțeles propria lor carte, *Vechiul Testament,* aceștia replicau, pe bună dreptate: Oare de ce nimeni nu l-a apărat pe Iisus al vostru, deoarece destui creștini (citește iudeo-creștini) erau la Ierusalim? În aceeași *Evanghelie esenianâ* este relatat un episod din viața lui Iisus care ni-l prezintă în postura unui înțelept buddhist, amintind și de Sfântul Francisc din Assisi sau a unui bun esenian (se știe că și aceștia adorau animalele). Ajungând el într-un sat, vede o pisică vagabondă, flămândă și bolnavă. Mântuitorul a luat-o în brațe, a pus-o la pieptul său și în satul următor a căutat ceva de mâncare pentru ea. Pisica a băut și a mâncat și-l privea cu recunoștință. Unul dintre cei ce-l urmau, i-a spus: „Acest om îngrijește de toate animalele. Sunt ele frații și surorile lui, că el le iubește atât?" și Iisus i-a zis: „Adevărat, aceștia sunt frați și surori cu voi care respiră același aer al eternității. Și când mereu pentru cei mici vă veți îngriji și le veți da de mâncare și de băut, aceasta o veți face pentru Mine, iar dacă îi veți lăsa în suferință, veți suferi ca și cum Mie Mi le-ați face. Căci ceea ce în viața aceasta faceți, aceea vi se va face vouă în viața următoare" (34, 7–10). Iisus credea, așadar, în kharma, în reîncarnare, mai mult, el le propunea ucenicilor lui viața de derviș. „Să nu aveți nici aur, nici argint, nici bani în cingătorile voastre, nici traistă pe drum, nici două haine, nici încălțăminte, nici toiag, că vrednic este lucrătorul de hrana sa" (*Matei,* 10, 8–10). Când a venit să-i înfrunte la Ierusalim pe conservatorii unei religii fără canon la vremea aceea, plină, așadar, de contradicții, el a fost întâmpinat cu suspiciune care s-a transformat în ură. Și nimeni nu l-a apărat.

Mereu se întreabă ereticii bisericii, de ieri și de astăzi, după descoperirile care s-au făcut de-a lungul timpului, de ce

s-a fondat creștinismul pe varianta cea mai simplistă și moralist-iudaizantă a învățăturii sale și nu a valorificat și alte componente ce țin de spațiul inițiatic căruia Iisus i-a aparținut cu siguranță? Mai puțin iudaizat, creștinismul ar fi fost, poate, ...mai puțin antiiudaist. Cauzele sunt multiple, unele deja le-am amintit. Mai întâi, ucenicii deveniți apostoli erau oameni simpli și nu înțelegeau „spiritul" învățăturii lui Iisus, învățătură pe care și el se străduia s-o facă înțeleasă, prin parabole, predici, vindecări miraculoase, propria-i comportare. Apoi pentru a face prozeliți, mai ales în Palestina, trebuia să rămâi în bună parte iudeu în gândire și să demonstrezi cu orice preț că noua învățătură, atât de hulită de unii, era deja cuprinsă în vechea învățătură, pentru ca după aceea să susții elementul, scandalos pentru iudei, că Mesia a venit în persoana lui Iisus din Nazaret. Evreii nu puteau accepta decât un Salvator al Sionului și nu unul al „sufletului" (care pentru ei nu însemna nimic). La Roma, pe de altă parte, trebuia în așa fel „ajustată" învățătura Mântuitorului, ca ea să nu contravină flagrant nici spiritului iudaic infiltrat de multă vreme acolo, nici celui păgân-roman. Lupoaica ariană ce domina de pe Capitoliu și care pentru evrei era semnul vechimii lor pe acele locuri (ca simbol al veniaminiților) nu trebuia întărâtată. De aceea Apostolul Pavel nu-i mai hulește pe bogați, nu pentru că el însuși provenea dintr-o familie de iudei bogați din Tars, dar și pentru că în „cetatea eternă" elogiul săracului și hula bogatului ar fi sunat ca un îndemn la răscoală a sărăcimii. Mai mult, idealul era de-a face prozeliți și printre bogați nu numai printre săraci, lucru care a și reușit, culminând cu convertirea împăratului Constantin, ceea ce a pecetluit victoria creștinismului evangheliilor asupra iudaismului talmudic și transformarea creștinismului din credință în religie și apoi, în politică de stat. Apostolul Pavel renunță și la ideea colectivistă a lui Petru, la fel de neavenită într-o cetate bogată. Rivalitatea doctrinară, prea vizibilă, iudeo-creștină în faza în care nici unii nici alții nu aveau

biserică (sinagogé sau ecclasia) și nici catehism, ar fi fost dăunătoare ambelor religii.

Și totuși la Roma începe să se vorbească tot mai serios despre „răul creștin", de această nouă situație nefiind străini iudeii. Prigoana împotriva creștinismului capătă bază legală chiar în vremea lui Traian (care scria lui Pliniu cel Tânăr, cum am văzut, că nu-i poate pedepsi pentru că nu au legi), în anul 122; în anul 260, împăratul Gallienus le acordă libertatea de cult, însă represaliile contra lor se înteţesc odată cu Edictul din 303 dat de Diocleţian care ordona dărâmarea bisericilor, arderea cărţilor sacre, interzicerea cultului creștin. Apar primii martiri creștini menționați în *Fapte:* Ștefan, Iacov, apoi alții: în anul 304 Sfântul Gheorghe este ars de viu, Petru fusese crucificat cu capul în jos la Roma, probabil că și Pavel a murit tot ca martir. Urmărirea și uciderea creștinilor se extinde în tot imperiul. Iată ce se scria în protocolul încheiat cu prilejul uciderii, în anul 180, în Cartagina a unei comunități de creștini din Scili-Numidia, protocol ce descrie înfruntarea dintre procuratorul roman Claudius Saturnius și creștinii Speratus, Narzalus, Cittinus, Donata etc. „Procuratorul Saturnius a spus: «Părăsiți această nebunie». Cittinus a răspuns: «Noi nu ne temem decât de Domnul nostru care este în cer». Donata a spus: «Slăvește pe împărat ca împărat, dar teme-te de Dumnezeu». Vestia a spus: «Eu sunt creștin». Secunda a spus: «Ceea ce sunt, aceea vreau să fiu». Proconsulul Saturnius a întrebat pe Speratus: «Rămâi creștin?». Speratus a răspuns: «Eu sunt creștin». Și toți l-au aprobat. Saturnius a întrebat: «Doriți un timp de gândire?». Speratus a răspuns: «În lucruri atât de drepte nu este nimic de gândit». Proconsulul Saturnius a spus: «Ce aveți în cuferele voastre?». Speratus a răspuns: «Cărți, mai ales scrisorile lui Pavel, ale unui om drept». Proconsulul Saturnius a spus: «Aveți 30 de zile ca să vă mai gândiți». Speratus a răspuns din nou: «Eu sunt creștin». Și toți l-au aprobat"[15].

Numărul martirilor crește. Sfântul Andrei este ucis în Sciția, crucificat pe o cruce strâmbă; în Nicomedia sunt arși 20 000 de creștini. Viețile și moartea mucenicilor vor deveni literatura preferată a știutorilor de carte și a povestitorilor orali din Evul Mediu, ele satisfăcând nevoia de pedagogie creștină, gustul pentru suferință, cruzime și eroic ale omului simplu.

Paralel cu procesul persecuțiilor anticreștine în Imperiul roman, apar și apărătorii lor care, fără a se converti la credința mesianică, încearcă să demonstreze că nu sunt destabilizatori ai statului, dimpotrivă. Este cazul lui Justus (Justin) care în secolul II face prima apologie a creștinilor, îi consideră folositori în menținerea ordinii și nu este de acord să fie condamnați pentru că ei cred în Iisus și nu în zeii panteonului. El le scrie lui Antonius Pius, împărat între 138–161, și senatului roman, citându-l pe Iisus: „Dați cezarului ce-i al cezarului și lui Dumnezeu ce-i al lui Dumnezeu"[16]. Fiind ucis, Justus ocupă și el un loc printre martirii creștinismului.

La Roma (și nu la Ierusalim) creștinii duceau o *existență comunitară* asemănătoare cu aceea a iudeilor din Europa medievală: izolați, suspectați, mereu în pericol de a fi acuzați de crime și ilegalități imaginare, manipulați uneori în scopuri politice, săraci, fanatici, insolenți în ochii celorlalți, mai mult iliciți decât liciți, creștinii erau incomparabil mai puțin tolerați decât iudeii care erau flexibili și care se simțeau o minoritate privilegiată, uneori manifestând generozitate chiar față de acest „genus tertium".

Delimitarea între ecclesia și sinagogé se făcea tot mai simțită, pe un fundal de confuzii teologice, dar de certă rivalitate. Dacă Apostolul Petru renunțase cu greu la legea iudaică (fiind în Cezareea ca misionar și făcându-i-se foame, refuza să mănânce „spurcat și necurat", *Fapte* 10, 11–15), încă Apostolul Pavel începe să facă unele concesii necreștinilor. „Cu iudeii am fost ca un iudeu ca să dobândesc pe iudei. Cu cei de

sub lege, ca unul sub lege, deși eu nu sunt sub lege ca să dobândesc pe cei de sub lege. Cu cei care n-au lege, m-am făcut ca unul fără lege, deși nu sunt fără legea lui Dumnezeu, ci având legea lui Hristos, ca să dobândesc pe cei care nu au legea" (I *Corinteni* 9, 20–21). Strategia misionarismului consta în flexibilitate. Riscul „contaminării" creștinilor de păgânism nu era nici el exclus. Apostolul Pavel scrie în scrisoarea întâi către corinteni: „Ci îmi chinuiesc trupul meu și îl supun robiei, ca nu cumva altora propovăduind, eu însumi să nu fac netrebnicii" (I *Corinteni* 3, 27). Și Petru și Pavel, în discordanță cu instanța superioară și radicală de la Ierusalim, acceptă și susțin *creștinarea neiudeilor,* a celor netăiați împrejur: „Iar credincioșii tăiați împrejur, care veniseră cu Petru, au rămas uimiți văzând că darul Duhului Sfânt s-a revărsat și peste păgâni. Căci îi auzeau pe ei vorbind în limbi și slăvind pe «Dumnezeu»" (*Fapte* 10, 45–46). Discuțiile „de lămurire" se purtau în sinagogi sau în piețele publice; creștinii neavând lăcașuri de cult le împrumutau adesea pe cele ale iudeilor. Se întâmpla astfel ca unii iudei să ia parte și la predicile creștinilor sau unii creștini la cele ale iudeilor. Apostolul Pavel avea un tact deosebit în umărirea strategiei sale universaliste. Bun psiholog și diplomat de excepție, el se străduia să nu lezeze credința altora (greșeală în care iahviștii căzuseră în Canaan), mai ales pe cea a păgânilor care erau mai ușor de convertit decât iudeii întrucât nu erau prea legați de zeii lor, iar pe de altă parte, această ciudată nouă credință a săracilor putea să li se pară atrăgătoare, de obicei de Dumnezeu și de religie îngrijindu-se oamenii sărmani (dar mulți) și nu cei bogați. Diplomația Apostolului Pavel era eficientă chiar în cazul în care avea de înfruntat filosofi sofiști sau epicurei, el însuși fiind om învățat și știind să vorbească fiecăruia după rangul său. Un pasaj, dintre multe altele, din *Fapte:* „Și Pavel, stând în mijlocul Areopagului, a zis: «Bărbați atenieni, în toate vă văd că sunteți evlavioși, căci străbătând cetatea voastră și privind locurile voastre

de închinare, am aflat un altar pe care era scris: Dumnezeului necunoscut. Deci pe Cel pe care voi, necunoscându-L îl cinstiți, pe Acesta îl vestesc vouă»" (*Fapte* 17, 17–28).

Noua credință se strecura pe furiș în sufletele celor care-l ascultau pe Apostolul Pavel. „Deci, discuta în sinagogă cu iudeii și cu cei credincioși și în piață, cu cei ce erau de față. Iar unii dintre filosofii epicurei și stoici discutau cu el și unii ziceau: «Ce voiește oare să ne spună acest semănător de cuvinte?». Iar alții ziceau: «Se pare că este vestitor de dumnezei străini, fiindcă binevestește pe Iisus și învierea»" (*Fapte* 17, 18). Cum însă Dumnezeul străin, încă iudeu, era fără chip cioplit, această nouă credință prejudicia meseria artiștilor greci și romani specializați în sculptura templelor și a chipurilor de zei. Apostolul Pavel se afla în Efes când se produce o revoltă a argintarilor împotriva lui. „Și atunci s-a făcut mare tulburare pentru calea Domnului. Căci un argintar cu numele de Dimitrie, care făcea din argint temple mici ale Dianei și da meșterilor săi foarte mare câștig, i-a adunat pe aceștia și pe cei care lucrau unele ca acestea și le-a zis: «Bărbaților, știți că din această îndeletnicire este câștigul vostru. Și voi vedeți și auziți că nu numai în Efes, ci aproape în toată Asia, Pavel acesta, convingând a întors multă mulțime, zicând că nu sunt dumnezei cei făcuți de mâini. Din aceasta nu numai că meseria noastră este în primejdie să ajungă fără trecere, dar și templul marii zeițe Diana este în primejdie să nu mai aibă nici un preț, iar cu vremea, mărirea ei – căreia i se închină toată Asia și toată lumea – să fie doborâtă». Și auzind ei și umplându-se de mânie, strigau zicând: «Mare este Diana Efesenilor!». Și s-a umplut toată cetatea de tulburare și au pornit într-un cuget la teatru, răpind împreună pe macedonenii Gaiu și Aristarh, tovarășii lui Pavel" (*Fapte* 19, 23–29). Apostolul Pavel profită de neînțelegerile dintre iudei („căci saducheii zic că nu este înviere, nici înger, nici duh, iar fariseii mărturisesc și una și alta" (*Fapte* 2, 38), neînțelegeri care se extinseseră de la

Ierusalim și la Roma și în toate provinciile unde se dădeau lupte pentru câștigarea de prozeliți. „Nu știți voi că acei care aleargă în stadion, toți aleargă, dar numai unul câștigă? Alergați așa ca să-l luați" (I *Corinteni* 9, 24), și continuă cu succes, din ce în ce mai mare „vestirea evangheliei lui Dumnezeu", „a soliei lui Dumnezeu".

Din *Fapte* și *Epistole* nu rezultă că ar fi existat la Roma sau în provincie o stare de beligeranță între iudei și creștini, ci doar una conflictual-doctrinară. Nici chiar apariția părinților bisericii (unii dintre ei iudei convertiți, alții neiudei), care *încep să deplaseze accentul de pe misterul învierii și al mântuirii pe „vina" iudeilor* de a-l fi ucis pe Iisus nu produce un fenomen de respingere etnică. Ei creează mai curând o stare de confuzie puternică pentru gânditorii de atunci: pe de o parte Iisus *trebuia* să moară, Dumnezeu însuși trimițându-l ca prin jertfa lui să mântuie poporul lui Israel, pe de altă parte iudeii, urmașii unui ucigaș, erau vinovați. Succesul misionarilor se datora faptului că noua religie, simplificată adesea până la vulgarizare, era simțită ca o religie a săracilor și aceștia o îmbrățișau fără să o problematizeze.

Creștinii din Ierusalim așteptau salvarea Israelului: „Doamne, oare în acest timp vei așeza tu la loc împărăția lui Israel?", îl întrebau pe Iisus ucenicii săi când li s-a arătat după înviere, sau „Iar noi nădăjduiam că El este Cel care va să izbăvească pe Israel", îi răspunde lui Cleopa un grup de prozeliți sosit să vestească învierea Mântuitorului la Ierusalim, (*Luca* 24, 21), cei din „diaspora" salvarea de moarte, *mântuirea individuală*. Pe de altă parte, iudeii îi acuzau pe creștini că propagau credința într-un fals Mesia, că din cauza aceasta, ca o pedeapsă divină, Ierusalimul a fost distrus de romani; creștinii îi invinuiau pe iudei că nu cred în venirea lui Mesia, anunțat de scrierile lor, că l-au ucis și de aceea a căzut zidul templului și a fost distrus Ierusalimul; iudeii îl calomniau pe Iisus, punând în

circulație zvonul că ar fi fost bastardul unui soldat roman cu o evreică, nicidecum descendent din neamul lui David, introducând chiar în predica zilnică o imprecație contra minunilor false menținute de eretici (creștini adică). Creștinii îi numeau pe iudei popor deicid[17]. După entuziasmul începutului, convertirea iudeilor ca și cea a păgânilor era din ce în ce mai dificilă. Pe iudei trebuia să-i convingi că neamul lor este un „neam viclean", dar că ei se pot mântui prin botez și acceptarea „legii celei noi", care se află în evanghelii, iar pe păgâni să nu se lase înșelați de neamul viclean și ucigaș, adică de iudei. Dar ambele credințe, iudaică și creștină, propuneau păgânilor un cult antinaturist și paradoxala asumare a suferinței ca bucurie. Mai ales pe iudei era dificil să-i facă să preia asupra lor culpa strămoșilor. Apostolul Petru, de pildă, se adresează iudeilor adunați în templu să-l asculte, după ce realizează mai întâi o necesară și strategică „captatio benevolentiae", prin enumerarea patriarhilor iudaismului și creștinismului: „Dumnezeul lui Avraam și al lui Isaac și al lui Iacov, Dumnezeul părinților noștri, a slăvit pe Fiul Său Iisus pe care voi L-ați predat și L-ați tăgăduit în fața lui Pilat... Și acum fraților știu că din neștiință ați făcut rău ca și mai-marii voștri" (*Fapte* 3, 17); la sfârșitul predicii repetă vorbele Mântuitorului „Iartă-i, Doamne, că nu știu ce fac!".

Cât timp iudeii s-au simțit mai puternici, atât la Ierusalim cât și la Roma, nu numai că le permiteau creștinilor să predice în templu și în sinagogile lor, dar erau și rezervați în a-i condamna. Gamaliel, fariseu, cărturar ales, sfătuiește sinedriul să nu-i ucidă pe credincioșii lui Iisus, că de va voi Dumnezeu oricum vor pieri, iar dacă nu va voi nu vor pieri. Ștefan, primul martir al creștinătății, predica în sinagogile din Alexandria, Cirene, Cilicia împotriva iudaismului, dar se simte la el o nostalgie a cultului levit, a acelor preoți care fuseseră împotriva construirii templului: „Dar cel Preaînalt nu locuiește în temple făcute de mâini, precum zice proorocul. Cerul este tronul Meu și pământul

așternut picioarelor Mele. Ce casă Îmi veți zidi Mie? – zice Domnul – sau care este locul odihnei Mele? Nu mâna Mea a făcut toate acestea?" (*Fapte* 7, 48–49). Unii convertiți la creștinism moșteneau xenofobia iudeilor și nu vedeau cu ochi buni „metanoïa" „netăiaților împrejur" sau o condiționau celor care nu practicau ritualul iudeu dacă voiau să treacă la creștinism. I se reproșa chiar lui Petru că a acceptat creștinarea păgânului Corneliu și a altor păgâni: „Deci cei care se risipiseră din pricina tulburării făcute pentru Ștefan, au trecut prin Fenicia și în Cipru și în Antiohia, nimănui grăind cuvântul decât *numai iudeilor*" (s.n.) (*Fapte* 11, 19–20).

Și Apostolul Pavel (altfel decât o vor face începând cu secolul II părinții bisericii) se abținea să-i învinuiască prea tare pe iudei de uciderea lui Iisus, considerând moartea lui o *împlinire* a voinței divine: „Căci cei care locuiesc în Ierusalim și mai-marii lor, necunoscându-L și osândindu-L, au împlinit glasul proorocilor care se citesc în fiecare sâmbătă și neaflând la El nici o vină au cerut de la Pilat să-L omoare" (*Fapte* 13, 27–28). Iudeul din Tars cunoștea efectele „tranziției lente" și le folosea în scopul universalizării creștinismului: „Cunoscut să vă fie vouă – zicea el – bărbați și frați, că prin Acesta vi se vestește iertarea păcatelor și că toate câte n-ați putut să vă îndreptați în legea lui Moise, întru Acesta tot cel care crede se îndreptează" (*Fapte* 13, 38–39).

Deși iudeii devin tot mai invidioși pe succesul acțiunii de prozelitism a creștinilor, ei încearcă să continue dialogul atât cu ereticii cât și cu păgânii. Creștinii, în schimb, părăsesc treptat disputa, textul evangheliilor rămâne într-un fundal incert, iar părinții bisericii încep să practice acuza și insulta cu accente anti-iudaice. Justin (+165), Irineus din Lyon (140-190), Origene (183–252), Eusebius din Cezareea (260–339), Grigore de Nissa (328–389), Ioan Crisostomul (354–407) deschid drumul antisemitismului teologici creștine medievale. Origene scria: „Noi putem deci afirma cu toată încrederea că evreii nu și vor

mai găsi situația de altădată pentru că *ei au comis cea mai abominabilă crimă* (s.n.), țesând această crimă contra Mântuitorului neamului omenesc... În consecință, orașul în care Iisus a suferit astfel a fost distrus din temelii, poporul evreu alungat din el și că alții au fost chemați de Dumnezeu în rândul celor preafericiți" (*Contra Celsus* 4, 223)[18]; Grigore de Nissa este extrem de violent la adresa „deicizilor": „Ucigași ai Domnului, asasini ai profeților, rebeli și dușmani ai lui Dumnezeu, ei ultragiază legea, se opun grației divine, repudiază credința părinților lui. Asemeni diavolului, rasă de vipere, delatori, calomniatori, descreierați, drojdie fariseică, sanhedrin de demoni, blestemați, execrabili, ucigași, dușmani a tot ce e frumos" etc.[19]. La fel Ioan Crisostomul: „Lupanar și teatru, sinagoga este totodată peșteră de hoți și un punct de orientare a animalelor sălbatice... Trăind doar pentru pântece, cu gura mereu plină, evreii nu se conduc mai bine decât *porcii sau țapii în grosieritatea lor lubrică și excesul lăcomiei* (s.n.). Nu știu decât un lucru să facă: să se îndoape și să se îmbete"[20].

Acuzația de deicid este tot mai des exprimată în termeni tranșanți și violenți. Într-o predică de Paști ținută de Meliton din Sardes, arhiepiscop între 161–180, uciderea lui Iisus își pierde total, pentru întâia oară, dimensiunea teologică. Ea apare ca pură crimă: „Acest Iisus a fost ucis. Și unde a fost ucis? În inima Ierusalimului. De ce? Pentru că El pe paralitici îi vindeca, pe cei mizeri îi purifica, pe orbi îi aducea la lumină, iar pe morți îi învia. De aceea a suferit El. Stă scris în cuvântul profeților: «Mi-au răsplătit binele cu răul, eu sunt părăsit și singur» (*Psalmul* 35, 12). Împotriva ta s-au gândit și au vorbit de rău și au spus: «Să-l legăm pe Cel Drept pentru că El ne stă în cale». De ce ai făptuit tu Israele această nouă crimă? Tu L-ai dezonorat pe Cel Care Te-a onorat. Tu L-ai disprețuit pe Cel Care te-a prețuit. Tu L-ai tăgăduit pe Cel Care te-a recunoscut. Tu L-ai alungat pe Cel Care te-a chemat. Tu L-ai ucis pe Cel Care te-a însuflețit. Ce-ai făcut

tu, Israel? Tu n-ai uitat locul unde scrie: «Nu vărsa sânge nevinovat ca să nu înduri o moarte cumplită» (*Ieremia* 7, 6). Eu L-am ucis într-adevăr pe Domnul, spune Israel. De ce? Pentru că el a trebuit să îndure. *Te înșeli Israel. Fiindcă tu te-ai gândit la uciderea Domnului! El a trebuit să sufere, totuși nu prin tine, el a trebuit să fie batjocorit, totuși nu prin tine, el a trebuit să fie judecat, dar nu de tine* (s.n.). El a trebuit să fie spânzurat, dar nu prin dreptul tău. Tu, Israel, călcător de legi, de ce ai făcut această nouă nedreptate să-L ucizi pe Domnul, Stăpânul tău în nemaipomenite chinuri, Domnul care te-a făcut și te-a zămislit și care te-a onorat, Cel care te-a numit Israel? Dimpotrivă tu te-ai ridicat împotriva Domnului tău în fața Căruia se închină popoarele pe care cei drepți și cei netăiați împrejur îl venerează și din cauza căruia Pilat însuși și-a spălat mâinile. Pe acela L-ai ucis tu, la mare sărbătoare, tu L-ai ucis pe Domnul tău în inima Ierusalimului"[21].

Sfântul Pionius din Smirna, ucis în anul 250, atrăgea atenția creștinilor asupra pericolului pe care-l prezintă pentru credința lor acceptarea sinagogelor ca loc de adăpost în vremea persecuțiilor. „Acela care va intra în sinagogă va păcătui împotriva Sfântului Duh." Or, Iisus spusese: „Orice păcat și orice hulă se va ierta oamenilor, dar hula împotriva Sfântului Duh nu se va ierta" (*Matei* 12, 31).

Iudeii și creștinii se acuzau reciproc de minciună. Iisus, spuneau iudeii în predicile lor, nu a fost decât un om ucis prin violență din cauză că, împotriva legii, implora spiritul morților; minciună este, susțin și creștinii, ce scriu evreii că Saul ar fi vorbit cu spiritul lui Samuel și cine se lasă înșelat de această aberație se rătăcește, astfel că trebuie să aleagă între a crede că Saul a vorbit cu spiritul lui Samuel trezit de vrăjitoarea din Endor sau să refuze acest eres și să rămână statornic credinței inspirate de Duhul Sfânt[22].

În dialogul imaginar al lui Justus sau Justin cu un rabin

contemporan cu el, rabbi Tarfon, intitulat *Dialog cu iudeul Tryphon* (155–161), creștinii sunt învinuiți de iudei că au falsificat, în traducere, textul *Bibliei*. Rabinul Tryphon apără „adevărul talmudic", Justus pe acela al evangheliilor. Ambii sunt rezervați și decenți în limbaj. Justus îl roagă pe rabin să-i sfătuiască pe iudei să nu-și mai bată joc în predicile lor de cel pe care l-au crucificat fariseii[23].

Literatura rabinică a timpului îl amintește rar pe Iisus. Ea nu exclude în general existența lui, dar îi contestă calitatea de Mesia și-l acuză de a fi practicat vrăjitoria și magia, ceea ce contravenea flagrant legilor iudaice (*vezi Deuteronomul* 13, 2–12) care pedepseau astfel de practici cu lapidarea. Creștinii au căzut încă în epoca romanică în greșeala pe care o făcuseră evreii în epoca lor canaaneană: au implicat pe Dumnezeu în disputa lor cu iudeii. Unele pasaje din evanghelii (mereu remaniate) ni-l înfățișează pe Iisus violent cum odinioară era Yahweh, ceea ce apare în totală contradicție cu propovăduirea blândeței și smereniei, izvoare de energie pozitivă, așa cum apare în unele pasaje din aceleași *Evanghelii sinoptice*, dar mai ales în cele apocrife. În locul reconcilierii universale pe care o anunța Iisus, predicile creștinilor au început să propage ura, răzbunarea și să creeze o artă care a făcut propagandă antiiudaică „la negru".

Bazându-se pe unele pasaje de înaltă sofistică din epistolele Apostolului Pavel (cum ar fi acesta din *Galateni* 4, 23–26): „Dar cel din femeia-roabă și cel din cea femeia-liberă (Sarra) s-a născut prin făgăduință... aceste două femei sunt cele două Testamente, căci Agar este Muntele Sinai în Arabia și stă în același rând cu Ierusalimul care acum zace în robie... iar cea liberă este Ierusalimul de sus care este mama noastră", sau din *Romani* 9, 6–8: „Căci nu toți cei din Israel sunt israeliți. Nici pentru că sunt toți urmașii lui Avraam îi sunt toți fii, ci întru Isaac a zis ție se vor chema urmași. Adică nu copiii trupului sunt copii ai lui

Dumnezeu, ci fiii făgăduinței se socotesc urmașii". Teologia creștină în formare se structurează treptat vis-à-vis de neamul trădător și ucigaș, cu alte cuvinte de urmașii lui Iisus (a cărui iudeitate nu o puteau tăgădui). Adevăratul *Israel ales* devine, în opinia teologilor creștini, fratele mic al iudaismului, creștinismul.

O psihanaliză fără prejudecăți (pe cât posibil), a celor două credințe, a căror rivalitate „arhetipală" (Cain și Abel, frații inamici sunt metafore des invocate) a revenit în actualitate după holocaustul nazist. Din noua perspectivă a unei cercetări etno-abisale, ambele religii s-ar fi bazat, prin dislocarea *cuplului divin*, obișnuit la popoarele de agricultori mai ales, pe *principiul falocrației,* principiu ale cărui consecințe practice încep cu sclavia femeii și sfârșesc cu distrugerea naturii (în sens ecologic). Bărbatul, rupt de terra, de femeia divină, zeița mamă, devine constructorul sistemelor paranoice care pot amenința principiul creației înseși. Creștinismul a împins spiritualismul iudaic spre limite extreme: însăși nașterea Mântuitorului este una care nu are nimic de-a face cu „cuplul" conjugal, cu principiul fecundității. Ceea ce la popoarele „păgâne" era o binecuvântare divină, fecunditatea = erotică cosmică, „orgasm cosmic", la iudei, dar mai ales la creștini, devine o „contravenție" morală. Paradoxală pare atitudinea lui Iisus față de femeia adulteră și această atitudine a fost interpretată ca un act de mărinimie, de iertare. În realitate, opinează unii cercetători, femeia adulteră, cea care este iertată „pentru că a iubit prea mult" era simbolul „iubirii cosmice", principiu inițiatic la popoarele asiatice și mediteraneene, deopotrivă, pe care Iisus îl cunoștea. În femeia păcătoasă supraviețuiește metafizica sexului simbolizat prin Afrodita, Istar, Amaitis, Mylita ca și prin templele prostituției sacre[24].

Se știe că unele mistere helenistice se bazau pe magia sexului, cuplul erotic simboliza cuplul sacru, iar aceasta unirea cer-pământ. La Samothrace, Marea preoteasă, cu un șarpe în mână, simula scene de un violent erotism. Cu milenii înainte,

zeița din Cnossos, reprezentată într-o celebră statuie descoperită în miticul labirint, ținea în mâinile ridicate în sus doi șerpi. Iar Lilit, soția lui Adam, apare în diverse reprezentări medievale jumătate femeie-jumătate șarpe. Or, din simbol falic, în *Vechiul* și *Noul Testament,* șarpele devine simbolul satanic al răului universal, cu alte cuvinte tot ce ține de sex intră în registrul conotațiilor negative. Și nu numai tot ce ține de sex, ci de plăcere, de frumos. „... unde sunt florile în Paradisul biblic?", se întreabă Christel Krauß într-un eseu recent apărut la Tübingen. Într-adevăr să fi fost florile păcătoase, excitante, sex-simbol pentru preoții redactori ai *Facerii?*

În Evul Mediu spiritualismul creștin merge atât de departe în refuzul naturii și implicit al erosului, încât secta catharilor, interzicea relația sexuală chiar în cazul căsătoriei, proclamând abstinența sexuală ca principiu suprem al credinței creștine. Înainte de creație cerul și pământul erau una – cum reiese din *Upanișade* și din toată ezoterica, înlănțuindu-se ca în *Sărutul* lui Brâncuși. În monoteismul iudaic și creștin întoarcerea la „Unul", înseamnă întoarcerea numai la Tatăl, la jumătate din Unul, de fapt.

Până la apariția iahvismului, iudaismului, creștinismului, natura era simțită de om ca o imensă teofanie; noua credință a alungat zeii din ea, plasându-i într-o zonă total inaccesibilă omului, în palatele intelectualist-spiritualizate ale cerului, iar noua rasă de oameni, modelată mai târziu de spiritele pauliniene, încearcă să „reabiliteze" pe Eva prin Maria și cultul marialogic. Faptul că Iisus manifestă distanță față de mama sa nu se datorează numai educației eseniene a lui Iisus (la esenieni, este știut, rolul femeii se consuma numai în cadrul gineceului), nu numai spiritului comunitar exacerbat, ci și încercării evangheliștilor (înainte ca să apară cultul mariologic care o ridică pe Maria la rangul de sfântă imaculată, inocentă în anul 431, la Conciliul din Efes) de a diminua rolul femeii în același obsedant refuz al principiului feminin. Înstrăinarea de mamă înseamnă

înstrăinarea de zeița mamă, adică de pământ, de natură. Poate că omenirea sinucigașă de azi își datorează existența paranoică și acestei rupturi produse de monoteismul paternalist al evreilor acum 3 500 de ani. Teologia creștină a trebuit să vegheze, în Evul Mediu, să nu se confunde cultul Fecioarei cu cel al Zeiței Mamă și să nu se supraestimeze cultul Fecioarei în defavoarea cultului lui Iisus, singurul care posedă Duhul Sfânt (filioque). Cultul Fecioarei Maria a temperat rigorile legii, a adus crinul, urandafirul, violetele, lăcrămiorele, în biserici, cimitire, iconografie, poezie religioasă etc., dar s-a arătat inapt de a-și asuma sexualitatea, fecunditatea și moartea. Secularizat, cultul marial a creat idealul poetic medieval al unei femei asexuată, asemeni îngerilor, „la donna angelicata", pe care au cântat-o trubadurii, Dante, Petrarca, romanticii, Eminescu, și pe care au „înșelat-o" toți cu femei reale, magdalene păcătoase.

Antiiudaismul s-a născut, în perspectivă psihanalitică, în subconștientul frustrat instinctual al unor popoare adânc legate de natură, incapabile până la urmă de o „metanoia" adevărată.

Încă din secolul V, creștinii își puneau deja întrebarea: Merită iudeii să trăiască? Sunt ei, ca și femeile lor, oameni? Și cum nu au avut atunci curajul să precizeze că „evreul este mai întâi evreu și apoi om" (Cioran)[25], creștinii buni au găsit o justificare pentru tolerarea neamului deicid: „Evreii, scria Sfântul Augustin (354–430), au menirea de a depune mărturie, prin decăderea lor, despre nenorocirile care-i lovesc pe cei care nu cred în Hristos. Ca și Cain ei poartă un semn, *dar ei nu trebuie să fie omorâți. Sunt necesari popoarelor credincioase* (s.n.). Necesari pentru a le arăta ce pățesc cei care nu cred, nu pot să creadă, nu vor să creadă în catehismul creștinilor".

3. Antisemitismul

„În toate evreii sunt unici, n-au pereche în lume, gârboviți sub un blestem de care nu e responsabil decât Dumnezeu. Dacă aș fi evreu m-aș sinucide."

(Emil Cioran)

Antisemitismul[1] ca ură colectivă față de evrei începe, după opinia unor istorici ai fenomenului, în timpul primei cruciade creștine, cea din 1096, după alții, odată cu alungarea lor din țara în care erau „cel mai acasă", Spania, în 1492.

Nu se știe exact din punct de vedere istoric cum au apărut comunitățile evreiești de la Atlantic până în Siberia. Se poate presupune că multe erau „rămășițe" ale celor zece neamuri dispărute după cucerirea statului Israel din care rămăseseră în Palestina desigur, nu doar samaritenii, majoritatea împrăștiindu-se în tot Orientul, până în China, Japonia și Iudeea, altele în Europa, Siberia, Africa, parte și în America de Sud. Ceea ce se știe sigur este faptul că aceste comunități au conviețuit multe secole într-un conglomerat de popoare și minorități fără a avea probleme deosebite etno-economice, întrucât disputele teologale nu ajungeau să depășească nivelul păturilor elitare. Se mai știe

că triburile de berberi iudaizați din nordul Africii au opus o puternică rezistență cuceritorilor arabi în secolul VIII și că sub domnia reginei evreice Kahena, Tunisul, Algeria și Marocul au cunoscut o mare înflorire. În Spania evreii veniseră înaintea romanilor, bizantinilor, goților, arabilor. Legenda spune că Adoniram, un supus al regelui Solomon, ar fi ajuns în peninsulă și ar fi descoperit frumusețea ei, apoi ar fi adus evrei care au colonizat-o. Alți evrei au sosit în Spania împreună cu fenicienii. Multe orașe spaniole au nume biblice: Toledo (Toledoth), Escaluna (Escalon), Maquedo (Megido). În anul 589, regele vizigot Reccarede se convertește la catolicism și începe să-i urmărească pe ereticii arieni (monofiziții), dar și pe evrei. Apare deja la acești evrei (care, plecați de mult din Palestina nu mai aveau o legătură strânsă cu iudaismul) *marranismul* (de la marran care la origine înseamnă porc, blestemat), convertirea, adică în majoritatea cazurilor, la un criptoiudaism, ceea ce nu a scăpat neobservat de Inchiziție și de creștini, în general. Marranii, „conversos", vor fi înconjurați de o adevărată psihoză a suspiciunii, dar ei își vor putea menține un anume statut economic și social privilegiat până în 1492 când au fost și ei, împreună cu toți iudeii, expulzați din Spania. În anul 711 unii marrani îi ajutaseră pe arabi să cucerească peninsula, alții luptaseră contra lor. Islamul se dovedise tolerant, ca peste tot, cu lumea cucerită de arabi. Între *Biblie* și *Coran* nu erau prea multe contradicții, așa cum scrie în cartea sa intitulată *Cartea religiei și a imperiului*, istoricul arab din secolul IX, Al Tabări.

Tragedia expulzării din anul 1492 a fost cea mai cruntă pe care evreii au cunoscut-o până atunci, după cum opinează unii istorici evrei. În timp ce în Europa, începând cu secolul XII evreii erau deja în unele regiuni masacrați, alungați, persecutați, cei din Spania, sefarzii, avuseseră până atunci o adevărată „epocă de aur". Comercianți, proprietari de latifundii, înalți demnitari, intelectuali de elită, liberi să-și aprofundeze studiile

teologale (al căror rezultat a fost apariția în secolul XIII a misticei *Cabalei* și a cărții *Zoharului)*, hispanizați fără a se deziudaiza, iudei fără a se deshispaniza. Creștinii spanioli, ocupați cu recucerirea Spaniei de sub stăpânirea arabilor, nu le acordau mare importanță, ba chiar se foloseau de puterea comunităților lor – celebrele al-jamas (care aveau câtă autonomie doreau), în lupta contra dușmanului comun – sarazinii.

Anul 1492, ca și alți „ani", fusese însă pregătit în subteranele conștiinței și în Spania. Pe deasupra, în timpul războiului civil dintre 1360 și 1364 evreii fuseseră de partea lui Pedro cel Crud, rege de drept al Castiliei și al Leonului și nu de partea fratelui lui bastard, Enrique de Trastamara. Învingătorul Enrique s-a răzbunat pe evrei, pe care i-a constrâns să poarte un *semn distinctiv* asemenea celor de dincolo de Pirinei. În anul 1391 deja, s-a produs primul pogrom medieval în care au murit 50 000 de evrei care au refuzat botezul. Unii „conversos", odată intrați în biserica creștină, ajunseseră, dată fiind înalta pregătire intelectuală, în elita teologală creștină și astfel, nevrozați de criza produsă de lipsa lor de identitate, dirijau, cu o perfidie bolnăvicioasă antisemitismul, atât pe cel „de sus", papal, cât și cel „de jos", popular. Solomon Halevi, devenit prin convertire Pablo de Santa Maria de Burgos, a fost unul dintre cei mai cumpliți adversari ai evreilor spanioli. După ce a cunoscut toate onorurile eclesiastice a murit... ca sfânt.

În Spania apare conceptul ultrarasist, preluat mai târziu de naziști, de „limpieza de sangre" a spaniolului. Deși aici locuiau cel puțin zece etnii, „limpieza de sangre" nu se referea la greci, goți, berberi, arabi, romani, țigani sau alte popoare ale fostelor Imperii roman și bizantin care migraseră acolo, ci doar la evrei.

Masacrarea evreilor descrisă în numeroasele lor cronici – *Memorbuch* – își face apariția după eșecul cruciadelor și devine formă populară de manifestare a urii contra ucigașilor lui Iisus,

în realitate canalul de drenare a urii generale și fără discernământ care izbucnește în vremurile de restriște. Interdicția genoflexiunii („pro Judaeis non flectant") în timpul slujbei religioase când era vorba de evrei, expulzările, obligația pentru evrei de a locui în cartiere speciale – ghetouri[2], obligația de a purta (după Conciliul de la Lateran, 1215) ca semn distinctiv un petic de pânză galbenă sub formă rotundă în Franța, „rouelle" (ca să amintească de banii cu care a fost cumpărat Iuda), pătrată în Țările de Jos (ca să amintească de tablele de legi ale lui Moise), o pălărie cu cornet, „Judenhut", în Germania (ca să amintească de cornul diavolului)[3], haine gri sau negre ș.a.m.d., însă toate aceste semne de identificare nu mai însemnau mare nenorocire pentru evrei față de uciderea lor în masă, jaful și devastările comunităților lor. Evreii nici nu mai erau necesari și eficienți ca mai înainte, întrucât europenii de după cruciade deveniseră ei înșiși comercianți și negustori, așa cum nu mai erau folosiți nici ca soldați în cruciade. Trebuiau, deci, să dispară. Trecuse vremea disputelor teologale, a alegoriilor, a toleranței carolingiene când confesorul lui Louis de Debonnair se convertea la... iudaism, când Agobard, celebrul episcop de Lyon (728–840) „omul cel mai luminat al secolului său" (și un vizionar în felul lui), fusese refuzat de regele Ludovic cel Pios (care se consultase în prealabil cu un „magister judaeorum") în tentativa lui de a-i boteza pe toți evreii, trecuse vremea conciliilor (asemeni celui de la Lateran din anul 1215) la care luau parte și rabini. Venise vremea luptei evreilor pentru supraviețuire, mai ales în secolul XIV numit, din cauza foametei și a ciumei, „secolul diavolului".

După marile cruciade, foștii cruciați (inutilizați ca luptătorii din Vietnam sau Afganistan în timpurile noastre), aliați cu sărăcimea orașelor și sărăciții satelor în urma catastrofelor naturale, pornesc „micile cruciade", unele locale, altele de oarecare întindere, cum a fost aceea a „păstoreilor",

susținuți „spiritual" de viziuni, previziuni, predici „la croisade de postoureaux". În 1320, un țăran din nordul Franței avusese, spun cronicile, o viziune: o pasăre s-a așezat pe umărul lui și i-a spus că trebuie distruși „infidelii", numai astfel putea fi salvată omenirea de la pieire. Păstorei, conduși de un baron (!), ajung peste tot, în Spania, Franța, Italia, Germania, și masacrează mai mult de o sută patruzeci de comunități evreiești, dau foc sinagogilor, în timp ce clerul înalt și marii feudali, principi și papi par neputincioși în fața urgiei țărănești; de asemenea, în vreme ce medicii se ocupau sârguincios să descopere și să anihileze cauzele ciumei din 1347, pentru oamenii simpli era clar: Satana, prin agenții lui, evreii, acționaseră, punându-i să otrăvească și să infecteze fântânile. Apar numeroase bande de ucigași, ca aceea a baronului Emicho von Leisingen, bande care operau în principalele orașe din Germania și Franța; după ce-i jefuiau pe evrei, îi obligau să se boteze. Cronicile evreiești, dar și cele creștine ale vremii, consemnează faptul că uneori bisericile din orașele atacate de Emicho acordau adăpost evreilor. Astfel, la știrea că bandele lui Emicho se apropiau de Worms, evreii se refugiază în palatul episcopal al prelatului Adalbert. Toți cei aflați în biserică au fost uciși, inclusiv episcopul. „La 25 mai teroarea coborî asupra celor care ședeau în palatul episcopului. Dușmanii îi uciseră ca și pe primii, trecându-i prin sabie. Ei se fortificaseră după exemplele fraților lor, se lăsară masacrați sanctificându-și numele și împlinind vorbele profetului: mamele întinse peste copiii lor, tații căzând deasupra fiilor lor. Unii își uciseseră frații, alții părinții, nevasta, copiii, logodnicii logodnicele. Toți acceptând cu inima deschisă verdictul divin. Oferindu-și sufletul eternității strigau: «Ascultă Israel, etern este Dumnezeul nostru, etern și unic». Dușmanii îi dezbrăcară și-i târâră neîncetând concesii nimănui, doar celor ce acceptau botezul" (Din *Cronica lui Solomon* bar Simeon)[4]. Două zile mai târziu veni rândul celor din Mayence. Evreii

încercară la început să se opună, să se apere cu crucea în mână, cum scrie cronicarul Albert d'Aix, apoi se masacrează între ei ca să nu cadă vii în mâinile dușmanilor. Urmează pogromul din Köln și din alte orașe germane. Episcopii Adalbert din Worms, Ruthard din Mayence, Herman III din Köln, Cosmas din Praga își riscă viața încercând să-i salveze pe evrei, dar aceste bande alcătuite din drojdia societății și conduse de principi fanatici și sceleraţi ca Emicho, Guillaume de Charpentier, Thomas de Ferria sunt de nestăvilit.

Din aceste nenorociri, elita teologală și laică încerca să tragă foloase materiale sau ideologice, iar populația le primea cu un dublu sentiment: de milă și satisfacție, la care se adăuga apetitul pentru cruzime al omului simplu. Unii creștini îi ascundeau pe evrei, alții îi denunțau. Toți aveau totuși conștiința liniștită. Prin condamnarea obsesivă a sinagogii, arderea *Talmudului* în piețele publice, umilirea rabinilor în așa-zisele „discuții publice", acuzații de vrăjitorie, moarte rituală, starea de spirit antisemită era pregătită temeinic. O „dispută publică" iudeo-creștină, ce a avut loc la Paris în anul 1320, se desfășurase în termenii următori:

1. Este adevărat că după căderea Ierusalimului rabinul Simon ben Yohaï a proclamat pe orice străin „cel mai rău goim, strigând ucideți-l"?

2. Ce este goimul?

3. E adevărat că un goim care se odihnește sâmbăta și respectă legea merită moartea?

4. Că Iisus a fost condamnat la chinuri în infern?

5. Că Iisus era copil nelegitim?

6. Că în paradis Leviathan va fi servit de „cei drepți" la masă[5]?

Rabinii se comportau reținut, cu stoicism.

Citatele din *Haggada* și alte cărți ale lor cu care contracarau acuzațiile „partenerilor" de dialog nu erau prea

convingătoare, mai ales că nici ei nu se simțeau chiar nevinovați de unele blasfemii ce li se puneau în seamă. Mai mult, iudeii convertiți, fanatici, isterizați, deveneau uneltele de reprimare ale Inchiziției creștine, delatori, profitori de pe urma coreligionarilor lor.

Cu toată situația religioasă precară, într-o Europă care construia catedrale, purta războaie sfinte, își punea la punct aparatul de informații inchizițional pentru a putea controla întreg imperiul creștin în continuă extindere, în plan economic evreii sunt cei care creează fundamentul unei noi ere economice în Europa – eră bazată pe circulația banului. În marile orașe apare o aristocrație evreiască a banului, evreul bogat începe să fie și stimat, admis la curțile princiare și chiar la cele papale, cel sărac, care nu reușește să iasă din ghetou, acela rămâne diavolul, leprosul, murdarul, ucigașul. Și nimeni nu-i ia apărarea, nici chiar coreligionarii săi bogați, din ce în ce mai indiferenți la principiile talmudice. Ca și creștinismul, iudaismul rămâne mângâierea săracilor.

Rasismul spaniol devine radical în 1492, după cum menționam anterior, când, Tomás de Torquemada (1420–1498), marele inchizitor obține permisiunea expulzării evreilor și a „noilor creștini", „conversos", „marrani". Rezultatul acestui prim război rasist și al diasporei evreilor spanioli a fost decăderea economică a Spaniei golită de oamenii cei mai activi comercial, artizani excelenți ai noii economii, „bancherii" necesari ai acelor vremuri.

Dincolo de Pirinei, unde au emigrat mulți sefarzi din Spania, aschenazii nu avuseseră o soartă mai bună. Nu întâmplător cea mai cunoscută cronică iudaică a Evului Mediu se numește *Valea Plângerii*. Din Anglia sunt expulzați toți evreii, în 1290, din Franța, în 1394. Deși contribuiseră cu bani la susținerea primei cruciade, încă Godefroy de Bouillon, numit în anul 1099 „salvatorul Mormântului Sfânt", jurase să răzbune moartea lui Hristos cu sângele evreilor de acasă. Ajungând la

Mormântul Sfânt ca să-l elibereze din mâna musulmanilor (care nici nu ţineau prea mult la el), cruciaţii au o adevărată revelaţie: ucigaşii se aflau la ei acasă. S-au întors din cruciade fanatizaţi, decişi să-i pedepsească pe „trădători" şi „deicizi". Criza economică în care a intrat Europa de după cruciade şi, mai ales, ciuma devastatoare din 1347 au făcut să crească nemulţumirea, duşmănia. Canalul de drenare a urii au devenit evreii.

Cămătari ticăloşi, diavoli trădători, ucigaşi pentru omul simplu, evreii sunt însă „haznaua" cu bani pentru principi, nobili la nevoie, rotiţa care reglează un mecanism economic special din banii pe care-i încasau prin practicarea cămătăriei şi suplinind prin taxele numeroase pe care le plăteau evaziunea fiscală a supuşilor regilor. Eficienţa financiară a cămătarilor şi negustorilor explică o anume toleranţă a claselor aristocrate faţă de evrei, pe care-i disputau uneori cu papalitatea. Expulzaţi de unii principi, erau chemaţi de alţii, până erau alungaţi şi de aceştia. „Eterni rătăcitori", nu-şi mai permiteau să deţină altfel de bunuri decât mobile, bani, aur, bijuterii. „Comerţul cu bani" interzis creştinilor, permis evreilor, era pe de o parte capcana întinsă de aristocraţie şi cler ca să întreţină ura şi invidia oamenilor simpli faţă de ei, pe de altă parte singura formă de existenţă şi chiar de prosperitate a evreilor cu toate zecile de taxe, impozite (unul se şi chema „impozit pe piciorul bifurcat", cu alte cuvinte impozit pe... diavol).

Adesea, când erau alungaţi, oamenii săraci îi regretau, mai ales pe micii cămătari, cei care-i ajutau să supravieţuiască. Drogată de predicile vulgarizator-melodramatice ale clerului mic sau ale predicatorilor de meserie, de propaganda făcută mai ales de melodrama patimilor, de Paşti dar şi de arta murală, de legendele, zvonurile puse în circulaţie de o maşină propagandistică aproape ocultă, totdeauna în căutarea unui duşman, a unui „ţap ispăşitor" plebea era manipulată, „rinocerizată" de instanţe elitare, care elaborau – printr-o sofistică ce pare astăzi

paranoia pură – „modelul de gândire" şi simţire al timpului. Or, în acest *model* de gândire dat a cărui încălcare echivala cu nelegiuirea în primul rând în faţa bisericii dar şi a autorităţilor laice, ura faţă de evrei devenea o axiomă existenţială. Creştin fără să-i urăşti pe evrei? Godot-ul săracilor trebuie urât cu orice chip. Predicatorii târgurilor şi satelor îşi continuă campania contra evreimii ghetourilor. Aşa este cazul lui Vincent Ferrier, predicator spaniol (numit şi „Fléau des juifs" în cronicile evreieşti), care cutreiera Europa însoţit de călugări autoflagelatori, şi proclamă *sinagoga* din Toledo (cea mai mare din Europa în acel moment) *biserica* Santa Maria Blanca[6].

În Rusia, succesorii imperiului lui Gengis-Chan i-au privit totdeauna pe evrei (care se aflau acolo nimeni nu ştie de când) ca pe un rău ce trebuie extirpat. Ivan cel Groaznic îi explica regelui Poloniei, într-o scrisoare, de ce erau indezirabili: ei introduseseră otrava neîncrederii în Iisus cauzând mult rău păcii imperiului. Ţarul se referea, în fapt, la un reformator eretic, iudeul convertit, lituanianul Skaria, care criticase luxul clericilor ortodocşi, cultul relicvelor şi icoanelor şi nega divinitatea lui Iisus. De altfel, în toată Europa biserica creştină avea deopotrivă de luptat cu iudaismul şi cu ereticii, uneori ereticii întâmplându-se să fie evrei convertiţi. „Problema evreiască" se reducea în Rusia[7], spre deosebire de Europa unde exista şi o aristocraţie evreiască ce ieşea din discuţie (dar fiecare ţară îşi are, spune o butadă, evreii pe care-i merită), la „jidani", păsările jumulite, purtătorii de boli, ridicoli în tot ce făceau, „doctori ai neîncrederii", înţelepţii de duzină, „iankii" nefiind yankeii americani, oamenii cu bani, ci această drojdie a minorităţilor. Maeştri în a crea psihoza de masă, ca şi nemţii, ruşii îi înconjurau din ce în ce cu mai multă suspiciune, ca pe nişte autori de comploturi deghizaţi în cerşetori.

În atitudinea faţă de iudaism cât şi în aceea faţă de „neamul" evreiesc nu există un consens european: unele ţări profitau de

intoleranța altora pentru a atrage capitalul evreiesc. Parisul tolera corporațiile de vânzători ambulanți ca și pe marii bancheri; la curtea Mariei de Medici aventurierul Concino Concini, zis și Montalto, aproape conducea din umbră politica Franței.

Reforma scoate o vreme iudaismul de pe scena disputelor teologale generatoare de ură; Luther, el însuși antisemit[8] la începutul activității lui de reformator al bisericii catolice, era mai periculos pentru papalitate decât talmudiștii și cabaliștii. În 1542, Luther publică un pamflet contra evreilor de o violență isterică: *Gegen die Juden und ihre Lügen* (Împotriva evreilor și a minciunilor lor); declarațiile de iubire pentru Iisus alternează cu pagini sarcastice la adresa trădătorilor. El recomandă creștinilor să nu intre în conversație cu acești străini (sic!) veniți nu se știe de unde (sic!), ale căror bunuri materiale aparțin de drept poporului german: „Noi nu considerăm femeile lor niște curve, așa cum fac ei cu Maria, mama lui Hristos; noi nu-i considerăm pe ei niște fii de curvă cum fac ei cu Domnul nostru Iisus Hristos... etc."; „ei n-au trăit așa de bine nici sub David și Solomon". Discursul său excelează în readucerea în actualitate a tuturor acelor „les idées reçues" medievale pe care, ocupată cu capitalismul ce se năștea, Europa creștină începuse să le uite. Măsurile care trebuiau luate împotriva acestor ucigași de copii creștini, otrăvitori de fântâni, leneși, purtători de boli trebuiau să fie cât mai radicale: arderea sinagogilor, confiscarea cărților, expulzarea, iar pastorii erau datori să vegheze la punerea în aplicare a acestui plan de „curățire" a Germaniei, avându-l ca exemplu chiar pe el. „Ich habe das Meine getan: ich bin entschuldigt" (În ce mă privește mi-am făcut treaba; nu mai datorez nimic).

Într-un alt pamflet antisemit (*Schem Hamephoras),* tonul lui Luther devine violent și trivial; îi acuză pe evrei că-i privesc tot timpul ironic pe goimi, adică pe cei care, scrie el, n-ar înțelege evangheliile unde se scrie cum lui Iuda, după ce s-a

spânzurat, i-au plesnit mațele și s-au golit, iar evreii au strâns murdăria în farfurii și pocale de aur și argint și au mâncat-o. „Pe scurt, evreii sunt mai răi decât diavolii." Trebuie să amintim însă că Luther n-a fost un antisemit consecvent, când canalul de scurgere a furiei de care era animat mai tot timpul a devenit papalitatea și când protestanții au început să fie ei înșiși tratați ca o minoritate periculoasă, împărtășind soarta evreilor la a căror *Carte* se întorseseră, Luther îi apără pe iudei spunând că sunt strămoșii lui Iisus (!).

Luther este „borna" de la care antisemitismul se transferă din planul confruntării teologale – cu consecințe social-politice mai mult sau mai puțin vizibile, de obicei locale (afară de expulzările radicale din Anglia și Spania) – în cel filosofic, antropologic, în sfârșit, politic. El încerca să justifice holocaustul ca o măsură necesară înlăturării pericolului talmudismului asupra creștinismului. Se încearcă o revigorare, din altă perspectivă, a antisemitismului. Nu se mai confruntă două fundamentalisme menținându-se o atitudine antievreiască „politicoasă", ci se trece la atacuri directe, fundamentate științific. Dintre filosofii iluminiști cel mai violent antievreu a fost Voltaire[9]. *Dicționarul filosofic* din 1768 cuprinde 130 de articole dintre care o treime se referă la evrei „stăpânii și dușmanii noștri, pe care-i credem și pe care-i detestăm" (scria Voltaire în articolul despre Abraham), sau „cel mai abominabil popor de pe pământ" (articolul *Antropophague),* sau „ale cărui legi nu spun un cuvânt despre spiritualitate și despre nemurirea sufletului" (articolul *Âme).* Articolul despre evreul în sine, *Juif,* cuprinde 30 de pagini. El se termină astfel: „Nu veți găsi în el decât un popor ignorant și barbar care unește de multă vreme avariția sordidă cu cea mai detestabilă superstiție și ura cea mai de neînvins față de popoarele care-i tolerează și-i îmbogățește". Dar Voltaire nu se gândește la „soluția finală": „Totuși ei nu trebuie arși", scrie el, dând o idee posterității prin negarea negației.

De ce a fost Voltaire antisemit? Pentru că era în general anticlerical, anticreștin și deci antiiudaic, ironic, violent, și se pare că purta în conștiința sa și povara unei „moșteniri nefericite": aceea a convertirii strămoșilor, cu alte cuvinte isteria crizei de identitate. Or, se știe că cei mai violenți antisemiți au provenit adesea din rândul acestor convertiți.

Kant, Fichte, Schopenhauer criticaseră aspru iudaismul în cadrul metafizicii lor (ancorată la primii doi în teologia lutherană, la cel din urmă în buddhism). Schopenhauer îl prezintă pe Moise ca pe un legislator barbar, el afiliază creștinismul la buddhism, rupându-l de iudaism, de *Biblie,* „țesătură de infamii, josnicii și lașități", cum o va descrie în 1821 poetul Roux Bordier. Filosoful „voinței de a trăi" și al pesimismului absolut critica pe Dumnezeul iudaic, un creator care-și judecă propria creație drept bună „Și a privit Dumnezeu toate câte a făcut și iată erau bune foarte" (*Facerea* 1, 31). Or, numai bună nu era creația unei lumi a cărei lege este suferința! Creștinismul, în schimb, ține pe Creator dincolo de bine și de rău, de viață și de moarte, neimplicat în creația sa. Lui Schopenhauer nu-i scapă nici latura rasistă a semitismului evreu: „Patria evreilor sunt ceilalți evrei", remarcă filosoful german apropo de autoizolarea evreilor.

Despre Richard Wagner[10], Nietzsche (unul dintre apărătorii evreilor) spunea că este un nevrotic. Poate că în cazul antisemitismului său patologic, nevroza își avea originea și în complexul geniului de la Bayreuth de a fi fost bastardul unui evreu, artistul de duzină Ludwig Gayer. Perfid, răzbunător, trădător, lacom de bani, cu un acut simț al penetrației psihologice, ca om, antisemitul Wagner întrunea toate calitățile „diabolicului" evreu pe care-l detestau creștinii. S-a scris mult despre faptul că celebrul rege al Bavariei, Ludwig II a fost creația psihopatică a genialului muzician, numit cu ironie în epoca sa „marele rabin de la Bayreuth"! Avea vocația profesiei, mesianismului și

complexul de superioritate rasial. Așa cum pentru evrei *Cartea* era mai adevărată decât realitatea, sau singura adevărată, pentru Wagner *legenda era mai adevărată decât istoria,* iar *Nibelungii,* documentul rasial al superiorității germanice față de toate popoarele Europei. Wotan este adevăratul Hristos, după Wagner, și nu un iudeu din Nazaret. Cu Wagner se impune în gândirea europeană teoria creștinismului neiudaic pe care va încerca să-l demonstreze arheologic, antropologic, istoria religiilor din epoca nazismului doctrinar. În articolul *Iudaismul în muzică,* din 1849, îl atacă indirect, dar destul de transparent pe marele Mayerbeer, muzicianul care-l introdusese în elita artiștilor parizieni, când Richard Wagner era un necunoscut. „Sterilitatea muzicală" din vremea sa, Wagner o punea pe seama „iudaizării muzicii" și, mai ales, o considera consecința nefastă a iudaizării generale a artei europene. Îi scria chiar lui Liszt că „are chef să practice un pic de terorism în muzică" și-i cerea ajutorul ca să facă „o hecatombă de iepuri". La moartea lui Mayerbeer, Wagner afirma că „specia umană de-ar pieri, n-ar fi nici o nenorocire. Dar să piară din cauza evreilor, ar fi o neghiobie. Cu alte cuvinte, să piară lumea, dar printr-o rasă superioară, cum ar fi fost... nemții indo-arieni". În gândirea europeană vădit derutată spiritual odată cu începutul crizei creștinismului de după Luther și a manifestării tot mai agresive a ateismului, antumitatea și posteritatea lui Wagner au avut un impact extrem de puternic, deoarece, spune o celebră butadă, „când religia își pierde prestigiul, omenirea așteaptă de la artist să preia locul preotului".

Antropodiceea wagneriană, exprimată și de arta sa, începea într-un paradis tibetan în care o populație (originară după unii antropologi din nordul Siberiei și Cercul Polar, emigrată acolo în urma unei puternice glaciațiuni – i-am numit pe arieni) de vegetarieni s-a revărsat treptat spre Europa și Asia Mică. Wagner nu poate scăpa el însuși de structura mentală

biblică: omenirea are *un izvor* nu în Eden pe malul Tigrului și Eufratului, ci în Tibet. *Cina cea de taină* n-ar fi astfel decât alegoria întoarcerii la vegetarianism, înlocuirea cărnii cu pâine, a sângelui cu vinul. Rasele nomade, semiții în special, după exodul din Tibet, ar fi devenit carnivore din cauza condițiilor de viață. (Nu întâmplător în traducerea și antropodiceea biblică Yehova preferă jertfa lui Abel, carnea, și nu pe aceea a lui Cain, vegetală.) Or, carnea este dăunătoare (Ne reamintim episodul din *Daniel* când, după câteva zile de consum numai de vegetale, Daniel și tovarășii săi, toți demnitari la curtea lui Nabucodonosor, arătau mult mai bine ca înainte și ca toți ceilalți care mâncaseră carne) și evreii sunt responsabili, încă din antichitate prin jertfele lor, apoi în lumea modernă, de a fi adus în Europa dezgustătoarele hale de carne. Nimic mai oribil decât celebra hală pariziană, spunea Wagner. El iubește ostentativ animalele, lebăda în special, care devine simbolul frumuseții absolute. Moartea animalului este adevăratul păcat originar, afirmă „rabinul de la Bayreuth".

Cazul lui Marx[11] în istoria antisemitismului european nu este mai puțin grav decât cel al lui Wagner. El este simbolic pentru „ura de sine" a iudeilor (ca și cea a generației de nemți de după holocaust, *Deutscher Selbsthass),* acea mult dezbătută de către psihanaliști „judaischer Selbsthass"[12]. Pentru evreul Marx orice capitalist este un „circumscris interior", cu alte cuvinte orice yankeu, un Iankel, un Iani, un Ianke. În studiul său *Problema iudaică* (1843–1844), Marx transferă din teologie, antropologie și artă în economia politică, antisemitismul său. În concepția lui materialist-dialectică, prin capitalism, omenirea întreagă devine iudaică, materialistă, idolatră a unui nou zeu, banul. Evreii s-au emancipat nu numai devenind stăpânii pieței financiare, ci mult mai mult, în măsura în care creștinii, adorând banul, au devenit iudei. Supremația lor în America demonstrează cum ostracizați în Europa, ei au format

„societatea viitorului" în altă parte. „Banul este zeul zelos al Israelului în fața căruia nici un zeu nu rezistă", scria ateul Marx. Tot ceea ce este abstracțiune, teorie, artă este disprețuit de iudei. Iar omul nu poate fi considerat „scop în sine", întrucât nici în religia care a format lumea iudaistă a capitalismului, omul nu era un individ ci un membru al unei colectivități.

Intrată nu de mult în colectivitatea națiunilor europene, România tindea să se sincronizeze cu Europa, mai ales în planul gândirii, în cel economic fiind aproape imposibil – „Die Gedanken sind frei" – gândurile sunt libere – în sensul că ele, „gândurile", ideile, pot fi preluate fără să coste bani. „Surtucarii" aduc astfel în tânăra „conștiință românească" nu numai ideile revoluțiilor europene, dar și pe cele ale postrevoluțiilor. Or, se știe, postrevoluția, în aripa ei restauratoare a forțelor de dinainte de revoluție, se ocupă cu evidențierea „răului revoluției". Și cine făcuseră revoluțiile, fără să participe direct la ele? Destabilizatorii eterni, nemulțumiții eterni, generatorii de ghinion, „evreii eterni". Și dacă în Franța acuzațiile nu erau prea violente nici după 1789, în Germania sentimentul antirevoluționar a fost mereu legat de cel antievreiesc, mai ales că nemții percepeau, cum se vede din comediile orwelliene ale lui Tieck, mai ales, dezastrul pe care pe termen scurt, dar și într-un viitor îndepărtat, îl provoacă orice revoluție. Nu întâmplător Eminescu a fost un adversar al acestor „boli sociale" (revoluțiile), cum le-a numit el în articolele politice, înscriindu-se și în acest sens în „filosofia politicii", în gândirea germană. De aici și accesele lui de antisemitism care nu pot și nu trebuie să fie ascunse. Ele făceau parte nu din vulgara dușmănie față de evrei (pe care nu de puține ori îi elogiază), ci dintr-un acut sentiment național și mai ales dintr-un

sistem de gândire de inspirație germanică. Era timpul când noi ne căutam identitatea în Apus.

Cei care nu reprezentau decât o minoritate dezavantajată în comparație cu alții, „evreii" satului, veriga de legătură cu orașul, devin la unul dintre „actorii" principali ai revoluției românești de la 1848, „lipitorile satului" (l-am numit pe Vasile Alecsandri). I.Heliade-Rădulescu, Cezar Bolliac, Ion Ghica, Simion Bărnuțiu se manifestă ca adversari ai acordării de drepturi evreilor. Treptat evreul ca și grecul reprezintă „străinul" nociv, dinlăuntrul națiunii românești, al statului. Dacă țara nu progresa după revoluție și nici după unire, cum s-a sperat de către intelectualii cu vederi proocidentale, aceasta se datora frânelor puse de „forțe obscure", răuvoitoare. *Ortodoxismul* fundamentalist – deși nu atât de vehement antiiudaic cum fusese catolicismul în Occident, căci era format într-un climat teologal de toleranță bizantină – capătă accente din ce în ce mai vădit xenofobe și antievreiești. „Spiritualizarea" de care avea nevoie antisemitismul economic și etnic românesc și european postrevoluționar se produce prin ortodoxism, angajat în menținerea unei stări patriarhal-rurale, care părea singura soluție ideală pentru români și consolidarea națională a statului român. Burghezul, intelectualul și evreul erau suspecți, prin ei era amenințată stabilitatea seculară a unei țări eminamente agrară, eminamente ieșită din istorie, eminamente creștin-ortodoxă, eminamente cu dublă identitate: occidentală și orientală: la români „problema economică", criza, nu se manifestase în termenii respingerii evreiești, a *urii occidentale*, contra lor (dovadă frescele murale în care evreul nu este caricaturizat, sau sărăcia idiomatică antisemită ș.am.d.), dar ea trebuia inventată ca pericol necesar; pentru că pericolul este catalizatorul forțelor ce se unesc. Națiunea devenea cu atât mai puternică cu cât era... în pericol.

Filosoful Vasile Conta, în *Chestia evreiască* (discurs

ținut în Parlament în 1879), își propune *fundamentarea științifică* a antisemitismului, aplicând „principiile științei moderne". „Criteriile sale nu mai sunt de natură social-economică, ci sunt derivate din principiul naționalităților – înțeles ca unitate de rasă și religie"[13]. Vasile Conta spunea clar: „Jidanii constituiesc o națiune distinctă de toate celelalte națiuni și dușmanii acestora. Mai mult decât atâta: putem zice că jidanii sunt națiunea cea mai bine crescută și cea mai distinctă, din toate națiunile care sunt pe lume". Ei descind „dintr-o singură rasă care s-a păstrat totdeauna pură". Religia lor este, da fapt, „o organizare socială și politică îmbrăcată în forma religiei"[14]. Și pentru români primejdia ar fi și mai mare pentru că evreii vor să-și facă un stat al lor „o țară curat jidovească, cu alte cuvinte să stabilească acea Palestină mult așteptată și anunțată de Talmud... noi dacă nu vom lupta contra elementului jidovesc, vom pieri ca națiune"[15]. Așadar, nu perimate considerente teologale de felul „trădător", „deicid", „diabolic", ci argumente pur naționaliste, rasiste, în concordanță cu spiritul european al epocii. Astfel, în a doua jumătate a secolului XIX mitul național, cu componenta sa xenofobă și antievreiască, se conștientizează, capătă expresia sa culturală, se consolidează ca un element al vieții spirituale românești. Ca și în Germania antisemitismul e o parte din istoria intelectuală a României[16].

După revoluțiile ruse din 1905 și 1917, antisemitismul european se retrage din terenul teologiei filosofice și al artei și se instalează în cel al ideologiei și politicii de stat. Punctul culminant al unor pregătiri ce au durat o mie de ani îl realizează cel de-al III-lea Reich.

Cultul rasei germane, care survine începând cu secolul romantic, este un fenomen fără analogie în Europa; „analogul" unui astfel de cult tribal se află numai în Canaanul biblic. Germanii (popor puternic, admirat de romani și pentru spiritul

lor războinic) ca și evreii (altădată de canaaneeni), nereușind să se latinizeze și nici să se integreze între celelalte popoare, încep să-și construiască, pe un complex de inferioritate, o imagine megalomană de nou „popor ales", un vis pangermanist, antilatin și antiiudaic în primul rând.

„Apostolii" rasismului german au fost Ernst Moritz Arndt și Ludwig Friedrich Jahn. Toată viața sa, suedezul E.M.Arndt (1768–1860) s-a străduit să demonstreze că germanii au „fertilizat pe latini" (pe care Hitler îi ura la fel de tare ca și pe evrei) și sunt singurul popor capabil să conducă lumea. Pentru a-și îndeplini această „misiune", ei trebuie să-și păstreze puritatea sângelui (ca și evreii lui Moise) și să nu se amestece cu latinii, în special cu francezii, care sunt „o otravă narcotică pentru semințiа nobilă". Mânia lui Arndt amintește uneori de aceea a lui Moise contra fiilor lui Dumnezeu care, din când în când, văd că fiicele canaaneenilor sunt frumoase. „Teuschkeit" se opune lui „Welscheit" cu alte cuvinte germanii se opun lumii întregi. Lumea este alcătuită din germani (cum altădată era din evrei) și ne-germani.

Nici la Ludwig Friedrich Jahn (1778–1852) aversiunea nu era îndreptată doar contra evreilor, ci a tuturor latinilor; pentru cei doi nu există popoare, *națiuni* ci *rase*, iar germanii sunt *rasa superioară,* ea fiind cea „aleasă".

Romantismul german dusese foarte departe viziunea universalistă, cu tonalitate biblică pangermanică; de altfel teologul Joseph von Göres (1776–1848), scria: „Ca odinioară Iudeea, actualmente *Germania este pământul sfânt* (s.n.) unde religia-și fondează templul său... germanilor le revine sarcina de a fi preoții epocii moderne, casta brahmanică", sau: „Noi ceilalți, germanii, *suntem un popor ales* (s.n.), un popor reprezentant al umanității... Niciodată acest popor care suntem noi *n-a fost pur și simplu național* (s.n.)"[17], sau: „Marele federalism al popoarelor europene, care va veni într-o zi cu

siguranță, va purta culorile germane, pentru că tot ce este măreț, profund și etern în instituțiile europene este german"[18].

Odată cu visul de a domina lumea, crește și ura nemților contra celor care, se presupunea că urmăresc, în subteran, același țel, evreii adică. Adversarul trebuia, așadar, eliminat din scena istoriei universale. Pentru fostul general din primul război mondial, Erich Ludendorff (1865–1937), strategul *antisemitismului ca politică de stat* (Hitler însuși considerându-se, mai mult sau mai puțin ipocrit, doar „vestitorul" „mântuitorului" Ludendorff – în realitate un paranoic indubitabil), creștinii latini nu erau decât niște „iudei artificiali", constrânși să îndeplinească imperativele iudaismului. *Biblia,* scria luteranul Erich Ludendorff, era scrisă de evrei pentru evrei, creștinismul își avea rădăcinile în *Biblie*, Iuda și Roma își disputa dominația asupra lumii, dominație care ar fi trebuit să revină Germaniei[19].

Holocaustul a fost pregătit timp de peste o mie de ani. Așa se explică indiferența mondială față de felul cum fascismul „și-a făcut datoria" (ca să-l citâm pe Luther). Lichidarea dușmanului omenirii se afla în orizontul de așteptare al Europei. Orizont de așteptare pe care arta l-a consolidat în subteranele subconștientului colectiv. Făptuitorii rămân, încă un timp, până ce totul se va uita, „să se târască în spatele Arcei Legământului, ca și cum ar fi robii evreilor", cum le prezicea unul dintre cei mai fanatici antisemiți, Huston Steward Chamberlin. Dar uitarea îi va scuti de umilința prezisă de Chamberlin?

II. STEREOTIPIILE ARTEI

„Arta este o Circe. Ea îi poate preface pe oameni în bestii."

(Morse Peckham)

1. Imaginea cuvântului în arta medievală

> *„Niciodată ca în Evul Mediu cuvintele nu au devenit imagini."*
>
> **(Bernhard Blumenkranz)**

Virusul antiiudaic preparat în eprubeta elitei teologale și intelectuale medievale a infectat arta ce a avut un impact antisemitic mai puternic decât disputele pe teme religioase asupra mentalității colective. Spre deosebire de *cuvânt* care, în procesul receptării, permite un mai mare spațiu de relativizare a mesajului, „imaginea *nu transmite* un lucru, ea *este* lucrul, ea nu se mulțumește să-l reprezinte, ea *acționează* (s.n.) la fel ca și el, astfel încât se plasează într-o prezență imediată" (Ernst Cassirer)[1].

În secolul XVIII, odată cu iluminismul, se produce prima ruptură între evreul-imagine și evreul-real. Evreul cu turban sau cu pălărie normală ia locul celui cu „pileus cornutus" (pălărie cornată). Realitatea încearcă să nu mai imite arta canonică. Mulți gânditori ajung la concluzia că evreii sunt... oameni. Mulți artiști apreciază că pot constitui și ei imagini realiste ale omului și nu doar caricaturi. Dar până în secolul XVIII...

Imaginea teologală *reprezentată* a apărut nu din „plăcerea

recunoașterii" realității, cum scria Aristotel încercând să explice originea artei, ci din necesitatea de a „traduce" evanghelia. Ea înseamnă în plan estetic victoria spiritului simpatetic greco-roman asupra celui simbolic abstract semit, iar în plan religios descoperirea unei căi adecvate de a înlesni Dumnezeului creștinat, universalismul promis iudeilor. Poruncile antireprezentative: „Să nu-ți faci chip cioplit și nici un fel de asemănare a nici unui lucru din câte sunt în cer, sus, și din câte sunt pe pământ, jos și din câte sunt în apele de sub pământ" (*Ieșirea* 20, 4), sau: „Nu trebuie să socotim că Dumnezeirea este asemenea aurului și argintului sau pietrei cioplite de meșteșugul omului" (Apostolul Pavel, în *Fapte* 17, 29) – au fost încălcate în spațiul de cultură *aristotelic*, mediteraneean, altfel spus.

Ignorarea poruncii a IV-a a lui Moise și a cuvântului Apostolului Pavel s-au produs în contextul înfloririi artei helenistice[2]. Tradiția reprezentării temelor biblice și a încercării de a introduce realitatea imediată alături de imaginea preluată din textul *Bibliei* începe în jurul anilor 200 d.Hr. Artizanii, care până atunci trăiau din reprezentarea zeilor și zeițelor, se reprofilează pe noile teme „comandate" de noii clienți. Ei învață *să le dea un sens,* altul decât cel oferit de imaginea propriu-zisă, cu alte cuvinte să alegorizeze vița de vie, mielul, păunul, peștele, porumbelul, care *nu sunt*, ci *înseamnă* „ceva" și acest „ceva" trebuia sugerat de meșteșugarul sculptor în piatră, de gravor în cupru, aur, argint, de pictor în frescă. Lucrând în același timp pentru păgâni și pentru creștini, artiștii foloseau aceleași gesturi, îmbrăcăminte, poziții ale personajelor, fie că era vorba de Adonis, Endymion, Venera sau Iona, Maria, Maria Magdalena ș.a.m.d. Ei aleg din *Biblia* oralizată scene care să nu-i oblige prea mult la inovații: Profetul Ilie ridicându-se la cer într-un car de foc era asemenea lui Apolo călătorind pe pegasul său pe cer sau zeului soarelui, Hellios, care cobora seara în mare. Haina lui Ilie rămasă în mâna lui Ilisei, pare „pictural" un râu (Iordanul,

simbolic). „Schema" va fi folosită și pentru tema înălțării lui Iisus la cer. O gravură în lemn de pe ușa bisericii Santa Sabina din Roma, cca.430, ca și o frescă din catacombele Priscilla, din Roma secolului III, îl prezintă pe Iona nud, într-o poziție „laică" (stând cu o mână sub cap, cu cealaltă întinsă înainte, la umbra unui ricin ori viță de vie), ca Titir sau Melibeu în Arcadia. Motivul înălțării lui Ilie–Hellios–Apolo–Iisus ca și cea a lui Iona–Endymion apar des pe sarcofage, întrucât ambele „situații" conotează viața veșnică ce urmează somnului-moarte. Motivul Iona–Endymion poate fi găsit într-o miniatură din *Bibliae de la Moutier Grandval-Tours* (834–843) (unde însă în locul lui Iona apare Adam, în aceeași poziție „helenistică") ca și într-o schiță de decorație a unei biserici iezuite din Anvers, schiță aparținând lui P.Paul-Rubens, datând din 1620 sau în unele picturi ale lui Marc Chagall (mozaicul din Muzeul Message Biblique din Nissa, un vitraliu al Catedralei din Metz ori capela Pocantico Hills din New York).

Pentru David-cântăreț (temă apărută prima dată într-o frescă din sinagoga Dura Europos din Siria, secolul III) se folosește tipul lui Orfeu (care devine, în pictura bizantină model și pentru Iisus). În fresca din Dura Europos, regele poartă haine persane și capă frigiană. Într-o altă imagine – David–Orfeu e îmbrăcat ca un împărat bizantin – are pe cap o diademă și stă pe tron, iar animalele din jurul lui sunt simbolice: un bou, o girafă, un șarpe (sinagoga din Goza, secolul VI). În *Psaltirea de la Paris,* secolul X, David nu mai poartă haine regale și diademă, ci o tunică scurtă ca un păstor; printre animale, jur-împrejur se văd oi, capre, un câine ba chiar și o maimuță, probabil pentru atmosfera exotică. Clișeul are succes, se impune, și ajunge prin iconografia bizantină în cea rusă: Iisus–Orfeu–David este reprezentat pe fațada Catedralei Sf.Demetrius din Vladimir și fațada „pokrovului" (confesorului) bisericii din Nerl (secolul XII). Inspirați din imaginea devenită obișnuită pe sarcofage, în

fresce, mozaicuri, unii părinți ai bisericii îl compară în scrierile lor pe Iisus cu Orfeu, astfel încât stereotipul se impune cu și mai multă pregnanță în structurile imaginarului creștin, în general fără conotațiile ezoteric-inițiatice pe care le-ar fi putut implica această apropiere.

În iconografia – apărută în perioada creștinismului timpuriu – consacrată lui Adam survin elemente din stereotipia reprezentării lui Prometeu în rolul de creator. Miniatura ce tălmăcește crearea lui Adam, *Cotton Genesis*, secolul V, Muzeul Neapole, ca și *Biblia de la Moutier Grandval* reiau un topos iconic helenistic: Prometeu modelează omul din argilă. Astfel, surprins de miniaturist în „scena" biblică a somnului, Adam pare o statuie culcată, cu mâinile întinse pe lângă corp, sugerând imobilitatea obiectului din argilă; așa este reprezentat și într-un relief de sarcofag datând din secolul III. Mozaicul cu aceeași temă din San Marco, Veneția, secolul XIII, prelungește longevitatea stereotipului helenistic.

În ce o privește pe Eva, gestul ei de a-și acoperi sexul cu o mână era foarte obișnuit în plastica helenistică atunci când era reprezentată Venus: Venus din Muzeul Capitoliului din Roma, Venus Medici din Muzeul Uffizi – Florența, Venus a lui Boticelli, – pentru unii creatori toate reprezentând variante ale lui „Venus–Eva pudica", sau... ale lui „Venus–Eva impudica". Cochetăria gestului surprins prima dată, în cazul Evei, în catacomba Via Latina, i-a sedus mai ales pe pictorii Renașterii (fără prejudecăți mitologice, trecând cu ușurință de la personajele biblice la cele ale mitologiei greco-romane și vice-versa). Tratarea alegorică, transmiterea mesajului plurisemnificativ, este, dacă nu o creație a helenismului superintelectualizat, oricum o regulă artistică. Maniera de *a reprezenta* vizibilul pentru *a comunica* invizibilul structurează stilul criptic al întregii arte creștine: copacul nu este numai copac, râul nu este numai râu, păunul, mielul, porumbelul, vița de vie, în sfârșit, chipurile

umane și atitudinea lor, toate trebuie „descifrate" pentru că toate încifrează. În locul panteismului grec, helenismul introduce treptat spiritualismul gnostic, pregătind stilul transcendentalist-alegoric al artei creștine, și în varianta cripto-propagandistică.

Reprezentarea paleocreștină a înflorit într-un imperiu care aproape că nu a cunoscut antiiudaismul, un imperiu tolerant în plan social și religios, într-un mediu spiritual ce și-a concentrat atenția asupra *misterului învierii,* renașterii și mântuirii și nu asupra istoriei, moralei și a dramelor pe care le implică manipularea ei, în diverse forme, ce pleacă de la ideologie și sfârșesc în politică. „Problema iudaică" în arta creștină bizantină se limitează la *identificarea* evreului (ceea ce nu fusese cazul în iudeo-creștinismul helenistic despre care am vorbit mai sus), identificare ce nu presupune însă conotații infamante. Preocupările de identificare sunt ecoul unor dispute teologale purtate între părinții bisericii și rabini, a unor pamflete chiar ce datau din secolul II. Întrucât încercarea elitei teologale de a-i discredita pe evrei *nu* coincidea cu statutul lor economico-social din Bizanț, conotațiile defavorabile nu au însoțit delimitarea, identificarea lor. În Bizanț nu găsim nici impunerea pălăriei cornate, nici a insignei, după cum nu vom găsi nici ghetoul și nici arderi de cărți sau devastări de sinagogi, nici expulzări și nici pogromuri.

Identificarea evreului prin portul său fusese decretată încă de *Biblie (Numerii* 15, 37–41; *Deuteronomul* 21, 11; *Exodul* 13, 1, 3, 16; *Deuteronomul* 6, 4–9). Aceste însemne ale portului se refereau la tallit (țesătură), tefilin și ziziot (ciucuri sau franjuri) și ele probau sfințenia evreului înaintea lui Dumnezeu, fiind totodată emanația voinței lui exprimată prin intermediul lui Moise: „Și a grăit Domnul cu Moise și a zis: Vorbește fiilor lui Israel și le spune să-și facă ciucuri la poalele hainelor lor, din neam în neam și pe deasupra ciucurilor de la poalele hainelor lor să pună un șirel de mătase

violetă. Ciucurii aceştia să fie ca uitându-vă la dânşii să vă aduceţi aminte de toate poruncile Domnului şi să le îndepliniţi şi să nu umblaţi după inima voastră şi după ochii voştri care să vă îndemne la desfrâu" (*Numerii* 15, 37–39).

Deja în fresca din sinagoga Dura Europos, Moise, care primeşte tablele de legi, este îmbrăcat în tallit în formă de pallium cu ziziot la cele patru colţuri, dar nu sub formă de ciucuri ci ca o garnitură în dungi negre pe alb. Tunica romană (mai lungă) purtată şi de personaje biblice precum Cain, Abel, David va fi curând garnisită cu „gamadia" grecească, foarte răspândită în tot felul de decoraţii, până şi în cele de buxus ale grădinilor. În mormintele iudaice s-a găsit tallitul ornat cu gamadia. În sinagoga Dura Europos, la S.Appolinare Nuova (secolul V) ca şi pe unele sarcofage, David apare îmbrăcat cu tunică, pallium garnisit cu gamadia (decorativ ce foloseşte litera „gama" ca motiv).

Despre tefilin aflăm tot din *Exodul* (3, 16) şi *Deutenoromul* (6, 4–9), că era o cutie cubică prinsă pe o bandă de piele. Se purta pe frunte şi pe braţul stâng în timpul slujbei de dimineaţă, în fiecare zi: „Să faci după aceea o tăbliţă şlefuită de aur curat şi să sapi pe ea cum se sapă pe pecete, cuvintele: «Sfinţenia Domnului»... Aceasta va fi pe fruntea lui Aaron... ea va fi pururea pe fruntea lui, pentru a atrage bunăvoinţa Domnului spre ei" (*Exodul* 28, 36–38). În întreaga iconografie bizantină tefilinul apare ca semn pregnant de identificare religioasă. Evreii înşişi renunţă la purtarea tifilinului în alte ocazii decât la slujbă şi la reprezentarea lui în frescele sinagogelor sau în miniaturile la cărţile lor sfinte.

Arta bizantină, aşadar, foloseşte semnul de identificare iudaică conotat *religios,* cea medievală vest-europeană, *caricatural infamant.* Aceasta desparte Bizanţul de Europa în ce priveşte „problema iudaică".

În miniaturile la *Christian Topography* a lui Cosmas (aflat

la Vatican), în *Codex Amiatinus* (secolul III), în mozaicul de la Kalenderham Djami (secolul VII) sau în frescele din Santa Maria din Castelseprio (secolul VIII), Aaron, Moise, Ezdra poartă pallium, tunică şi pe frunte tefilinul.

Martiri şi profeţi, Petru, Ioan şi chiar Iisus vor fi adesea „îmbrăcaţi" în tallit sau cu tunică cu ziziot. Aşa apare în *Codex Rossaniensis* (judecata lui Iisus) sau în mozaicurile din S.Appolinare Nuova. Un alt însemn al portului de identificare ebraic era gluga, poate şi ea strămoşul pălăriei cu corneţ[3], „Judenhut". Din secolul XII deja gluga începe să capete conotaţii negative; astfel centurionul care înfige sulita în coasta lui Iisus, în scena crucificării, poartă glugă în multe reprezentări, de la Reiche Kapelle – München la icoanele bizantine şi româneşti. Iuda şi Caiafa, ca şi Cain nu au în iconografia bizantină un loc deosebit, în timp ce în iconografia occidentală vor deţine primele locuri. Mozaicul din S.Appolinare Nuova din Ravenna reprezintă sărutul lui Iuda: acesta este îmbrăcat în aceleaşi haine ca şi ceilalţi apostoli (tradiţie ce se va transmite şi iconografiei româneşti, inclusiv frescelor bisericilor din nordul Moldovei). Iuda este în întreaga artă bizantină „un tip prototipic", nediferenţiat de genul semitic general: faţa măslinie, părul creţ, tuns scurt, ochii mari negri. El se distinge numai prin acţiunea lui. Caiafa poartă adesea glugă, dar gluga nu devenise încă infamantă, cum nici turbanul nu era conotat negativ. Cain apare şi el cu instrumentul de ucis, dar nu poartă semne particulare ale răului iminent.

André Grabar[4] remarcă în iconografia bizantină faptul că figura evreului este o fizionomie accentuat semitic-siriană. Această remarcă este valabilă şi pentru iconografia românească, sârbească şi rusească: Maria, Iisus, îngerii, apostolii, martirii, sfinţii părinţi, toţi reprezintă tipologia semito-arabă şi nu cea ariano-aşchenază din iconografia medievală europeană. Stereotipia creaţiei canonizate a impus în diverse regiuni tipuri

necaracteristice fizionomic, dovedindu-se încă o dată că arta creștină ortodoxă a lucrat în general cu alte clișee, unele preluate din arta creștină orientală, cel puțin până la Renaștere; „nevinovăția" ei antisemită se explică în bună parte și prin această *estetică a identității,* preluare continuă de motive verificate, canonizate, ce transmiteau un mesaj clar; or aceste motive bizantine nu erau caricatural-infamante.

În tradiție pauliană, părinții bisericii au avut încă de la începutul practicării reprezentării cuvântului o atitudine contestatară. Ei refuzau mai ales imaginea lui Iisus pe cruce. A reprezenta ceea ce ține strict de sacramentul creștin era o concesie periculoasă făcută idolatriei păgâne. Unii teologi recunoșteau totuși că și Moise a încălcat porunca divină, „închipuind" șarpele de aramă încolăcit pe stâlp. Pentru creștini șarpele însă echivala cu diavolul; și apoi crucea (la începutul creștinismului) reprezentată ca T (tau) era, cum o proorocise Isaia, locul uciderii diavolului.

Urmele unei ezoterici popularizate se aflau în conștiința părinților bisericii: crucea este, de fapt, un simbol străvechi, ce înseamnă viață, eternitate, ca și zvastica cu care este înrudită iconic. Ea figura de mult pe steaguri, pânzele corăbiilor, sarcofage și chiar în palatul din Cnossos.

Tertullian (160–265), într-o predică intitulată *Despre slujirea idolilor,* considera *reprezentarea* lui Iisus la fel de gravă ca și însușirea altor obiceiuri păgâne. Theophilos, episcop în Antiohia, între anii 166–186, în predica sa *Experiența spirituală a lui Dumnezeu,* scria despre „orbirea" (nu cea fizică ci aceea spirituală) care-l face pe om să-l reprezinte pe zeu în piatră, lemn sau să-l picteze. „Dacă-mi vei spune: Arată-mi-l pe Dumnezeu, îți voi răspunde: Arată-mi ce fel de om ești în interior și eu ți-l voi arăta pe Dumnezeu". „Ochii spiritului" și „urechile inimii", doar ele pot să-l facă pe adevăratul credincios să l vadă pe Dumnezeu, susținea Theophilos, el trebuie simțit ca

un cârmaci al corăbiei lumii, ceea ce cu ochii trupului nu se poate vedea ș.a.m.d.

Origene, în pamfletul *Contra Celsus,* ca și părintele Irineus, episcop de Lion, între anii 180–190, sunt, de asemenea, împotriva reprezentării lui Iisus și, în general, a întâmplărilor evangheliilor. A-l imagina pe Iisus încoronat ca Platon, Aristotel, Pitagora (ceea ce se întâmpla deja în unele catacombe sau pe sarcofage) ori frumos ca un Apolo (o statuetă de 70 cm din secolul IV, aflată la Muzeul Termelor din Roma certifică o tendință existentă) era considerată o adevărată blasfemie[5] de către toți părinții bisericii creștine la începutul ei.

În teritoriul fostului Imperiu roman de Apus, arta reprezentativă creștină s-a structurat treptat, semantic, ca *lectură dirijată* a evangheliilor, a dezbaterilor teologice și a legendelor presupunând de la sine: detașarea de iudaism, justificarea războaielor sfinte, lupta contra ereziilor, impunerea unui totalitarism inchizițional, universalizarea creștinismului. Artizanii frescelor, icoanelor, mozaicurilor, basoreliefurilor, sculpturilor, picturilor, miniaturilor lucrau și aici în conformitate cu estetica identității pe de o parte (practicând stereotipia) și cu aceea a paralelismelor, pe de altă parte, imaginea fiind figură și simbol în același timp. Odată probată și acceptată, imaginea era preluată, prelucrată, păstrată secole de-a rândul, în esență aceeași, cu unele detalii care mutau accentul mesajului în conformitate cu o operă sau alta, o arie geografică sau alta, o strategie teologală sau alta, un conciliu, un sinod ori altul. Simbolul, fabula, alegoria lucrau în consens cu teologia oficială pentru „citirea" dirijată a *Bibliei,* dar și cu gândirea artistică medievală. Rolul artei era în primul rând acela de a forma „cultura săracilor" (Richard Hoghard), o cultură populară bazată pe confuzia dintre o tradiție mereu localizată, dar eternă, și achizițiile din „cultura elitară". Arta de acest tip trebuia să

exprime identitatea religioasă, dar și pe cea *etnică* a unei colectivități.

Dinamica tradiției, esențială în configurarea unei identități etnico-artistice, acționa în aceeași măsură în comunitățile creștine ca și în cele iudaice. *Halakha, Thora* și *Haggada* la unii, evangheliile la alții, trebuiau transmise, mai ales oamenilor simpli, cât mai direct, mai senzitiv și mai „clarificat", într-un *anume* sens, nelăsându-se prea mult spațiu de mișcare gândirii proprii, relativizante a receptorului, fie el creștin sau iudeu.

Cultul și cultura, cultul și arta se află în relații diferite la începuturile creștinismului romanic față de Evul Mediu înfloritor, în sensul că arta nu era chemată *să susțină* cultul, ea doar *îl făcea cunoscut* prin reprezentarea evangheliilor și a literaturii populare de sorginte evanghelică. Ca și în arta creștină bizantină, se practică în decorativul sarcofagelor motive zoomorfe: (păunul care înseamnă viață veșnică, porumbelul – Duhul Sfânt, mielul – Iisus, palmierul, vița de vie – biserica. „Vinul spiritual a fost mântuirea; mlădițele și ramurile sunt sfinții care cred în ea. Strugurii sunt martirii; copacii de care se leagă strâns vița de vie anunță suferințele lui Iisus; culegătorii sunt îngerii; coșurile pline cu struguri sunt apostolii și presa este biserica; iar vinul este puterea Sfântului Duh", scria Hippolit, unul dintre primii părinți ai bisericii.

În locul reprezentării lui Iisus se implementa, în benzile decorative, crucea sau monograma lui, cu alfa și omega de o parte și de alta, încadrată într-o coroană de plante (ce amintea de practica helenistică a ghirlandelor și coroanelor), de păuni sau porumbei.

Cruci de piatră din secolele VI-X (două dintre ele descoperite în Irlanda, unde misionarismul creștin a fost puternic) erau bogat împodobite cu basoreliefuri dispuse în benzi etajate; ca și obeliscurile sau arcurile de triumf, ele „povestesc" istoria legendară a creștinării normanzilor. Pe unele sarcofage, dar și

altare și cruci din fildeș, începe să apară chipul lui Iisus (în locul monogramei amintite), încă în secolul V (de exemplu, un fildeș aflat la Londra, în Albert Muzeum), apoi Iisus „dogmatic", pe tron, cu mâna dreaptă în semn de binecuvântare, cu stânga ținând *Cartea*, stereotip ce s-a impus în toată iconografia creștină (deși se știe că Iisus prețuia logosul viu nu scrisul, care însemna în concepția sa moartea spiritului); o astfel de sculptură se află în Schnütgen-Muzeum din Köln și datează din secolul VII.

„Politica icoanelor" din Imperiul bizantin (unde Iisus, Maria și îngerii făceau adesea parte dintre curtenii împăraților) începe să apară și în creștinismul romanic; într-o frescă a unei capele din Aachen, secolul IX, Carol cel Mare este reprezentat lângă Iisus. Teologia plastică este destinată slujirii dogmei papalității (și mai puțin puterii laice) în lupta ei *contra ereziilor* creștine până în secolul X și *contra iudaismului,* după secolul X. Spiritul helenistic triumfă, chiar dacă Iisus nu mai este reprezentat ca Pitagora, Platon, Aristotel sau un tânăr roman frumos ca Apolo, cum se plângeau în secolul II părinții bisericii adepți ai interdicției reprezentării impuse de Apostolul Pavel, ci hieratic, schematic, sever, neidentificabil ca chip și ca poziție: mereu în centru, pe tron, cu aură, într-o mână ținând cartea, cu cealaltă binecuvântând.

Înaintând în Evul Mediu arta creștină figurală se impune din ce în ce mai mult, fără a se renunța la simbolică, dimensiunea ei îmbinând figuralul cu simbolicul, realitatea cu alegoria. Victoria naturismului greco-roman păgân, față de spiritualismul și abstracționismul iudeu era clară. „Citirea" evangheliilor prin imagini a constrâns biserica creștină să renunțe la interdicția pauliană și să reprezinte „cuvântul". Pe altarele, iconostasele, sarcofagele, tabernacolele, nișele, coloanele galeriilor bisericilor, portalurile, ușile, fântânile, baldachinele, crucifixele, vasele de cult, monumentele funerare medievale apar reprezentate din ce în ce mai realist (chiar când se păstrează schematismul și

nemișcarea bizantino-gotică) scenele principale ale evangheliilor: bunăvestirea, nașterea, închinarea păstorilor, botezul, predica de pe munte, minunile, apoi, pe măsură ce tensiunile dintre sinagogă și biserică se accentuează după secolul XII, mai ales *Cina cea de taină,* sărutul lui Iuda, trădarea, condamnarea populară, crucificarea, învierea, înălțarea, actele martirilor ș.a.m.d. Peștele, mielul, cerbul, porumbelul, vița de vie, palmierul, monograma, rămân, doar ca decor suplimentar, în părțile laterale ale scenei. Locul central este ocupat de Iisus, nimbat, cu sceptrul în mână, legat tot mai evident de ideea de lumină, de soare (în amintirea mitraismului roman care a contribuit la consolidarea cultului lui Iisus). Melito din Sardes, episcopul adversar al iudeilor, menționat anterior, îl numise „Împăratul cerului", „Soarele răsăritului" care apare muritorilor și morților, Clemens din Alexandria – soarele care apune și răsare, soarele dreptății, Athanasios din Alexandria – soarele care se ridică din adâncul iadului spre cer. În general, până în secolul X, în iconografia creștină domină *iubirea* față de Mântuitor. Influența estică a centrelor iconografice puternice din Asia – precum cel din Antiohia, este vizibilă. Spiritul zoroastrist al Orientului creștin impune o gândire pozitivă, creștinismul însemnând în primul rând mister al iubirii universale și al învierii; „teologia iconografică" nu se implică în disputele teologale ale timpului[6]. Izvorul literar al luminozității spirituale a acestei iconografii din mileniul întâi al creștinismului est- și vest-european se află, în bună parte, în opera lui Efraim Sirianul (+376); paradisul său floral, din *Imnurile paradisului,* iubirea ce se revarsă din logosul său în care „Sanctus Spiritus" este una cu „odor Paradisi" au dominat creștinismul european și oriental înaintea urii care l-a cuprins după eșecul cruciadelor. În acest cadru benefic, tulburat doar de obsesia judecății de apoi, Iisus nu apare ca Moise cu cartea în mână, ci ca păstor arcadic, senin, priveghind cu blândețe „oile" sale credincioase. Amestec de alegorie și

realism, mozaicul din biserica Sfinții Cosma și Damian din Roma este inegalabil ca frumusețe vizuală și mesaj: cerul bleu-închis, pe un nor alb stă Iisus cu brațele desfăcute ca o cruce vie, ca și cum ar spune „veniți la mine"; de o parte, iar de alta, stau Petru și Pavel și alți apostoli; sub ei – o turmă de oi. Acest Iisus ce credea în iubire și nu în răzbunare, în cuvântul viu și nu în carte, dispare treptat din imaginarul creștin, lăsând locul celui suferind din cauza trădării poporului, iar mesajul figural al iubirii universale și al luminii se retrage în favoarea celui al urii și întunericului. Figura *etern frumoasă* a lui Iisus începe să fie concurată de aceea *etern urâtă* a lui Iuda, alegoria bisericii de cea a sinagogii, paradisul lui Efraim Sirianul de iadul lui Hieronymus Bosch.

Identificarea infamantă a sinagogii, a lui Iuda și a iudeilor se instaurează în imagine ca rezultat al polemicilor teologale iudeo-creștine, al legendelor, zvonurilor denigratoare ce încep să circule pe seama evreilor; ea nu este „preluată" în nici un caz din arta bizantină, cea care a format în fapt iconografia creștină europeană. Personificarea plastică a celor două „comunități", ecclesia și synagoga (devenite mai apoi biserici), este o translație, în termenii iconografiei, a unor concepte teologale care acționau puternic în teologia medievală. Sursa lor stilistică se află însă în *Biblie:* acolo se vorbește despre unirea lui Dumnezeu cu poporul evreu, conjugalitatea mistică dintre Yahweh și Israel, care nu se dovedește a fi o „soție" fidelă, ci mai curând o prostituată de felul lui Gomer cu care profetul Osea se căsătorește ca să demonstreze poporului cât de jos a coborât. Ierusalimul și Sionul sunt adeseori blamate sau lăudate ca niște femei – soția infidelă (sinagoga) și logodnica eternă, credincioasă (Maria). Creștinismul opunea evident „văduvei", „prostituatei" Gomer: („O, cum a rămas pustie cetatea cea cu mulți popori! – se plângea Ieremia. Cum a ajuns ca o *văduvă* (s.n.) cea mai de frunte dintre neamuri. *Doamna* (s.n.) cetăților

a ajuns birnică. Noaptea plânge cu lacrimi pe obraz și dintre toți câți o iubeau, nici unul n-o mai mângâie" (1, 2–5), sau tot din Ieremia: „O, cum a acoperit cu nori Domnul întru mânia Lui pe fiica Sionului" (2, 1), pe fecioara imaculată, Maria. În *Scrisoarea către galateni*, Apostolul Pavel spune și el ca să distingă cele două biserici, altfel surori: "Căci scris este că Avraam a avut doi fii: unul din *femeia roabă* (s.n.) și altul din *femeia liberă* (s.n.)... căci Agar este Muntele Sinai, în Arabia; stă în același rând cu Ierusalimul de acum, care zace în robie cu copiii lui. Iar cea liberă este Ierusalimul de Sus, care este mama voastră" (*Galateni* 4, 21–20). În secolul V deja apare, pe unul din pereții bisericii Santa Sabina (Roma), un mozaic de absidă care este intitulat „Ecclesia ex circumcisione" și „Ecclesia gentibus"; cele două femei sunt identice, drapate în veșminte subțiri, cu capul acoperit, ambele, în fond, alegorii ale comunității creștine, compusă la vremea aceea deopotrivă din iudei creștinați și păgâni creștinați. În arta bizantină cuplul sinagogă-biserică este prezent în secolul X pe o cruce din anul 957; două femei, de o parte și de cealaltă a lui Iisus crucificat, ce personifică cele două biserici. Cea din dreapta privește într-un potir sângele care se scurge din rana lui Iisus, cea din stânga se depărtează uitându-se înapoi. Reacția deosebită a celor două „femei" față de crucificare, ce conotează deja opoziția creștinism-iudaism se observă și în iconografia carolingiană, unde sinagoga-femeie părăsește în unele reprezentări scena crucificării. Apariția unui înger care acompaniază pe una dintre femei – biserica, într-o icoană rusă, reține ideea celor două ere, a *legii* și a *grației*. În *Omiliile* lui Grigore de Nisa cele două biserici sunt personificate în femei, sinagoga fiind adjectivată negativ, iar în unele miniaturi ale liturghiilor, secolul X, îngerul respinge sinagoga de lângă cruce. Ironia și caricatura încă nu caracterizează stilul reprezentării. Semnele infamante apar în arta creștină vestică abia în secolul XIV, după începutul expulzărilor, al impunerii portului

distinctiv, al pogromurilor și ele sunt stimulate de acele *Altercatio Aecclesiae contra Synagogam*[7] ce dau naștere unui gen de literatură medievală numit „adversus-judaeos". În această literatură, profan-religioasă, două femei, sinagoga și biserica, apar față în față și-și dispută „întâietatea". Sinagoga susține că i-a avut pe profeți de partea ei, biserica îi reproșează disprețul și neînțelegerea propriilor profeți. De obicei, „disputa" se încheia cu recunoașterea propriei înfrângeri de către sinagogă. Primele reprezentări plastice mai cunoscute sunt cele aflate în Catedralele din Bamberg (cca. 1200) și din Strassburg (1230). Pe portalul sudic al celebrei Catedrale din Strassburg se pot vedea cele două statui într-o execuție aproape michelangeolească, femei frumoase ca Uta din Domul din Naumburg, învăluite în veșminte ușoare. Una este încoronată, mândră, privește înainte orgolioasă, cealaltă modestă, cu capul plecat, rușinată. În alte reprezentări – devenite stereotipice – sinagoga are chipul unei femei legate la ochi și ține o suliță frântă într-o mână, tablele de legi în alta, este îmbrăcată în veșmânt galben (culoare impusă evreilor în Spania), purtând chiar rozeta, lângă ea aflându-se un animal cu privire diabolică. Așa arăta ea și pe un altar pictat de Konrad Witz, cca. 1430 (azi aflat la Kunstmuseum din Basel).

O temă nouă în direcția infamării sinagogii este aceea intitulată de un autor „sinagoga și porcul"[8]. Animalul destinat hranei creștinilor, capătă în Evul Mediu conotații extrem de negative ce vor fi reactivate în timpul celui de-al III-lea Reich. Refuzat de evrei ca hrană, porcul-diavol este trimis în curtea iudeilor ca simbol al murdăriei, dezmățului, lăcomiei, viciului. Sinagoga, femeie însoțită în diverse picturi sau sculpturi de un mistreț, apare reprezentată la fel în miniaturile (care direcționau „lectura paralelă" a evangheliilor ori a altor texte teologale), de asemenea, pe vitraliile catedralelor (amintim vitraliul Catedralei din Châlons-sur-Marne), pe unele obiecte de cult, emailuri etc. Pe aripa emailată a altarului bisericii Stavelot (cca. 1540)

biserica- femeie se află în partea de sus a unui dreptunghi, iar în partea centrală sinagoga-femeie. Aceasta din urmă ține în mâna dreaptă lancea și un baston cu un burete ca un sceptru (semnul regalității), iar în mâna stângă coroana de spini. Jur-împrejur sunt desenate scene din *Vechiul* și *Noul Testament.*

Iisus este timid introdus simbolic în iconografia creștină, sub forma mielului, de o parte și de alta a crucii în forma literei tau (T) (analogia se găsește în *Ezechiel* 9, 4: „Și a zis Domnul, treci prin Ierusalim și însemnează cu semnul crucii – litera T – tau care în alfabetul vechi grecesc avea forma unei cruci – pe frunte oamenii care plâng din cauza multor ticăloșii care se petrec în mijlocul lor"). Într-un pontifical parizian din secolul XII, sinagoga voalată, cu steagul frânt împunge mielul gravat într-un medalion din partea de sus a unui tau, biserica, de cealaltă parte a crucii – tau ține într-o mână o cupă în care curge sângele mielului, iar în cealaltă o biserică în miniatură. Nu de puține ori sinagoga-târfă (cum era numită în altercații), apare ca o femeie lascivă, amintind de Gomer. Astfel, pe perdeaua unui baldachin dintr-o biserică din Norvegia (a doua jumătate a secolului XIII), sinagoga este reprezentată ca o prostituată surprinsă într-o poziție obscenă. De altfel, în Spania „judio publico", adică „evreu neconvertit", implica un joc de conotații care se referea și la „femeia publică". În partea circulară a literei R bogat ornamentată a unei miniaturi din secolul XIV, o sinagogă-târfă, cu ochii legați, călărește un țap lubric; la dreapta ei se vede Eva și șarpele diabolic; biserica-femeie castă, călărind un leu, ține în mână un steag sub formă de cruce; sus, corul îngerilor în jurul lui Dumnezeu, în partea de jos Iisus și judecata de apoi.

Puține miniaturi reprezintă sinagoga... salvată: Dumnezeu ia vălul de pe ochii ei (vezi ornamentica inițialei V din *Sacramentul lui Tours,* secolul XII). Cauza „orbirii" sinagogii este, potrivit sugestiilor iconice, diavolul care, fie că o leagă la ochi,

fie, ca într-un semimedalion al Catedralei din Chartre, o orbește cu o săgeată. În *Bible historisée,* secolul XIV, apare Dumnezeu-tatăl cu biserica-femeie la stânga, iar la dreapta, în locul sinagogii, un evreu cu un diavol după gât care-i cuprinde cu labele ochii. Imaginea vrea „să spună" că evreii nu au înțeles propria lor carte din cauza diavolului care i-a împiedicat s-o citească în adevăratul ei spirit. Temele de dispută dintre iudei și creștini erau astfel „clarificate" intenționat prin imagini. Rabinii, la rândul lor, îi acuzau pe creștini că au tradus prost *Biblia.* Sfântul Augustin le răspunde rabinilor că, în conformitate cu cele susținute de Sfinții Apostoli, creștinii se bucură de lumină întrucât „cel așteptat" a venit. *Vechiul Testament* nu trebuie repudiat, mai scria Augustin, de altfel ca și evreii dintre popoare, pentru că ei sunt dovada suferinței celor ce nu au crezut în Mântuitor. Sfântul Augustin, polemizând cu Sfântul Hieronymus, autorul *Vulgatei* scria: legile și proorocirile *Vechiului Testament* au fost folositoare până la apariția *Noului Testament*[9].

Într-o miniatură a unei scrieri celebre în Evul Mediu, *Livre d'heures* (Cartea orelor) din Rohan (1418), o femeie, ce ține mâinile împreunate ca la rugăciune, privește spre o carte în care se află, ca într-un sarcofag, un copil; acesta ar fi, după unele interpretări, sinagoga care deplânge faptul că Iisus „trădează" adevărul adânc și ascuns al *Cărții Sfinte.* În aceeași *Livre d'heures,* într-o altă miniatură, Matei Evanghelistul *nu scrie* (cu un înger inspirator pe umăr ca la Rembrandt), ci *copiază* dintr-o carte ținută de un înger. La picioarele evanghelistului stau alte două cărți: una închisă, alta deschisă; în dreapta o coloană în vârful căreia o femeie legată la ochi, arată cu mâna spre cărțile de jos. Ea personifică nu sinagoga, observă B.Blumenkranz, ci iudaismul, în general. Credincioșii lui, scria tot Sfântul Augustin „sunt ca dulgherii arcei lui Noe; ei au construit pentru alții arca, apoi au pierit în potop; ei sunt ca bornele ce indică drumul pe care nu-l poi parcurge; ei sunt orbii ce poartă o lanternă arătând

altora drumul pe care ei nu-l văd"[10].

În alte reprezentări iconografice iudeii apar înfruntându-se cu creștinii: ei poartă ca semn de identificare în *Bible moralisée* pălăria cornată, iar în mână țin un papirus nescris, în timp ce creștinii au unul scris (*Noul Testament,* evident). O cunoscută miniatură a unui manuscris de la Monte Casino (1023) îi înfățișează pe evrei astupându-și urechile când le vorbesc creștinii, alta din *Bréviaire de Paris,* secolul XIV, dormind în timp ce Profetul Isaia anunță venirea lui Iisus...

Treptat însă, de la alegorie la simbol, arta creștină trece la atacul antiiudaic direct. Personajul central nu mai este „înfrânta, rușinata sinagogă, ci diavolul însuși în persoana iudeului de pretutindeni, iudeu al cărui exponent a fost Iuda Iscarioteanul. Strategia psiho-teroristă împotriva evreilor folosește de la început portul impus nu ca semn *identificant* ci *infamant,* apoi trece la caricaturizarea trăsăturilor semite și hipercaracterizarea ca metodă de izolare și blamare a evreului pe care-l scoate din real și-l transferă în imaginar. Frescele, sculpturile, miniaturile „clarifică" evangheliile *intenționat,* alegând, prelucrând, și deformând anumite întâmplări pentru a-i prezenta într-o lumină cât mai dezavantajoasă pe evrei, în concordanță cu teroarea reală ce începuse, cum observam deja, cu *identificarea prin vestimentație*, identificare impusă de Conciliul al IV-lea de la Lateran (1215): „Ca să nu mai cădem în greșeală în viitor – se scrie în Canonul 65, hotărâm ca evreii și sarazinii de ambele sexe în fiecare provincie creștină și în fiecare zi să se deosebească în public de restul populației prin portul lor". Începând din secolul XIII evreii „cornați" apar peste tot, mai ales în miniaturi și vitralii. O miniatură la *Hortus deliciarum* ni-i arată într-un cazan, în iad se înțelege, cu pălăriile cornate pe cap, dracii împingându-i cu furcile. Nu totdeauna pălăria cornată este semn infamant, ea apare și ca semn de identificare, cum era tefilinul în iconografia bizantină. Într-o miniatură la *Psaltirea lui*

S.Louis (1265), în scena cuceririi Ierihonului, preoții care au dărâmat zidurile cetății suflând din corn, poartă robe roșii, „rouelle" și „Judenhut" (pălăria jidovului). Fațada orașului este identică cu cea a cetăților medievale. Această contemporaneizare nu era însă întâmplătoare, ea sugera pericolul pe care iudaismul îl prezintă pentru creștinism în orice timp. Hiperiudaizarea prin îmbrăcăminte începe să apară și în scrierile evreilor; Avraam și Isaac, într-un manuscris al *Haggadei* (1300) aflat la Muzeul din Ierusalim, poartă în scena jertfei „Judenhut".

Mai interesantă este o miniatură la *Psaltirea lui Ludovic cel Sfânt,* secolul XIII, aflată la Biblioteca lui Leida: la Cina din Emmaus, Iisus și cei doi tineri care-l invitaseră la masă au pe cap „Judenhut", în felul acesta sugerându-se iudaitatea Salvatorului. Semnul distinctiv nu mai are aici conotație defavorabilă, este pur și simplu un „accident" stereotipic în contextul tendinței de a contemporaneiza întâmplările de atunci; „Judenhut", pălăria cornată, era manipulată ca semn de hiperiudaizare și în sensul de a-i absolvi pe romani, strămoșii catolicilor, de vina de a-l fi condamnat pe Iisus; ilustratorul *Psaltirii de la Liège,* secolul XIII, îi pune lui Pilat o pălărie cornată ca să sugereze iudaitatea romanului și astfel să justifice fapta lui. Uneori centurionul care-i întinde lui Iisus buretele înmuiat în oțet poartă și el... „Judenhut".

Treptat, se încearcă scoaterea din „iudaism" a lui Iisus. Deși Evanghelistul Luca menționează (2, 21) circumcizia, artiștii vor să sugereze refuzul micului Iisus de a se supune ritualului sau, în același sens, este concepută figural înlocuirea portului preotului iudeu cu acela al episcopilor catolici. Intenția antiiudaică se simte, alteori, în reprezentarea ritualului ca un act care ține de cruzime: preotul apare ascuțind un cuțit disproporționat de mare. Pe o tăblie a unui altar abațial din Klostenburg, secolul XII, preotul e îmbrăcat în episcop, iar într-o miniatură la o *Biblie franceză* din secolul XV, circumcizia

este executată de... o femeie. Maria gesticulează ca și cum și-ar feri propriul fiu de jertfă, dar nu reușește să împiedice ritualul. Într-un evanghelier german, micul Iisus imploră ajutor de la mama sa, în timp ce un iudeu cu „Judenhut" ascute cuțitul. Circumcizia poate apărea și ca un semn premonitoriu pentru jertfa de mai târziu (?).

Numeroase sunt evenimentele evangheliilor *înluminate* de miniaturi în care se practică hiperiudaizarea prin însemnele portului. În *Biblia din Alsacia,* secolul XV, în timp ce Iisus predică și creștinii îl ascultă, un iudeu cu pălărie specifică are o evidentă grimasă de neîncredere. Deasupra figurii schimonosite scrie „iudeu"; într-o *Evanghelie a lui Ioan,* aflată la Köln și datând din secolul XIII, în scena descrisă în cap.8, 59–10, 31 (iudeii au vrut să-l lapideze pe Iisus pentru că se declara fiul lui Dumnezeu), iudeii, marcați evident prin pălăria cornată, țin în mână pietroaie gata să le arunce; într-o *Biblie franceză* din secolul XV, în scena intrării în Ierusalim, ucenicii care-l înconjoară pe Salvator poartă deja aură, în timp ce iudeii care se pregătesc să-l lapideze au pălăria cu un corn nemăsurat de lung. Negustorii pe care-i alungă din templu Iisus (v. *Matei)* poartă fie pălăria cornată în reprezentările de pe vitraliile și în miniaturile germane, fie perciuni cârlionțați și barbă. „Negustorii" din templu nu sunt însă numai iudei, intervine deja o conotație nouă ce ține de lupta împotriva practicii simoniei în biserica catolică: simoniacul (fie el papă, călugăr, preot) este un vândut, un satanic, un... iudeu.

Odată cu apariția lui Iuda în imagistica plastică creștină, identificarea infamantă se combină cu caricaturizarea și hipercaracterizarea evreului. Prima caricatură rezultată din anamorfoza caracterelor semite ale evreului apare într-un manuscris din secolul XIV, manuscris în care se stipula, în general, statutul de funcționare a orașului Arles și în special se fixa „more judaico"; pe o margine a manuscrisului este desenat

un profil de evreu: nasul coroiat, barba ascuțită, ochiul ușor oblic și cu tendință exoftalmică, gluga cu ziciot, o vizibilă „rouelle". Disputele teologale degeneraseră de multă vreme în aversiune rasială. „Deformarea – scrie Elisabeth Revel-Neher – aparține unei lumi turmentate, desfigurată de propriile excese și contradicții interne care a proiectat în imaginea evreului contorsionat de ură, trauma unei confruntări reale – expresia celei mai hidoase deformări iconografice."[11] Concomitent, într-un basorelief din Domul din Naumburg, secolul XIII, sculptorul care o crease pe frumoasa Uta, insistă asupra brutalității personajului Iuda: el poartă „Judenhut", are fața lată, buzele groase, nasul coroiat; marele preot îi numără dinarii. De câte ori mergeau să împrumute bani de la evrei, creștinii trebuiau să-și amintească scena pe care o contemplau de fiecare dată când mergeau la slujba religioasă. Cum ar fi putut să nu-l urască pe cel care, chiar dacă-i ajuta pentru moment, îi umilea făcându-i datori rasei lor deicide, satanice? În același dom, creștinii puteau contempla scena sărutului trădător: în contrast cu figura senină, calmă, a lui Iisus, apare cea contorsionată, urâtă, brutală a lui Iuda. Ca să poată fi eficient caricaturizat, Iuda este surprins cel mai adesea din profil, în timp ce Iisus din față. Într-un exemplar al citatei *Livre d'heures* (1280), el are figura puternic marcată de grimasă, nasul acvilin, buza de jos groasă și lăsată. Mai aproape prin numele său de iudei, Iuda devine treptat „sâmburele" antisemitismului european. Stereotipul de criminal, trădător, unealtă a Satanei – s-a format treptat. Urâțenia chipului era subînțeleasă: fața ridată, greoaie sau ascuțită. Alte atribute ale identificării infamante a lui Iuda erau: barba de obicei roșie (omul cu părul roșu, – ciudat, la popoare la care era obișnuit tipul – fiind considerat rău de la natură), haina de culoare albastră, galbenă și roșie mai ales, punga (vizibilă) roșie sau galbenă, uneori câte un drac după gât, alături de el sau dacă nu un drac, un animal ce ținea de zoomorfismul infernal. Părul roșu

(anatemizat încă în *Biblie, Isaia* 1, 18), culoarea roșie ca și cea galbenă produc stări emoționale negative (și vulpea șireată e ...roșie). Abraham a Santa Clara susține chiar că Iscariot (numele de familie al lui Iuda) înseamnă culoare roșie. Iuda este astfel integrat unei stereotipii fizionomice și cromatice cu efect propagandistic antisemit sigur. Manipularea estetică a individului intră în strategia creștinismului medieval, ea fundamentează prejudecăți ce se transmit din generație în generație și se dovedesc, cum remarca Albert Einstein mai greu de dezintegrat decât... atomul.

Ca element de hipercaracterizare este folosit și un alt clișeu: Iuda este totdeauna reprezentat ca fiind mai scund decât Iisus, ori așezat într-o poziție care să-l oblige să fie mai jos, în genunchi căutând ceva sub masă (la *Cina cea de taină),* închinându-se ipocrit în fața lui Iisus. Mai plină de efecte este însă maniera izolării lui în compozițiile picturale. Deja în *Codex Rossanensis,* secolul VI, Iuda nu stă la *Cina cea de taină* împreună cu ceilalți apostoli la masă, la fel se întâmplă și într-un mozaic din San Marco din Veneția (cca. 1200), ca și în numeroase alte reprezentări gotice, fresce sau basoreliefuri. Uneori este înfățișat de partea cealaltă a mesei și cu aură neagră, ca în fresca lui Cassino Rosellini, Capela Sixtină sau în iconografia românească, oricum izolat de ceilalți.

Hipercaracterizarea devine și ea inflaționară: Iuda fură un pește de pe masă (el este hoț ca orice evreu, apoi ICHTIOS – pește în greacă – era semnul lui Iisus pentru creștini), are pungi cu bani, poartă sandale, se ridică în picioare, diavolul sub formă de muscă zboară pe la gura lui (ca în pictura lui Jörg Ratgeb – Herrenberger Altar, 1519, Staatsgalerie – Stutgart). În aceeași ipostază de hoț de pește este pictat și la Konrad von Soest (Hochaltar der Stadtkirche von Nieder Wildungen, 1404) și la Nikolaus von Verdun Klosterneuburg, Viena, secolul XV și în unele fresce românești.

Când se renunță la hipercaracterizare și caricatură, el rămâne totuși izolat (ca în *Cina* lui Pietro Lorenzetti, la Leonardo sau Raffael, la Andrea del Castagna, Ghirlandajo sau Tintoretto) și urât. Se spune că Leonardo da Vinci a cutreierat un cartier de săraci pentru a găsi un chip suficient de urât spre a-i servi drept model în reprezentarea lui Iuda. El nu era numai urât, dar și însoțit de animale hidoase: vipere, scorpioni. Grotescul trebuia să alunge vreun rătăcit sentiment de milă chiar în scena sinuciderii: adesea este înfățișat atârnând de copac, cu pântecele spintecat din care un diavol îi ia sufletul (ce nu putea să-i iasă pe gură, deoarece cu gura îl sărutase pe Iisus); alteori, în jurul copacului de care s-a spânzurat dansează în horă diavolii, „căci blestemat este înaintea Domnului cel spânzurat pe lemn" (*Deuteronomul* 21, 23). Așa, cu dracii dansând în jurul lui, este desenat într-o gravură ce ilustrează cartea *Judas Ertz-Schelm...* (1686), a lui Abraham a Santa Clara.

Au existat și excepții de la tendința de a-l urâți până la hidoșenie pe Iuda. Într-o frescă (1510) dintr-o biserică din Lohja, Iisus și Iuda sunt amândoi surprinși din față, Iuda nu poartă aură, ca și Petru, de altfel. O celebră frescă aparținând școlii vieneze (frescă ce se află în Subiaco și datează din secolul XIV), Iuda este surprins din profil și spre deosebire de Iisus nu are aură, însă chipul lui nu este schimonosit, ba, mai mult, Iisus este cu părul și barba roșcat spre blond, în timp ce Iuda reprezintă tipul semitic sefard.

În baroc „celălalt spânzurat" (care într-un filideș din secolul IV atârnă de un lemn alături de Iisus, ceea ce ne face să ne reamintim cuvintele lui Walter Jens: „Să nu uităm că la Ierusalim au fost doi spânzurați") este reprezentat ca un tip marcat puternic de suferințe interioare, remușcări, ezitări. Rembrandt îl surprinde în scena când aruncă preoților în templu banii, plata trădării sale. Identificarea evreului începe să se facă prin orientalizarea lui: el poartă în loc de „Judenhut", turban, are

fața de culoare închisă, barba neagră, ochii migdalați. În *Livre d'heures* din Rohan (1418), în *Liber de vita Christi* din secolul XV, într-o ilustrație la Boccaccio – o versiune franceză a *Decameronului,* precum și în alte picturi, evreii sunt orientalizați. Nu trebuie să uităm că teologia iconică s-a inspirat din cea literară. Evreul cu turban reprezintă o epocă de oarecare relaxare a furiei antisemite, ce se datora pe de o parte apariției unui alt dușman al creștinismului, chiar în sânul bisericii (Reforma), cât și acumulării de cunoștințe de istorie și geografie care schimbau perspectiva europenilor asupra lumii. Apare, în sfârșit, ideea că totuși evreul din secolele XVI și XII nu-i același cu cel din secolul I; deci *acela* nu poate purta același costum, iar *acesta* nu poate ucide ca atunci.

În ce privește iconografia românească, semnificativ reprezentată în frescele bisericilor și în icoana în stil bizantin, identificarea lui Iuda și a iudeilor nu este infamantă (acțiunea și nu alte semne îi distinge de ceilalți). Tradiția bizantină a identificării neinfamante este vizibilă, dar cu toate acestea unele clișee aparținând manierismului iconografiei vest-europene sunt prezente totuși: la biserica Sfântul Nicolae din Părpăuți, în scena *Cinei*, Iuda este izolat, cu o conotație negativă în sensul că numai el nu are aură, iar un iudeu, în scena batjocoririi lui Isus, poartă un fel de pălărie țuguiată ce amintește de cornet. Într-o altă frescă, la biserica Voroneț, iudeul care-l arestează pe Iisus poartă pălărie țuguiată și pe o mânecă, cinci rondele (sic!). Influența pare să fie poloneză, deoarece în Polonia evreii erau obligați să poarte pe mânecă și nu pe piept semnul distinctiv. Iudeii sunt... turcii, dușmanii adevărați ai creștinilor moldoveni: de aceea uneori poartă iataghan (ca într-o scenă de martiraj din biserica de la Humor) și au toate trăsăturile tipului semitic turcoman[12]. Această imagine amintește de o confuzie prezentă și în arta occidentală când „păgânul", oricare ar fi fost ei purta... „Judenhut". Astfel, într-o ilustrație la *Heldenbuch* (1477), regele

Alberich smulge barba păgânului care-i furase fiica pentru Ornit, fiul lui: regele păgân poartă pălărie cu cornet, perciuni și barbă, semănând bine cu evreul stereotip al frescelor epocii.

În Evul Mediu imaginea s-a dovedit a fi o zeloasă slujnică a cuvântului în răstălmăcirea evangheliei. „Totuși o condamnare globală a artei creștine medievale în ce privește atitudinea ei față de evrei – scrie B.Blumenkranz – ar fi nedreaptă deoarece, alături de nenumăratele producții ostile, sunt unele obiectiv juste, chiar prietenești. Dar este incontestabil că ostilitatea prevalează[13]. Arta plastică a contribuit, ca și teatrul de mistere, la transformarea disputei teologale în adversitate omenească. Ideea manipulării colectivității prin imagine, oficială în Evul Mediu, a fost preluată cu succes și de propaganda naționalistă a celui de-al III-lea Reich și aprobată tacit de întreaga Europă. *Haßfilme* și *Hezfilme* (filme de ură, filme provocatoare) au manipulat imaginația europenilor, prin documentare despre șobolani, porci, vipere, viermi, paianjeni ș.a.m.d., metafore care să-i ilustreze pe evrei, sau prin filme artistice cu evrei diabolici, precum celebrul *Der Jude Süss,* pentru a argumenta până la paroxism ura față de aceștia. Filmografia lui Fritz Hippler, dirijată de ideologul nazismului, Joseph Goebbels, i-a făcut pe europeni să primească politicos ororile antievreiești săvârșite de naziști. Astfel arta s-a dovedit o Circe care a reușit să-i transforme pe oameni în bestii. Ceea ce nu-i de înțeles este faptul că această tradiție imagistică (și nu numai) s-a dovedit atât de puternică încât pare că și azi, „generațiile moarte care au creat-o, apasă cu o talpă grea asupra creierilor celor vii", cum însuși antisemitul Marx remarca.

2. Melodrama *patimilor*

„Odată apărut, mecanismul ei se pune în slujba unei propagande abile."

(Julia Prezbos)

În plan artistic Iisus și Iuda au jucat același rol metonimic, unul pentru bine și victimă, celălalt pentru rău și călău. Erupția violenței în orice societate (răscoale, revolte, cruciade, revoluții) a fost și este acompaniată de apariția unei victime sacrificabile, *victima emisar*, „țapul ispășitor" și a unui *călău* care deturnează violența, polarizează ura asupra ei, lăsând libertate de acțiune forțelor răului. În comunitățile primitive victima rituală erau copiii, tinerele fete etc. În ce-l privește pe călău, el trebuie să apară ca fiind *străin* colectivității, să vină din afara ei pentru ca însăși drenarea urii să se canalizeze în afara comunității respective[1].

De fapt, Iisus a fost „victima emisar" a evreilor, Iuda a creștinilor. Ambii sunt plasați de tradiția legendară deasupra comunității, încercându-se izolarea lor (până acolo încât s-a scris despre un Iisus neiudeu, indo-arian, păgân).

În Europa creștină, orice victimă îl are pe Iisus în ea, în

comunitatea iudaică orice iudeu-victimă îl are pe Iuda în el. Prima fază a procesului de constituire a dușmăniei colective declanșase ura ce se îndreaptă asupra victimei de mai târziu. Este cazul fariseilor vis-à-vis de Iisus. Apoi, în a doua fază, ura se îndreaptă spre cel care în prima fază reprezenta dreptatea (Iuda în cazul dramei evanghelice). A fost Iuda un trădător? Cum s-ar fi împlinit destinul Salvatorului dacă nu era un Iuda? Într-un proces fictiv, un prelat franciscan propunea în anii '60 reabilitarea lui Iuda, trecerea lui în rândul martirilor (vezi eseul lui Walter Jens, *Der Fall Iudas,* 1976), ca și procesul de achitare a lui Iisus, proces care a avut loc în 1931 și a decis cu patru voturi pentru și unul contra că Iisus nu a fost un destabilizator politic, un răzvrătit împotriva ordinii la Ierusalim, o amenințare pentru „pax romana".

Melodrama evangheliei bazată pe capitalul antisemit al Evului Mediu, pe violența creștinilor exprimată uneori și în viața cotidiană, dar mai ales „din când în când", la apariția unui predicator luptător de meserie, cruciat etern, devine, pe de o parte, acel canal de drenare a urii, o formă de exprimare a necesității noastre de a urî de moarte ca Sancho, dar și un instrument de formare, intensificare, perpetuare a unor „stereotipuri" de ură construite de-a lungul timpului. Intensiv emoțională (trăirea sentimentelor în colectiv este extrem de puternică), bazată pe ecuații psiho-estetice precise, în care totdeauna călăul este aspru pedepsit și victima beatificată, misterele (jocurile sau patimile) melodramatizate au fost și au rămas o formă de artă propagandistică extrem de eficientă. „Matematica echității" (Roland Barthes)[2] îl atinge direct pe omul simplu care gândește până și relația cu Dumnezeu în termenii unui capitalism etern: plată și răsplată.

Spectacolul *patimilor*, aflat în spațiul teologicului integrat în cultura populară, presupunea o organizare riguroasă, după anumite modele, cu scopul de a promova trăiri emoționale

paroxistice. „Catharsis"-ul acestor spectacole ar fi trebuit să fie eliberarea de ură și impregnarea de iubire, evident creștină. Dar nu s-a întâmplat așa. Emancipate de drama liturgică și în general de biserică, *patimile* își îngăduiau, ca și pictura murală, libertăți față de textul evangheliilor, concesii făcute legendelor, obiceiurilor locale, imperativelor social-economice și teologice ale timpului.

Incitarea la sadism coincidea cu eterna nevoie de cruzime a omului cu puțină carte. Scenele de adorație a lui Iisus alternau cu unele de viol, crimă, tortură, greu de descris, care exacerbau instinctul ororii și se asociau urii față de dușman. Însești suferințele Mântuitorului erau de un naturalism insuportabil: sângele curgând din răni, zgomotele ciocanului care bătea cuiele pe cruce surescitau până la isterie colectivă spectatorii. Pentru a susține ideea evreului etern criminal, aceștia erau anacronic prezentați cu „Judenhut" și „rouelle", în haine roșii sau galbene etc.

Scene parazitare, „tablouri" intercalate între actele acțiunii dramatice principale, reluau motive din *Vechiul Testament*, prelungind spectacolul care putea să dureze și treizeci de zile. Așadar, treizeci de zile de exacerbare antiiudaică, de obicei în preajma Paștelui, timp în care evreii nu aveau voie să părăsească ghetoul pentru a nu se expune atacurilor creștinilor isterizați. Mânia populară atingea cote atât de ridicate, încât actorul care-l juca pe Iuda era de multe ori lapidat la sfârșitul spectacolului, dacă nu avea grijă să dispară la timp. Printre personajele din tablouri, pentru ca gestul crimei să fie argumentat, apăreau împărați intrați în legendă, ca Nero care cerea să se deschidă pântecele mamei lui ca să vadă unde a stat el înainte de a se naște, sau Titus, în chip de cruciat, participând la eliberarea Ierusalimului, eliberare soldată cu o baie de sânge etc. Ura și cruzimea spectatorilor deveneau demențiale.

Jocurile numite *mistere* și *patimi*, spectacolele complexe organizate cu multă cheltuială de administrația orașelor, au

căpătat un statut social privilegiat în „secolul diavolului", cum a fost numit secolul ciumei din 1347. Dezastrului economic, moral, religios cauzat de cruciade i-a urmat un secol de secete, inundații, boli (unele aduse de cruciați din Orient), revolte, confruntări între principi, pogromuri, răscoale, dezordini produse de bande incontrolabile de cruciați fără cruciade ș.a.m.d.

Patimile, ale căror origini ritualice nu mai erau cunoscute, dar pe al căror efect soteriologic se conta, s-au constituit ca structuri estetice diverse: tragedia greco-romană, spectacolele de circ din primele secole de creștinism, drama liturgică, elemente ritualice, legende medievale ce prelucrau *Vechiul* și *Noul Testament*, zvonuri despre moartea ritualică și satanismul iudeilor, totul se combină într-un ansamblu „mișcător", o „opera aperta", al cărei liant era ideea unei *teofanii universale*.

Cum intenția noastră nu este de-a face o istorie și o analiză a teatrului de *mistere* și *patimi*, ci doar de a evidenția contribuția acestui gen de artă la consolidarea antisemitismului european, ne vom opri cu precădere asupra „fenomenului Oberammergau"[3], un fenomen care ne face să reflectăm la butada ionesciană „passé présent, présent passé".

Oberammergau, un sat de actori din Bavaria, așezat într-un peisaj de o frumusețe paradisiacă (se spune că și hunii strigau: „Spre Bavaria! Spre Bavaria!"), aproape de mânăstirea Ettal, pare ieșit din timp. Spectacolele de *patimi* ce se desfășoară aici ca și în urmă cu două secole, din zece în zece ani, sunt pregătite cu câțiva ani înainte, sunt jucate de întreg satul și au spectatori din toată lumea. Pentru Oberammergau ca și pentru unele localități din Spania, Franța, holocaustul n-a fost decât o întâmplare istorică între altele sau nici n-a existat. De aceea, autorul unei cărți din 1984 despre „fenomen" l-a și numit „o lance la adresa civilizației"[4]. Localitatea-scenă a rămas pentru mulți creștini „lumea celei mai măreațe drame" (*Spectator*, 1934), „satul care-și ține jurământul", „locul în care teofania

este posibilă" ș.a.m.d.

Pietatea cu care turiștii vin la Oberammergau, situat la 65 km de München (numai în anul spectacolelor), este un psiho-fenomen. Având toate casele decorate cu picturi și sculpturi exterioare, satul idilic al cărui nume înseamnă „ambră" este el însuși... un fenomen. În 1980, de pildă, întrebată de ce a venit acolo, o australiancă ce fusese căsătorită cu un evreu din România (domnul Moscovici, scăpat dintr-un lagăr de exterminare din Transnistria) a răspuns: „Eu sunt creștină". O călugăriță din Australia considera spectacolul, în versiunea 1980, ca pe o cale de împăcare între iudaism și creștinism.

Spectacolul este riguros pregătit cu cel puțin trei ani înainte de a avea loc. Selecția actorilor pentru rolurile principale este făcută de un juriu după anumite criterii care se referă la vechimea familiei în sat, prestigiul ei social. O anecdotă povestește că un singur om din sat ar fi refuzat odată să joace în spectacol, drept ~~pentru~~ care a fost obligat să preia rolul lui... Iuda. Riscul de a-l juca pe Iuda este enorm, el poate ostraciza câteva generații ale unei familii. Uneori oberammergezul care-l interpretează pe Iisus suferă el însuși o evidentă transformare (ca și Manolios, personajul lui Kazanzakis). Povestitorul celebru H.Cr.Andersen relata cum un tăietor de lemne pe nume Schauer, care jucase rolul lui Iisus pe la 1860, nu mai vorbea (își impunea postul tăcerii), și-și petrecea mai tot timpul pe un deal în singurătate și meditație. Alți săteni ce primeau onoarea rolului, se îmbolnăveau după spectacol, leșinau din cauza chinurilor reale din timpul reprezentației care durează opt ore. După spectacolul din 1900, Joseph Mayr a murit de inimă.

Înainte de începerea reprezentației, sătenii-actori și oaspeții-spectatori merg împreună la biserică; la sfârșitul spectacolului, în acordurile unei simfonii (preferat este Beethowen), își strâng mâinile deasupra capului în semn de solidaritate creștină. Unii plâng de emoție. În timpul

desfășurării piesei unii spectatori nu-și pot reține reacțiile și strigă: „Ptiu, drace!", „Extraordinar!", „Ei, asta-i culmea!", „Nemernicii!" ș.a.m.d.

Sătenii povestesc și azi cum odinioară, un savant, dezgustat de lume și deprimat la gândul propriei limitări, voia să se sinucidă. După ce a asistat la spectacol, savantul a revenit bucuros la vechile-i preocupări, renunțând la ideea sinuciderii ca salvare. Ura față de vinovat și vinovați și iubirea față de „victima-emisar", activizate până la isterie, au un efect energizant asupra oamenilor chiar și astăzi. Energia urii ca și cea a iubirii nu cunoaște margini. Între spectacol și realitate nu se mai percepe deosebirea. Andreas Lang, care-l jucase pe Iuda în 1910, povestea cum, recunoscut de gazde, nu a fost primit într-un hotel englezesc. Pe Gregor Leener, care și el îl interpretase pe Iuda, sătenii refuzau să-l mai salute sau să-l invite în casele lor.

Tinerii neo-nazi de astăzi (și nu numai ei!) găsesc spectacolul excepțional. *Străinii,* evrei sau neevrei, sunt niște trădători. Unii studenți teologi încă mai cred în efectul cathartic al teatrului *patimilor* ca un semn al reconcilierii și nu ca o chemare la răzbunare contra trădătorilor deicizi de acum 2 000 de ani, a comuniștilor de ieri, a destabilizatorilor de azi.

Textul (în forma actuală, curățat de replicile antisemite de dinainte de 1945) a suferit de-a lungul timpului diverse remanieri. Preoți sau călugări din Ettal au impus, succesiv, variante care respectau un anume scenariu, dar încercau să se adapteze „orizontului de așteptare" al timpului când era reprezentată drama. Cântecele gregoriene care însoțeau la început spectacolul au fost înlocuite cu muzica lui Mozart, Beethowen, Wagner. Ultima (și până astăzi activă) versiune este aceea a lui Alois Daisenberger (1799–1883), diacon la biserica din Oberammergau. Textul, în versuri, se compune din 18 acte, 60 scene și 24 de „tablouri vivante". Între acte intervine corul

format din 49 bărbați și femei, îmbrăcați în robe cenușii, cu fruntea încercuită de o bandă (ce amintește de tefilinul iudaic), tropăind în pas de marș în spatele scenei. Spectacolul se deschide cu un Prolog (acompaniat din spatele scenei de murmurul corului și tropăitul în surdină), care are menirea de a „introduce", ca o uvertură, publicul în „lumea spectacolului".

Prologul îi prezintă pe Adam și Eva în paradis îmbrăcați în piei de oaie. Sunt alungați de un înger ce poartă o sabie care strălucește ca o flacără. O ceată de copii înconjoară o cruce care se află în centrul scenei, pe locul pomului cunoașterii.

Actul 1: Iisus alungă cămătarii din templu și pleacă în Betania.

Actul 2: Conspirația marelui Sanhedrin. Iisus este condamnat pentru că a prejudiciat legea.

Actul 3: Tânărul Tobias (personaj din *Vechiul Testament)* pleacă la părinți în tovărășia îngerului Rafael. Iisus este urmat de Maria Magdalena. Iuda este furios că s-au cheltuit mulți bani cu balsamurile din vasul de alabastru cu care Maria din Betania unge picioarele Mântuitorului.

Actul 4: Din nou se produce o întoarcere la *Vechiul Testament* și sunt reprezentate ultimele zile ale Ierusalimului. Apoi se ivește împărăteasa Vasti alungată de regele persan Ahasveros și Estera care în realitate era... creștină. Iisus intră din nou și judecă în Ierusalim. Iuda primește bani pentru trădare.

Actul 5: *Cina cea de taină*, modelul fiind fresca lui Leonardo da Vinci – Iisus spală picioarele ucenicilor. În continuare rupe pâinea și o împarte ucenicilor după care le dă să bea vin dintr-un pocal. În tablourile care însoțesc actul respectiv apare Moise (cu raze în frunte sau coarne) hrănind poporul cu mană și apoi cu struguri).

Actul 6: Trădarea. În tabloul adiacent, Iosif este vândut de frații săi madianiților pentru 20 de arginți, anunțând vinderea lui Iisus pentru 30 de arginți. Iuda este înfățișat în fața

Sanhedrinului și promite să-i ajute pe iudei ca să-l aresteze pe Iisus. Fariseii pun la cale condamnarea și uciderea lui Iisus.

Actul 7: Iisus pe Muntele Măslinilor. Scena solilocviului Mântuitorului este precedată de două tablouri înaintea altora din *Vechiul Testament*: Adam, îmbrăcat în piele de oaie, asistă la munca fiilor lui care ară cu plugul un pământ pietros și plin de spini. Iisus spune însă că omul trebuie să-și câștige pâinea cu sudoarea frunții.

Actul 8: Iisus la Ana. În paralel, o nouă secvență din *Vechiul Testament*: proorocul Miheia este pălmuit de preotul lui Baal, pentru că a prevăzut moartea regelui Ahab. Ana este enervat de curajul lui Iisus care-l înfruntă. Soldații (iudeii) îl batjocoresc târându-l legat de frânghii pe străzile Ierusalimului.

Actul 9: Personajul Sanhedrin precizează că-l condamnă pe cel ce se proclama „regele iudeilor". Din nou două tablouri din *Vechiul Testament*: Nabot (batjocorit de oamenii Isabelei) și Iov. Torturat de remușcări, Iuda vine în fața Sanhedrinului și-i roagă pe marii preoți să-l ierte pe Iisus. Este refuzat și el aruncă banii.

Actul 10: Disperarea lui Iuda. În tabloul care completează actul, Cain este îmbrăcat (ca în multe picturi) în haină de leopard, cu o bâtă în mână; cu cealaltă mână încearcă să-și ascundă semnul din frunte, stigmatizarea divină de a cutreiera necontenit lumea, un „evreu rătăcitor" al *Facerii*. Iuda ține un discurs apoi se spânzură.

Actul 11: Iisus în fața lui Pilat. În paralel, tabloul veterotestamentar prezintă o hală imensă cu colonade în care Daniel-profetul este primit de împăratul persan Darius. Pilat pare înfricoșat de visurile rău-prevestitoare ale soției sale. După ce-l interoghează, ajunge la concluzia că vina nazariteanului este aceea de „lesmaiestate" față de Irod, regele de drept al iudeilor.

Actul 12: Hristos ajunge în fața lui Irod. Tabloul îl aduce în fața spectatorilor pe Samson batjocorit de filisteni. Irod, neînțelegând prea bine ce vrea să spună Iisus despre „regatul de

dincolo" – îl trimite din nou la Pilat, procuratorul roman, nu înainte de a-l îmbrăca în mantie roșie și a-i pune o coroană de spini pe cap, așa cum obișnuiau romanii să se distreze în vremea saturnaliilor.

Actul 13: Iudeii îl condamnă la moarte pe Iisus prin crucificare. Într-un tablou este reprezentat bătrânul Iacov căruia frații lui Iosif îi arată veșmântul plin de sânge al fiului preferat de tatăl lor, spunându-i că probabil l-au sfâșiat animalele deșertului. Apoi intră în scenă Avraam și Isaac și urmează scena cunoscută a pregătirii sacrificiului și împiedicarea faptei de către înger. Iisus este condamnat în chiotele de bucurie ale iudeilor.

Actul 14: Drumul crucii: tabloul vetero-testamentar îl prezintă pe micul Isaac cărându-și singur lemnele pentru focul arderii propriului trup. Apare Moise și șarpele de aramă pe cruce. Corul intră pe scenă și cântă. În drum, Iisus o întâlnește pe mama sa, pe Simion din Cirene și pe Veronica. Femeile din Ierusalim îl urmează. Este pus pe cruce. Soldatul roman îi străpunge trupul cu lancea. Apoi va fi coborât de pe cruce și Maria îl ia în brațe. Urmează îngroparea într-un mormânt proaspăt săpat.

Actul 15: Învierea și apoteoza lui Iisus. Garda romană vede o lumină cu totul nefirească deasupra mormântului. Maria și Maria Magdalena întâlnesc un înger care le povestește despre învierea lui Iisus. Tabloul final insistă asupra lui Iisus înconjurat de o aură luminoasă.

Actul 16: Corul este acompaniat de muzică. Spectatorii se ridică emoționați până la lacrimi, ușurați de propriile patimi, solidari în apărarea credinței, plini de iubire față de Iisus, disprețuind (dacă nu urând) pe iudeii care n-au înțeles nimic din curajul Mântuitorului. Puțini blazați regretă suma destul de mare pe care au cheltuit-o cu intrarea la spectacol, cazarea, masa, eventual unele cumpărături inutile de la zecile de chioșcuri din apropiere.

Au existat numeroase alte „Passionspiel": *Haller Passionspiel* (1430), *Sterzinger Passionspiel* (1480), *Passion de Paris* de Arnoul Gréban (1450), *Passion d'Angers* de Jean Michel (1486) și alte mii de spectacole locale, pe texte de autori necunoscuți, în orașe mici sau sate din Spania, Franța, Austria ș.a.m.d. Dar nici unul nu a avut forța recunoscută a celui bavarez.

Calificat de unii drept o „insultă estetică", de alții „o capodoperă", de unii „un spectacol inițiatic", de alții „o lance la adresa civilizației", persistența în timp a spectacolului de la Oberammergau (datând din jurul anilor 1430) a rămas totuși un mister pentru sociologi, psihologi, psihiatri. Nazismul münchenez l-a folosit pentru a-i întărâta și mai mult pe creștini contra evreilor; ecumenismul contemporan încearcă să-l considere un moment de împăcare. Forța lui constă în manipularea fondului emoțional al maselor și, bineînțeles, în tradiția lui. Or, un personaj al lui Tieck, Herr Murner, spune: „Un sentiment puternic este mult mai prețios într-o știință (citește teologie, politică, economie) decât o sută de controverse *(Herr von Fuchs)*.

3. Evreul în zvonuri, legende, falsuri

„Omul modern este liber să disprețuiască mitologiile și teologiile, dar asta nu-l va împiedica să se nutrească în continuare cu miturile decăzute și imaginile degradate."

(Mircea Eliade)

a) Evreul în zvonuri

Nu am citit încă o poetică, o sociologie, o psihologie a zvonurilor, dar ele există. Pentru că zvonul este o *creație* ca oricare alta, cu regulile ei specifice: naștere, difuzare, circulație, receptare, eficiență în modelarea și manevrarea psihicului individual și colectiv, are stil, epocă de înflorire și decădere și un raport special cu realul pe care-l transmite sau îl inventează, ș.a.m.d. În opera-zvon necunoscutul și cunoscutul se completează, întreține un „suspense" pe care nici o altă creație nu-l posedă. „Structuralismul" ar fi avut succes cu o „poetică" a zvonului, dar l-a subapreciat.

Genul înflorește în epocile de criză; receptorul care-l

așteaptă nu se îndoiește de *adevărul* lui, așa cum se îndoiește de adevărul faptului văzut și auzit. El îl transmite mai departe, nu cu mențiunea „nu-mi vine să cred" ci „îți spun sigur", și asta chiar dacă veridicitatea zvonului se referă la vrăjitorie, magie, la fapte ce frizează metarealitatea. Zvonul poate fi scurt, percutant, o propoziție, sau, mai amplu, o mică narațiune.

Despre iudei ca și despre creștini, comunități izolate, ciudate, conotate cu sensul de „străini", circulau zvonuri încă în Roma antică. Astfel se spunea că Moise n-ar fi fost decât Osarsip, un preot egiptean din Heliopolis care s-ar fi pus în fruntea leproșilor izolați dintr-o carieră de piatră, i-ar fi scos din Egipt și i-ar fi dus în Canaan. De altfel din secolul III î.Hr. apăruseră parodii ale *Exodului,* parodii compuse pe cât se pare, de preotul egiptean Manethon. Posidonios din Apama le-a folosit într-o povestire. Se mai zvonea la Roma că nu Nero, ci creștinii ar fi dat foc orașului sau că soții de demnitari romani ar fi trecut la credința acestor săraci-paranoici care se cred viitorii stăpâni ai lumii.

În Evul Mediu mașina de fabricat zvonuri lucrează numai în defavoarea evreilor; potrivit zvonurilor, ei sunt medicii în al căror jurământ figurează uciderea măcar a unui creștin pe an, ei otrăvesc fântânile, ei ucid copiii ca să perpetueze ritualic uciderea lui Iisus, ei seduc fetele creștinilor, ei au menstruație ca și femeile, au coadă, lucrează cu diavolul, profanează ostiile, beau sânge de creștin cu prilejul sărbătoririi Paștelui lor, pasca lor e făcută cu sânge de creștin, evreii complotează împotriva lumii întregi etc. Evident, zvonul poate fi o invenție absolută, fără suport real, dar el poate fi și un adevăr, un fapt real modelat prin transmisie și circulație pentru a corespunde unui anumit „orizont de așteptare" al publicului.

Într-un context informațional cum era cel medieval, în care distincția între sacru și profan nu a fost niciodată netă, zvonul purtător de misterul lui „nu știu exact, cine, când, unde",

și de siguranța lui „a văzut cu ochii lui", „a auzit cu urechile lui", în localitatea X, la data de ..., a fost foarte eficient în modelarea conștientului și subconștientului omului ce devenea excesiv pătimaș în dragostea pentru Hristos și excesiv dușmănos față de ucigașii lui.

Un topos al literaturii zvonurilor era alianța evreu-diavol (opusă celei creștin-înger). Ca și evreul, partenerul lui, diavolul, avea o înfățișare stereotipă: coarne, barbă de țap, păr roșcat (ca și Iuda), coadă, copită bifurcată, miros pestilențial („foetidus diabolicus" corespunzând lui „foetidus iudaicus"), aparență lubrică, de o sexualitate dezgustătoare; când mic cât o gâză, când mare cât un om, când lângă evreu, când după gâtul lui, uneori metamorfozat în animal – câine, șarpe – el dirija din întuneric lăcomia, invidia, violența, dorința de putere, desfrâul, păcatele de zi cu zi ale creștinului. Mulți creștini jurau că l-au văzut seara, la lumina sfeșnicului cu șapte brațe, alături de evreul care citea în diabolicul lui *Talmud.* Treptat, re-creat de zvonuri, evreul medieval își pierde identitatea umană. Este evreul om?, se întrebau tot mai des conaționalii lor, care, de altfel, se întrebau la fel de serios dacă femeia este om. (Paracelsus era de părere că urmașa Evei nu este om.)

Inchiziția urmărea și pedepsea cu moartea vrăjitoria, magia neagră și tot ceea ce ținea de „pactul cu diavolul". Or, intermediarii lui Satan, „personalul lui de pe pământ", erau evreii și ei le practicau pe toate. Dându-și seama de pericolul pe care-l reprezintă ezitările bisericii în privința condamnării evreilor ca agenți direcți ai „mosadului" satanic, cetățenii unor orașe au luat pe cont propriu pedepsirea evreilor în urma unor zvonuri revoltătoare. Denunțați că ar avea legături foarte strânse cu diavolul, în 1298, în orașul Rottingen, sub conducerea cetățeanului Rindfleisch (în traducere „carne de vită"), măcelar de meserie, au fost „măcelăriți" de un comando de „Judenschlächter" (casapi de evrei) 100 000 dintre aceștia fiind

acuzați de „activități satanice". În 1381, în Aquitania, se zvonește că ar exista o „conjurație a leproșilor"; membrii ei ar fabrica, printr-o farmacopee inspirată direct de Satan, un praf compus din sânge de creștin, urină și trei buruieni secrete, la care se adăuga pudră de ostii. Praful, pus în săculețe, era introdus în fântâni. Torturat, un lepros a mărturisit că el însuși azvârlise un astfel de săculeț pe care i-l dăduse un evreu. Creștinii se răzbună, masacrează și copiii evreilor, de teamă ca aceștia să nu se răzbune ei înșiși pe ucigașii părinților lor mai târziu (practică și justificare de care se prevalau și naziștii în masacrele copiilor de evrei din lagăre). Când, în 1347, izbucnește ciuma, nu mai era nici o îndoială cine erau autorii epidemiei apocaliptice. Un personaj misterios, pe nume Iacov Pascal (sic!), ar fi venit de la Toledo la Chambéry, unde ar fi distribuit săculețe cu drogul producător de epidemie. În zadar papa Clement VI publică o Bulă papală prin care cheamă populația la rațiune, arătând că și evreii mor de ciumă, furia creștinilor se revarsă ca un torent de foc asupra comunităților: jafuri, incendieri, expulzări, condamnări la moarte și a unor creștini bănuiți că le-ar fi luat apărarea. Ba chiar se susținea că fiind murdari, evreii sunt rezistenți la microb. (Astăzi se zvonește că evreii ar fi „creat" virusul SIDA.)

Nașterea zvonurilor în Evul Mediu este un fel de „natura naturans": era de-ajuns o știre cu oarecare bază reală ca să aprindă imaginația creatoare ce se exprima în mii de zvonuri despre dușmanul creștinătății. Așa a fost cu „specia" de zvonuri ce au avut ca temă „moartea rituală".

În Europa secolelor XII-XIII, așadar, în vremea cruciadelor, acuzația de „moarte rituală" avea trei direcții: evreul omora pentru a repeta uciderea lui Iisus, apoi ca să-și trateze sângele bolnav cu sânge curat și, în sfârșit, ca să pregătească pasca de sărbătoare a Paștelui ce amintea întâmplarea din *Ieșirea,* în care Dumnezeu cruță pe copiii

evreilor și-i ucide pe cei ai egiptenilor ce nu-i lăsau pe evrei să plece. Ca să pună capăt nenorocirii neamului lor, numai sângele lui Hristos i-ar fi salvat cum altădată sângele mielului cu care au fost însemnate casele cu copii evrei. De aceea ei repetă anual obiceiul, ucigând un copil de Paști.

Prima afacere juridică de „moarte rituală" este semnalată în Anglia în 1144: corpul tânărului ucenic William este găsit în Vinerea Mare într-o pădure de lângă Norwich. Zvonul că tânărul a fost ucis de evrei, ca să-și bată joc de patimile lui Iisus, a pus în alertă toate satele vecine. Se aude că un consiliu de rabini, adunat într-un loc ascuns, ar fi plănuit de mult „ritualul" și ar fi ales Norwichul ca loc de sacrificiu anual. Autoritățile nu dau crezare zvonului, dar el se dovedește a fi extrem de puternic: evreii sunt bătuți, uciși, alungați. Așa apare cultul Sfântului William din Norwich. Acuzatorul principal în acest caz era un evreu convertit – călugărul Theobalde de Cambridge.

În 1147 și la Würzburg se aude că a fost găsit cadavrul unui tânăr ucis de evrei. Toți evreii din împrejurimi sunt uciși. În 1171, la Blois, într-un proces, treizeci de evrei acuzați de „moarte rituală" sunt condamnați și decapitați. Calomnia se întinde, „cazurile" se înmulțesc, fiecare localitate are „exemplele" ei. Frederic II, speriat, formează în 1236 o comisie care stabilește că nu este nici un adevăr în această isterie. O Bulă papală în 1236 încearcă același lucru, anume să oprească vărsările de sânge, dar fără rezultat; o alta din 1247, dată de Sfântul Scaun, nu are, de asemenea, nici un efect asupra populației convinse de „adevărul" zvonurilor. Povestiri, poeme, drame populare și culte au ca motiv „omorul ritual". Semnificativă în acest sens este balada *Sir High or the Jew's Daughter.* În povestirea lui Geoffrey Chaucer, acțiunea se petrece undeva în Asia, unde un copil, ce trecea din întâmplare pe lângă o comunitate evreiască, a fost furat și sacrificat. „O, blestemată națiel O, Irod cel Nou!", exclamă povestitorul.

Shylock, personajul comediei lui Skhakespeare, va încerca același lucru, să ucidă, dar în mod perfid, cerând o livră de carne din inima creștinului datornic. Zvonurile hrănesc animozitatea susținută de predicatori, de clerul mic, de legende, de iconografia antiiudaică, de farsele care-i puneau pe evreii credincioși într-o postură ridicolă. O satiră din secolul XIV povestește, de pildă, cum într-o zi, un evreu din Paris, cade într-o latrină publică. Ceilalți evrei vor să-l scoată de acolo, dar el refuză pentru că era sâmbătă, ziua Sabatului și ar fi violat legea, nerespectând odihna. A doua zi, când evreii vor să-l scoată, regele interzice, pentru că era duminică, ziua sărbătorii creștinilor. „Dacă el a respectat Sabatul să respecte și ziua noastră", ar fi zis el. Luni evreul din latrină era mort.

În secolul XIX „moartea rituală" încă agită Polonia și Rusia. Derjavin atrage atenția că unele secte de extremiști hassid practică „moartea rituală", deși legea mozaică le-o interzice. Că zvonul preocupa imaginația rușilor rezultă și dintr-un pasaj din *Frații Karamazov:* adolescenta Lisa, fascinată de suferință și sânge, în urma citirii unui roman care avea ca subiect „moartea rituală", îl întreabă pe Alioșa ce crede el despre asta și dacă el ar ucide copii creștini. Alioșa îi răspunde: „Nu știu" (sic!).

În 1889, teologul Auguste Rohling, profesor la Universitatea din Praga, reia tema în *Talmudjude.* Între 1867–1914, au loc douăsprezece procese de „moarte rituală" datorate unor agitatori antisemiți, procese autentificate de Civilta Cattolica[1]. În anul 1913, se desfășoară un proces de răsunet mondial: părintele catolic Pranaitis (lituanian crescut printre evreii din Asia Centrală) acuză pe evrei că sunt purtători de boli (conjunctivite, eczeme, furuncule) și că tratează aceste boli cu sânge de creștin; mai mult, a ucide un creștin le-ar produce o triplă bucurie: răzbunare, repetarea uciderii Mântuitorului, salvarea lor proprie. Preotul Pranaitis a vorbit unsprezece ore și un agent secret rus l-a apreciat la modul superlativ pentru felul cum știe să-i convingă

mai ales pe mujicii adunați să-l asculte. Pentru antisemiții ruși era clar că micul țarevici Alexei era, prin hemofilia sa, „un martir creștin", victima demonismului evreiesc.

Alte zvonuri au avut ca temă profanarea de ostii. Ici și colo, și tot mai des, se semnalează în Evul Mediu profanări de ostii. Unele femei creștine, corupte, vindeau evreilor ostii pe care aceștia le batjocoreau, întrucât ele erau simbolul trupului Mântuitorului. Un cronicar din Liège scria în 1150 că lângă Köln s-ar fi petrecut următoarea întâmplare: ostia s-a transformat într-un copil. Povestea lui Jean D'Outremeuse, cronicarul din Liège, începea în Vinerea Paștelui: fiul unui evreu convertit s-a dus la biserică, a luat ostia și a fugit spre casă. Dar imediat ce a ieșit din biserică îl cuprinde frica. În fața lui s-a deschis o groapă și el a scăpat ostia dintre dinți. Groapa s-a închis. Un preot a observat ce s-a întâmplat, a deschis groapa și a găsit acolo, în locul ostiei, un trup de copil. Când a vrut să-l aducă în biserică, din cer a coborât o lumină și copilul a dispărut...

Pe la 1106, zece creștini declară că au văzut ei un evreu care a pus în cazan, la fiert, o ostie din care a apărut un copil. Când a vrut să-l omoare, copilul i-a scăpat din mâini, dar l-au prins cei care asistau la ritual și au început să-l tortureze. În urma unei acuzații asemănătoare din 1370, la Bruxelles sunt decapitați douăzeci de evrei, denunțați că au profanat ostii.

Acuzați că ar folosi ostiile în farmacopeea lor otrăvitoare, evreii sunt supuși la chinuri să recunoască de unde fac rost de ele. Mulți se declară... vinovați. Se întâmplă la fel ca în timpul celui de-al III-lea Reich când un nazist relata, cu cinismul cunoscut, că ceea ce-l enerva mai tare când ancheta evrei, era faptul că ei recunoșteau toate acuzațiile...

Prețioase sunt zvonurile (nu numai suferințele cum scria la *Talmud*); generatoare de panică, ele răspund și nevoii de cruzime a oamenilor. Prin zvonuri ura guvernează civilizat. Zvonul nu va fi niciodată ars în piețele publice, ca literatura, iar

autorii lor, anonimi uneori geniali, niciodată pedepsiți pentru delictul de conștiință.

b) Cazul Iuda

„A avut Iisus dușmani?
- Până unde a mers această ură a dușmanilor lui Iisus?
- Până a-l condamna la moarte.
- Cine a fost cel care a promis să-l predea?
- Iuda Iscarioteanul.
- De ce orașul Ierusalim a avut această soartă?
- Pentru că l-a ucis pe Iisus.
- Ce vor deveni evreii?
- Ei vor deveni sclavi disprețuiți în toată lumea."

(M.Fleury)

Pedagogia antiiuda și antiiudaică medievală începea în familie și în primele clase primare, când copilul era, prin catihetică, inițiat în a distinge binele de rău și bunii de răi; el trebuia să fie convins că există un singur izvor al răului - poporul al cărui nume însuși evocă pe trădătorul lui Iisus.

Nenumăratele *Vieți ale lui Iisus* sau *Vieți ale martirilor* conțineau pasaje de propagandă nemascată contra „dușmanului lui Iisus" și al tuturor creștinilor. Nici trubadurii nu se puteau sustrage strategiei emoționale care acționase asupra lor încă din copilărie. În 1268, Konrad Würzburg, influențat de un spectacol de „ardere de tot" a *Talmudului*, cânta: „Blestem evreilor lași,

grobieni/ și răi, care nu s-au îngrijit/ să se scutească de la suferințele infernului./ *Talmudul* i-a prostit/ și i-a făcut să-și piardă onoarea".

Pe măsură ce biserica creștină se autoclarifica doctrinal, *Vechiul Testament* era scos din disputele teologale, *Talmudul* devenind cartea periculoasă, *Mein Kampf*-ul evreilor. Totodată, unii clerici și poeți erau de o violență greu de imaginat (dacă ne gândim că ei profesau totuși religia iubirii, a împăcării pe care ar fi vrut s-o instaureze Iisus). Autoculpabilizarea creștină (amintind de iudaism) chema, în fapt, la ură contra evreilor: „Și voi sunteți vinovați, cei care tolerați pe ucigași" (Bossuet), sau „Eu sunt cel vinovat/ Iisus este inocent/ Ah, cât sunt de mizerabil/ o spun mereu în gând" (refren dintr-un cântec foarte cunoscut în Evul Mediu), și „O, păcătoși abominabili/ E adevărat, Iisus e mort,/ Noi toți suntem vinovați/ Ce se va întâmpla cu noi/ „Pentru noi păcătoșii a murit el în dureri/" (preafericitul Grignon de Montfort, 1673–1716), sau „Mai bestiali decât bestiile/ Sunt toți evreii, nu-i nici o îndoială" (Gautier de Coincy, secolul XIII).

Pentru ca iubirea față de Iisus să fie convingătoare, era nevoie de ura față de Iuda. Copilul sau omul simplu nu poate aprecia binele dacă nu-l compară cu răul. Iisus avea nevoie de Iuda.

Ca și Iisus, Iuda fusese vestit de *Vechiul Testament*. Așadar, el *trebuia* să existe, pentru că era scris: „Dumnezeule, lauda mea n-o ține sub tăcere,/ Că gura păcătosului și gura *vicleanului* (s.n.) asupra mea s-a deschis./ Grăit-au împotriva mea în limbă vicleană și cu cuvinte de ură m-au înconjurat/ și s-au luptat cu mine în zadar./ În loc să mă iubească, mă cleveteau, iar eu mă rugam.../ Pune peste dânsul pe cel păcătos și *diavolul să stea de-a dreapta lui*" (s.n.) *(Psalmul 108)*. Și nu numai Iuda ci și destinul evreilor fusese *scris*: „Să fie strămutați copiii lui și să cerșească.../ Să nu aibă sprijinitor și nici orfanii

lui miluitor" *(Psalmul 108)*.

Din „dosarul" nou-testamentar al lui Iuda, întocmit cu oarecare obiectivitate pe baza *Evangheliilor sinoptice* (!), acuzatul etern nu este nici pe departe atât de vinovat pe cât l-au făcut disputele teologale, predicile, legendele, baladele, iconografia, teatrul de mistere. Iuda era casierul comunității constituite în jurul lui Iisus, așa încât grija lui pentru bani cât și atracția pe care aceștia o exercitau asupra lui erau justificate psihologic fără alte implicații ce ar ține de un caracter deosebit, cel al avarului. Potrivit *Evangheliilor lui Matei* și *Marcu*, nu Iuda cârtește, în episodul ungerii din Betania, că s-au cheltuit prea mulți bani pentru balsamul din vasul de alabastru, ci toți ucenicii se arată nemulțumiți: „Și văzând ucenicii, s-au mâniat și au zis: De ce s-a făcut risipa asta? Căci mirul se putea vinde scump, iar banii să se dea săracilor" (*Matei* 26, 8–9) și „Dar erau unii mâhniți, între ei zicând: Pentru ce s-a făcut această risipă de mir" (*Marcu* 14, 4).

Iisus știa (cum reiese din *Evangheliile scriptice*, ca și din *Fapte* și din *Epistolele apostolilor*) că unul dintre apostoli îl va vinde și că așa *trebuia* să fie. Când, la *Cina cea de taină*, el spune „Vai însă celui om prin care Fiul Omului se va vinde! Mai bine era de nu se năștea" (*Matei* 26, 24), Iuda întinsese deja un blid, iar după Ioan, Iisus însuși îi dă bucățica unsă: „Deci ucenicii se uitau unii la alții, nepricepând despre cine vorbește. Iar unul dintre ucenicii lui, pe care-l iubea Iisus, era rezemat de pieptul lui Iisus. Deci Simon-Petru i-a făcut semn acestuia și i-a zis: «Întreabă cine este despre care vorbește». Și căzând acela pe pieptul lui Iisus I-a zis: «Doamne, cine este?». Iisus i-a răspuns: «Acela este căruia *Eu întinzând bucățica de pâine, i-o voi da». Și întinzând bucățica, a luat-o și a dat-o lui Iuda fiul lui Simon Iscarioteanul* (s.n.). Și după pâine, a intrat atunci Satana în el. Iar Iisus i-a zis: *«Ceea ce faci, fă mai degrabă»* (s.n.), *Dar nimeni din cei care sedeau la masă n-a înțeles pentru ce i-a zis aceasta*

(s.n.), *Căci unii socoteau, deoarece Iuda avea punga, că lui îi zice Iisus: «Cumpără ce avem de trebuință pentru praznic ca să dea ceva săracilor»*" (s.n.) (*Ioan* 13, 21–29). Neînțelegând (nu numai această intervenție a lui Iisus, ci cea mai mare parte a învățăturii lui), ucenicii deveniți apostoli au interpretat-o și răspândit-o potrivit „înțelegerii lor", sărăcind-o de toate sensurile ei adânci și iudaizând-o fără să vrea. Ca și evangheliștii, de altfel.

Pasajul incriminator pentru eternitate a lui Iuda este acesta: „Atunci unul dintre cei doisprezece, cel numit Iuda Iscarioteanul, ducându-se la arhierei, a zis: «Ce voiți să-mi dați și eu Îl voi da în mâinile voastre». Iar ei s-au învoit cu el pentru treizeci de arginți" (*Matei* 26, 14–15). Diavolul care nu reușise să-l ispitească nici pe Iov nici pe Iisus, a găsit în casierul ucenicilor un teren pregătit: „Și făcându-se cină, diavolul fusese pus deja în inima lui Iuda, fiul lui Simon Iscarioteanul, gândind să-l vândă" (*Ioan* 13, 1), și tot Ioan scrie: „Și după pâine a intrat atunci Satana în el" (13, 27).

În *Fapte* vinderea se comentează tot ca „o împlinire" a *Scripturii*, cu alte cuvinte Iuda nefiind decât nefericita jucărie a unui destin fixat, ca și Oedip (cu care va fi asimilat în Evul Mediu), unele personaje shakespeariene sau ca Meursault al lui Camus. „Bărbați, frați, *trebuia* (s.n.) să se împlinească *Scriptura* aceasta pe care Duhul Sfânt prin gura lui David (sic!) a spus-o dinainte despre Iuda, care s-a făcut călăuză celor care L-au prins. Căci era numărat cu noi și *luase sorțiul acestei slujiri*" (s.n.) (*Fapte* 16–17); „Atunci Iuda, cel care L-a vândut, văzând că a fost osândit (Mântuitorul) la moarte, căindu-se a dus înapoi arhiereilor și bătrânilor cei 30 de arginți, zicând: «*Am greșit* (s.n.) vânzând sânge nevinovat». Iar ei au zis: «Ce ne privește pe noi? Tu vei vedea». Și el, aruncând arginții în templu, a plecat și, ducându-se, s-a spânzurat»" (*Matei* 27, 3–5). Așadar, Iuda a trădat, dar s-a căit. A dus banii înapoi și s-a sinucis. În *Fapte*

scrie însă că și-a cumpărat o țarină „din plata nedreptății" și împiedicându-se, „a crăpat pe la mijloc și i s-au vărsat toate măruntaiele" (*Fapte* 1, 18).

Odată cu începuturile antiiudaismului și antisemitismului, Iuda devine exponentul iudeilor, poporul deicid. Izonimia a favorizat această substituire, Iuda – iudei, ba chiar a început să li se spună iudeilor și iscarioți. Papa Gelasius din secolul V nu avea nici o îndoială asupra izonimiei iudeu–Iuda–Scaraoțchi (numele diavolului venind de la... Iscariot).

Interesant este faptul că în conștiința creștinilor numai Iuda este iudeu, nu și Iisus, nu și apostolii. Într-o carte publicată în 1968 la New York, *The War against Jesus,* autorul, Dagobert D.Runes, remarca faptul că într-o statistică realizată în urma unui sondaj, 50% dintre catolicii americani știau că Iuda este evreu și numai 10% că și ceilalți apostoli tot evrei erau.

Numele de Iscariotul a fost disputat. Sfântul Hieronymus susține că se născuse în Issachar, o localitate care înseamnă *plată,* „ut significatur pretium proditoris". Așadar și locul nașterii îl predestinase pentru un anume „rol". După origine, Scariot înseamnă „moarte prin asfixiere". În latina vulgară, Iscariot era numit „asino" (măgar) sau „stultus" (prost).

Intrat în obiceiurile populare, Iuda este folosit în versiunile magice contra deochiului și a febrei la multe popoare: „Foc al lui Dumnezeu/ Piară-ți căldura ta/ Cum și-a pierdut Iuda culoarea de spaimă/ În grădina Ghetsemani când/ L-a văzut pe Iisus"; în Bayern se arde la Paști o figură din paie și bucuria este la fel de mare ca și cum ar fi chiar atunci ars Iuda (și iudeii, se-nțelege). Într-o localitate castiliană, mai întâi se juca scena trădării și apoi se ardea păpușa ce-l reprezintă pe Iuda. Individul care-l juca pe Iuda alerga pe câmp, era prins, bătut și în locul lui se ardea păpușa. Marinarii din Marea Mediterană ard în Vinerea Mare o bucată de lemn cu o pălărie roșie. „Alungarea lui Iuda" este un obicei practicat în zilele deniilor de catolicii

din anumite regiuni ale Franței și Germaniei. Se face zgomot mare cu fel de fel de instrumente de percuție, însoțite de urlete, zgomotul simbolizând și cutremurul ce s-a produs la moartea lui Iisus, dar și o tentativă de alungare a diavolilor. Tradiția populară îl prezintă ca pe un bețiv care stătuse și mâncase într-un birt și nu avea bani să plătească și „a făcut rost de bani" de la arhierei. În unele regiuni din Franța, ziua de miercuri ar fi cu ghinion pentru că într-o miercuri s-ar fi născut Iuda. În alte regiuni, celor cu părul roșu (cum se spune că l-ar fi avut Iuda) li se interzice meseria de preot etc.

Legenda lui Iuda începe să se structureze la sfârșitul secolului XI. Până atunci el era o figură marginală, locul central în iconografie și legende îl ocupa Iisus. Chiar și în *Bericht über die abenteuerliche Seefahrt des Hl. Brandan von Clonfort* (Relatare despre aventuroasa călătorie pe mare a Sfântului Brandan), foarte răspândită în întreaga Europă occidentală în secolul XI, episoadele referitoare la Iuda sunt doar unele între altele. În apocrifele nou-testamentare, ca *Acta Pilati*, sunt înserate anecdote despre Iuda, în care acesta își bate joc de Iisus spunându-i că el îi va învia pe morți când va cânta cocoșul care se prăjește în tigaia lui. Cele mai vechi manuscrise din *Vita Iudae* datează din secolul XII. Acolo se povestește cum, în vremea când era gravidă, Ciboreea, mama lui Iuda, a visat că din trupul ei a izbucnit un șuvoi de foc care s-a întins și a ars Ierusalimul. Împreună cu soțul ei, Rubin (și nu Simon Iscariotul, cum scriu evangheliile), vor să ucidă pruncul, dar le este milă. Îl pun într-un coș (ca pe Sargon II sau pe Moise) și-i dau drumul pe mare. Valurile poartă coșul spre o coastă a unei țări necunoscute și este găsit de fiica unui rege, care mai avea un fiu. Crescând mare, Iuda își bătea joc de fratele lui (ca altădată Moise de fiul fiicei faraonului sau Ismail de Isaac) și de aceea este alungat de la curte. Ajunge mai întâi în Olimpia unde participă la jocurile olimpice, dar nu este acceptat din pricina

originii lui neclare. De aceea pleacă la Ierusalim ca să afle cine este el de fapt. Acolo devine mare demnitar al lui Pilat care, într-o zi, are poftă să mănânce mere dintr-o livadă anume. Iuda se oferă să i le aducă el. Stăpânul livezii, care nu era altul decât Rubin, tatăl lui Iuda, refuză să-i dea mere și Oedipul evanghelic își ucide tatăl apoi se căsătorește cu Ciboreea, mama sa. De la ea află din întâmplare că este soțul și fiul ei. Disperat, plin de căință, Iuda îl urmează pe Iisus și devine unul dintre apropiații lui. Urmează apoi trădarea, sinuciderea, căderea Ierusalimului[2].

Jacobus de Voragine (1228–1298) introduce legenda acestui Iuda (Moise-Oedip) în *Legenda aurea*. Ea circulă și astăzi în literatura mauro-creștină din Spania, literatură numită alhemiadă.

În jocurile numite *Mistere* sau *Patimi – Passionspiele*, Iuda trădătorul joacă un rol foarte important; în *Haller Passionspiel* (1430), Lucifer vrea să arate că Iisus este om și nu Dumnezeu, de aceea îl pune pe Iuda să-l trădeze pe Iisus; în *Donaueschinger Passionspiel* (secolul XV), motivul trădării este lăcomia de bani a casierului comunității.

Intrat în literatura cultă, mitul Iuda începe să se transforme: dacă la T.Naogeorg, *Iuda Iscariot. Tragoedia nova* (1532), accentul este pus tot pe aviditatea evreului pentru bani, la Abraham a Sancta Clara (1686), complexul oedipian este cel care a făcut din Iuda un personaj oribil. Arta barocă adâncește psihologic caracterul și destinul lui Iuda, se încearcă nu o scuză, ci o înțelegere omenească a faptelor lui. Evreul începuse, de altfel, încă înainte de secolul XVIII să devină din „imaginar", real și această „metanoia", în felul europenilor de a-i privi pe concetățenii lor, are un impact sesizabil în artă. Și propaganda teologică antiiudaică bătuse de mult în retragere, cauza războaielor religioase aflându-se, de fapt, în interiorul creștinismului.

Dar pozitivării personajului din epopeea lui Klopstock –

Messias (1748), îi urmează o nouă defăimare în opera lui Wagner; în *Jesus von Nazareth* (1848), al „rabinului de la Bayreuth", Iuda apare ca individ obsedat până la paranoia de putere. Motivația trădării este dorința lui Iuda de a domina lumea; cum se vede, el devenise „contemporanul" antisemitismului romantic german. La Leonid Andreev, într-un roman din 1907, *Iuda Iscariotul și alții*, motivul tradițional dispare: Iuda îl iubește pe Iisus și vrea ca acesta să le poată demonstra iudeilor neîncrezători că este Mesia cel care vestește învierea. Iuda, personajul lui Giny Madersprach (*Judas, eine Charakteristik),* îl trădează pe Iisus din motive de gelozie: el o iubea pe Maria Magdalena, iar devotamentul acesteia față de Învățător îl împinge la răzbunare. În romanul său *Judasz Kariothu,* din 1913, romancierul polonez H.Rostworowski face din Iuda un mic burghez fariseu, oportunist, care, îndurerat de faptul că soția lui fusese condamnată la moarte, este cuprins de nebunie și trădează. Unii scriitori ca JaKob Lorber și Spiros Milàs au văzut în Iuda un exponent al naționalismului extremist: dezamăgit că Iisus nu a putut demonstra, prin propria nemurire, că este Fiul lui Dumnezeu, el se sinucide (este cazul lui Jakob Lorber (1800–1869)).

Dear Judas, drama scriitorului american Robinson Jeffer, apărută la Philadelphia, în 1958, schimbă locul termenilor în ecuația bine-rău. Iisus apare ca un individ lipsit de scrupule, orgolios, violent, avid de putere, iar Iuda, un individ modest și pașnic, constrâns să-l trădeze ca să-și poată Iisus dovedi puterile divine.

Iuda este considerat un martir, erou în tradiția legendară iudaică, în secta cheniților (adoratorii lui Cain), care posedă o *Evanghelie apocrifă* ce-l venerează pe „deicid" ca pe primul gnostic.

Adversitatea teologală medievală dintre iudaism și creștinism s-a atenuat treptat, după holocaust aproape că nimeni nu voia să mai recunoască adevărul nocivității ei până când a intrat în scena gândirii europene ideologia politică, economică,

care a pus în alte concepte același binom. Și totuși în jurul învinuirii de trădare procesul continuă. A fost sau nu a fost trădare ceea ce a făcut Iuda? Sau a fost o trădare salutară și atunci nedreptatea făcută Iscariotului este și mai gravă. În 1976 apărea la Stuttgart o carte ce conține un dialog între teologii Hermann Levin Goldschmidt și Meinard Limbeck, dialog ce a avut loc în cadrul unei sesiuni științifice de la Academia episcopală din Aachen, în 1976. Creștini și iudei, așadar, din nou în dialog: *Heil-voller Verrat? Judas im Neuen Testament* (Trădare salutară? Iuda în *Noul Testament*). Perspectiva iudaică a teologului Hermann Levi Goldschmidt, rezumată în ideile ei de bază, ar fi aceasta: a) ce produce mânie?, b) ce este trădarea?, c) ce a fost relatat?, d) ce este citat?, e) cine trădează pe cine?, f) ce produce bucurie?, g) presupusul Iuda. Meinard Limbeck: a) diferențieri necesare, b) Iuda, așa-zis Iscariot, c) Iuda, unul dintre cei doisprezece, d) Iuda în reprezentarea evangheliilor, e) trebuia să-l trădeze?, f) o trădare salutară? *Der Fall Judas* (Cazul Iuda) 1975, procesul imaginat de cunoscutul scriitor și retorician de la Tübingen, Walter Jens, proces care ar fi urmărit reabilitarea lui Iuda și înscrierea lui în rândul martirilor, începe astfel: „La 28 august 1960, părintele franciscan Berthold B. propune patriarhilor latini din Ierusalim să înlesnească posibilitatea deschiderii unui proces care să clarifice, în sfârșit, dacă Iuda, omul din Kerioth, poate fi luat în carul preafericiților". Pe parcursul eseului lui Jens, avocatul apărării și al acuzării se înfruntă, folosind argumente pentru a demonstra vinovăția și nevinovăția lui Iuda. Procesul verbal al imaginarului proces se încheie astfel: „Să nu uităm: în Ierusalim doi bărbați atârnă pe lemn. Ogorul sângelui și Golgota se află împreună". Dar nu numai procesul lui Iuda a fost revizuit, ci și acela al lui Iisus; „celălalt spânzurat". În 1509 a fost descoperit în Italia un text care reprezintă protocoalele condamnării lui Iisus, text dat publicității de patriarhul Eremia în 1848, tradus

în limbile greacă, bulgară și română unde a apărut în 1875. În 1931, potrivit unei știri publicate de ziarul *Telegraf* se preciza că la Ierusalim, pe data de 25 iulie 1931, a avut loc procesul de revizuire a osândirii lui Iisus Hristos, proces în urma căruia cel acuzat de destabilizare, conspirație, magie, lezare a credinței iudaice, a fost declarat nevinovat „cu patru voturi pentru și unul contra". Așadar, a fost „Heil voller Verrat?" (trădare salutară), în cazul ambilor martiri, Iuda și Iisus? Au fost ei victimă și călău sau au trebuit să împlinească, împreună, un destin?

În literatura Evului Mediu „prietenii" lui Iuda erau Cain, Esau, Goliat, Adam, Caiafa, Simon Magul. Chiar înainte de holocaust a avut însă prieteni și printre teologii creștini, scriitori, filosofi. A existat un antiiudaism general european, dar și un *filoiudaism special* ce s-a impus în iluminism și a continuat până azi când, la întrebarea, altădată cu răspuns dinainte cunoscut „Cine are nevoie de evrei? – Nimeni", mulți răspund: „Păcat că au plecat evreii". Frații inamici, Cain și Abel, s-au împăcat la intrarea în biserica europeană cu idealuri realmente ecumenice. Ar trebui să se împace și în conștiința noastră (și mai ales la intrarea într-o nouă politică economică).

c) *Negustorul din Veneția*

„Tot omul sărac se plânge
Că mai îngăduitori erau evreii
Când cu ei făceau afaceri
Decât creștinii de acum.
Garanții și jurăminte
Gajuri îi cer. Îl storc de tot,
Îl jefuiesc și-l jumulesc pe bietul om."

(Geffroi de Paris)

Piesa lui Shakespeare a devenit – în ficțiunile cu, despre și contra evreilor negustori și cămătari – aproape o legendă. Ea reprezintă fenomenul despre care se vorbește azi tot mai insistent: antisemitismul fără evrei. Pentru că evreii erau de trei secole expulzați din Anglia când Shakespeare l-a adus în scena istoriei antisemitismului artistic european pe Shylock. Ea însăși nu era o invenție shakespeareană, ci se înscria între structurile imaginarului medieval și renascentist concretizate în legende, farse, piese de teatru ale unor necunoscuți. Evreul părăsea scena teologică și a imaginarului absolut și devenea o realitate în scena economiei care deja se „capitaliza". Unele conotații evanghelice rămân, meseria de negustor și cămătar a evreului era una *predestinată* (nu una determinată, cum am observat, de condiția lui de fugar perpetuu dintr-o localitate în alta), în conștiința populară, legată de cei 30 de arginți pe care Iuda i-a luat de la arhierei ca să-l „vândă" pe Iisus.

În Evul Mediu timpuriu, până când, prin cruciade, au început să se miște și creștinii în spații mai depărtate, evreii, care călătoreau din Portugalia până în Siberia, chiar și India, asigurau legăturile comerciale între Occident și Orient.

Când erau alungați, în țările respective care procedau la „curățenia" generală sau parțială, comerțul avea în primul rând de suferit și apoi meseriile. S-a spus nu o dată că decăderea Spaniei de după 1492 s-a datorat expulzării evreilor.

Odată cu înmulțirea expulzărilor, evreii nu mai investeau în bunuri imobile (altă dată cumpărau pământ, în Spania de exemplu, case ș.a.), ci în „bunuri mobile", mai ales în aur și bani. Ei devin mari și mici „cămătari", servesc curțile princiare, papii și preoții simoniaci sau pe oamenii necăjiți ai orașelor și satelor. Întrucât, în 1230, prin Ordonanța de la Melun, se anulează toate datoriile creștinilor la evrei, aceștia sunt nevoiți

să adopte procedura gajurilor. Creștinilor nu le era permis împrumutul cu camătă, celui care ar fi fost denunțat că ar practica, în secret, cămătăria, i se refuza înmormântarea. De pe urma expulzărilor evreilor nu sufereau principii, întrucât aceștia fie le confiscau toate bunurile, fie le percepeau taxe imense pentru orice activitate, fie îi rechemau după placul lor sau ca să se răzbune între ei (un principe îi alunga, altul îi „invita" la el știindu-i eficienți), ci oamenii sărmani care se înțelegeau cu evreii necăjiți și se ajutau unii pe alții. În caz de convertire, li se confiscau bunurile ca să devină buni creștini, în caz de neconvertire fie erau expulzați și li se percepeau sume imense, fie erau supuși la tot felul de taxe. Și cu toate acestea evreii, unii dintre ei, prosperau și cucereau din ce în ce mai mult puterea economică asupra Europei. De aceea în Anglia, de unde vor fi cu toții alungați în 1290, ei deveniseră „vasali speciali" ai regelui înainte de această dată. Amintirea evreului cu bani se păstrează în memoria colectivă și produce figuri ca Barabas al lui Marlowe, Shylock al lui Shakespeare sau Fagin din *Oliwer Twist.*

Negustorul și bancherul evreu erau acceptați ca un rău necesar, dar din ce în ce mai dușmăniți. Caricaturile îi prezintă cu degetele sub formă de gheare, ca o pasăre de pradă, cu ochi ieșiți din orbite, contemplându-și grămada de bani. În schimb fiica sau soția evreului, bogată și frumoasă, neatinse de păcatul deicidului, întrucât nu participase la trădare, putea deveni soția sau amanta unui creștin fără ca opinia publică să recepteze aceasta ca pe un fapt blamabil.

Pe la 1830, unul dintre personajele celebre ale Parisului, pe care Chateaubriand l-a acuzat că i-a distrus cariera politică în *Memoires d'outre tombe,* era un bancher din celebra familie de bancheri Rotschild de pe Mein (familie care a dat și un deputat în Camera lorzilor în 1871, Sir Lionel von Rotschild și a fondat un cunoscut concern bancar). Cinicul bancher parizian ar fi

spus: „Iehova nu a abandonat poporul său etern. El mi-a dat imperiul inteligenței și bogăția care este sceptrul lumii". Balzac și Vigny l-au detestat și l-au făcut exponent al rapacității evreiești. „Un evreu domnește în acest moment asupra papei și creștinătății, el plătește pe suverani și cumpără națiunile" (scria Vigny în *Daphné).* Jurnalele pariziene, ca *Le commerce, Le journal des débats,* duceau o adevărată campanie împotriva bancherilor evrei, strănepoții bogați ai cămătarilor de tipul lui Shylock. Un dicționar al Academiei Franceze, din epocă, îl definește pe evreu ca pe „un om care împrumută bani cu camătă", iar Pierre Joseph Proudhon, unul dintre fruntașii socialismului francez, scria în 1883, rezumând câteva secole de antievreism: „Evreul este prin temperament antiproductiv, nici agricultor, nici industriaș, nici adevărat negustor. Este un *intermediar* (s.n.), totdeauna *hoț* (s.n.) și parazit, care operează în afaceri ca și în filosofie prin prefabricări, contrafaceri, jonglerii... este principiul răului; Satan, Ahriman s-a încarnat în rasa lui Sem" (*Césarisme et Aristianisme).* În Italia evreii au dus-o dintotdeauna mai bine decât în Spania, Anglia, Germania, Franța, Polonia. Dar pentru englezii secolului XVI, Italia însăși era „depravata Iudeie", de la începutul mileniului I, iar venețianul, napolitanul, sicilianul erau apreciați drept un iudeu, adică un individ ce aparține unei lumi decăzute, Italia, în care, sub ochii papalității corupte – cuib al iudaismului cum o considera Reforma, se petrecea un carnaval etern al lumii pe dos. O călătorie în Italia era pentru englezul serios la fel de suspectă ca vizitarea unui bordel pentru un burghez cu principii moral-creștine sănătoase din altă parte a Europei. În general, călătorul era un individ periculos în care se ascundea ceva din depravarea și spiritul de aventură ale evreului, etern călător, etern venetic. Englezii nu puteau uita că, odată, datorită banilor, evreii putuseră deveni „vasali speciali" ai regelui și ar fi fost extrem de scandalos să afle că peste trei secole unii vor fi, tot datorită

banilor, *Sir* Lionel von Rotschild, și *Sir* David Solomon sau *Sir* Benjamin Disraeli. Una dintre „ideile primite" ale secolului XVI era: evreul cumpără totul cu bani.

Așa se face că în misterul *The Croxton Play of the Sacrament* (secolul XV), Jonathas, un cămătar din Sicilia (sic!) se laudă cu bogățiile sale (pietre prețioase, perle, argint) pe care le înșiră cu voluptate de negustor oriental în fața lui Aristorius, un negustător creștin, cinstit și pios. În secolul XV, cuplul shakespearean Shylock–Antonio se afla deja în misterul *The Croxton Play of the Sacrament*. Evreul Jonathas nu crede în ostii, el este un individ „materialist" și practic, „transubstanțierea", viața de dincolo, învierea – i se par niște gogorițe creștine. Are însă o meteahnă: este foarte curios (ca orice evreu). De aceea îi cere confratelui de breaslă, creștinul Aristorius, să fure o ostie și să i-o dea pentru că el, chipurile, vrea să probeze misterul sacramentului și să se convertească la creștinism. Corupt cu o sumă importantă de bani, Aristorius îi dă o ostie pe care Jonathas, împreună cu alți evrei, încearcă s-o profaneze în ziua Sabatului: ei rup ostia în bucăți în fața unui crucifix, și... stupoare! ostia începe să sângereze, apoi bucățelele din ea se lipesc de mâna lui Jonathas, când acesta vrea să le pună într-un cazan cu ulei fierbând, iar când le dă drumul într-un vas cu apă, apa se preface în sânge, iar din vas apare bustul lui Iisus. Jonathas se convertește.

Ideea mutilării, dominatoare în *Negustorul din Veneția,* era cunoscută de mult în cultura populară italiană, ea venea încă din vremea tablelor de legi romane. Încă din secolul XII apare motivul „livrei de carne" în unele povești în care cel ce o pretinde este fie un sclav răzbunător, libert, fie un diavol încarnat în negustor; or, evreul medieval era și diavol și sclav și răzbunător, pentru majoritatea creștinilor. Mutilarea creștinului ar fi fost dorința ascunsă a neamului ce avusese de suferit mai mult de un mileniu. În fundalul subconștient al evreului

răzbunător din secolul XV s-ar fi aflat „moartea rituală", jertfa omenească ce se practica în preistoria iudeilor – ale cărui victime biblice au fost Isaac sau fiica lui, Iaela, și al cărei simulacru era circumcizia.

Într-un roman de aventuri publicat de un autor englez contemporan cu Shakespeare, Thomas Nashe, *Unfortunate Traveller* (o capodoperă a prozei satirice grotești engleze), Jack, un negativist total (anticatolic, antisemit, antipuritan, antifeminist), vagabondând în lume precum Cain, ajunge și la Roma, cetatea corupției absolute în opinia insularilor, stăpânită de Satan, cum reiese din jurnalul său. La un moment dat, în timp ce cutreiera fără țintă străzile întortocheate ale orașului diabolic, Jack îl întâlnește pe evreul Zadoch care-l ia drept hoț și-l trimite „fizicianului" papii, evreul Zaharia, ce se bucură enorm la gândul că va avea un cadavru proaspăt pe care să-l disece pentru a-și aprofunda studiile de anatomie. Zadoch și Zaharia nu sunt numai avari, perfizi, diabolici, corupți și corupători, ci pretind, pentru a-și răzbuna neamul, carne de creștin, ca și Shylock. În drum spre „fizician", Jack atrage atenția concubinei papii, care cere trupul lui de la Zaharia. Acesta încearcă să-l convingă pe papă că Jack ar aparține unei secte de eretici ce puseseră la cale otrăvirea Înaltului Părinte; până la urmă Jack reușește să se salveze în budoarul concubinei și apoi să fugă din „cetatea eternă", coruptă de evrei.

În Sodoma renascentistă (am numit Roma) își plasează și Shakespeare acțiunea piesei care prelucrează legenda populară italiană care, pe de altă parte, este inspirată și din piesa predecesorului său Cristopher Marlowe, *Evreul din Malta.* Shylock, sub pretext că vrea să se respecte contractul, dorește de fapt, să se răzbune pe creștini din cauza umilințelor îndurate de el și de tot neamul lui de-a lungul timpului. Și aceste umilințe nu fuseseră puține. Când se lamentează, Shylock trezește mila spectatorului (poate așa se întâmplase și cu Shakespeare): „Da,

sunt un jidan! Un jidan nu are și el ochi? Un jidan nu are mâini, organe, proporții, simțuri, sentimente, pasiuni? Nu se hrănește și el la fel cu ceilalți oameni, nu este rănit de aceleași arme, nu suferă de aceleași boli, nu e înfrânt prin aceleași mijloace, nu suferă de căldură sau de frig vara și iarna ca un creștin?...".

Cu alte cuvinte evreul nu este om asemeni celorlalți numai pentru că are legile lui, sărbătorile lui; iar perfidia de care este acuzat a învățat-o de la cei care-l urăsc de moarte, ca Sancho. Și ca să nu fie victima perfidiei „maeștrilor" lui, a trebuit să-i întreacă în arta lor. De aceea el cere o livră de carne din inima debitorului dacă acesta nu-i plătește datoria la timp. Vrând să fie mai perfid decât perfizii creștini, Shylock este până la urmă „păcălitorul păcălit", victimă a unei proceduri judiciare care viza în fond o lege a lui: carnea fără sânge. Judecătoarea procesului, Portia, îi spune că poate să-și taie livra de carne din inima lui Antonio (adevăratul „negustător din Veneția"), dar fără să curgă o picătură de sânge. În timp ce Barabas „evreul din Malta", personajul lui Marlowe, cămătar, otrăvitor de profesie, stârnește repulsie și dorință de răzbunare, Shylock este mai puțin culpabil, răzbunarea lui are o justificare: umilințele la care l-au supus creștinii. Cristofobia lui este de înțeles. Evreul nu uită. Și, apoi, el este, de data aceasta, păcălitul.

Romanticii filosemiți încearcă o reabilitare a cămătarului săracilor. August Kotzebue (1761–1819), autor de piese melodramatice (tradus mult în limba română) scrie o piesă, *Der Opfertod,* unde un creștin disperat discută cu evreul cămătar (Acțiunea se petrece la Londra):

„Evreul: - Bună ziua, domnule!
Maxwell: - Așa să dea Dumnezeu.
Evreul: - Îmi sunteți dator 50 de pfunzi.
Maxwell: - Firește.
Evreul: - Puteți să-i plătiți?

Maxwell: - Nu.
Evreul: - Asta-i rău.
Maxwell: (dând din umeri).
Evreul: - Am contractul.
Maxwell: -Știu.
Evreul: - Și știți, de asemenea, ce aș putea face.
Maxwell: - Să mă aruncați în închisoare.
Evreul: - N-aș face-o totuși cu plăcere."

O „apărare a cămătarului" evreu – foarte subtilă în vremea când ura contra bancherilor evrei, combinată cu detestarea capitalismului ce-i îmbogățea pe unii (creștini și evrei, deopotrivă) și crea o pătură puternică de săraci – era un act de curaj și o încercare de revenire la realitate.

Treptat „antisemitismul economic" devine din ce în ce mai evident, mai ales în țările surprinse cu totul nepregătite pentru intrarea în capitalism, ca Rusia sau România. Ridicolul personaj al cartierelor sordide, ajutorul creștinului sărac, la nevoie, se transformă într-un dușman care amenință ființa națională a *neamului.* Panica o creează și o întreține intelectualii, iar masele răspund prin angajare, nepăsare sau prin refuz. „Dușmanul", jidanul adică, trebuia inventat dacă n-ar fi existat; el devine coagulantul ideilor politice în jurul noțiunilor de națiune și stat într-o vreme când la noi acestea abia se impuneau în gândirea politică. România începe „să se deștepte" din istoria ei patriarhală, „să se schimbe la față" (Emil Cioran), „să delireze" (același); incapacitatea ei de a intra în Europa și a se adapta la capitalism mai repede și-o scuză printr-o apologie a civilizației paradisiac-rurale, prin teoria refuzului Europei și al capitalismului care nu era altceva decât una dintre manevrele jidanilor ce voiau să-și refacă Sionul la... Mihăilești și Dorohoi(!). „Antisemitul are a se lupta și contra jidanilor și contra spiritului jidovit și corupt al unor oameni care înțeleg rău, ba chiar prostituiesc cuvintele de toleranță și civilizație" (scria Mina

Savel, fost director al ziarului antisemit *Alarma Moldovei,* în *Judaismul în România,* Iași, 1896[3]). Atunci !?

d) Evreul etern

„Deșartă-ți de mânie împovăratul cer
Și iar îngenunchează-l, și iară îl deșartă
Vezuviul, Etna rumpe-i de pe pământ, clădește-i
Deasupra mea, Iehova, răstoarnă-i peste noi
Și scurge-a lor jăratic – o mare-n ea să-not
Zădarnic încercarea ți-a fi de-a mă sfărâma
M-ai pedepsi o dată să fiu ca tine veșnic."

(Samson Bodnărescu)

De ce ar fi un blestem, o pedeapsă îngrozitoare, să fii etern? Să ai adică „tinerețe fără bătrânețe și viață fără moarte" ca în basm sau să fii ca Duncan Mac Leod și prietenii lui, nemuritorii dintr-un film serial de mare succes, *Highlander*? Și să călătorești neîncetat pe tot pământul? Și prin toată istoria?

Nici păgânii care n-ar avea noțiunea de „viața de dincolo", paradis, nici cei ce n-au auzit de reîncarnare, transmigrație, metempsihoză, n-ar înțelege de ce ar fi rău să nu mori. Creștinii adevărați, buddhiștii, inițiații în ezoterică știu: a nu muri înseamnă a nu trăi. Pentru că – așa cum scrie cu frumoase litere gotice pe multe cruci ale tinerilor nemți care au murit trimiși de Führer în război, „Moartea este poarta vieții".

„Cronogeoidul" imaginat în Evul Mediu, nu atât de hidos ca Iuda, a cutremurat pe creștini și nu o dată ei s-au gândit că totuși pedeapsa lui este disproporționat de mare față de greșeala pe care ar fi comis-o. Iuda se sinucide și are șansa de a fi cândva iertat și de a învia. Ahasverus (căci așa îl cheamă pe omul etern călător, „tot timpul și peste tot") este condamnat să asiste la întreaga desfășurare a istoriei, atât cât va fi ea; el trebuie să aștepte, într-o existență mai mult sau mai puțin infernală, sfârșitul lumii ca să se mântuie. A fi călător însemna în Evul Mediu și Renaștere, a fi cruciat, conchistador, negustor, a suporta confruntările armate și pirateria, a duce o existență hoinară, nesigură și a avea un statut social incert, a fi încadrat într-o categorie suspectă, ca *străinul* de ieri și de azi.

Evreului i se potrivea rolul de „Juif errant" sau „der ewige Jude".

Lașul cizmar care, potrivit legendelor postevanghelice, nu i-ar fi dat voie lui Iisus, obosit de greutatea crucii ce o purta spre Golgota, să se odihnească în poarta casei lui de frica fariseilor, pare mai vinovat decât trădătorul ucenic. Ahasverus este de două ori vinovat; laș și indiferent la suferința aproapelui. Noi, toți creștinii, parcă-l avem strămoș pe Ahasverus. Altfel cum am putea explica pogromurile, expulzările, falsele incriminări, batjocura continuă, holocaustul, în sfârșit, îndrăzneala celor care afirmă deschis că lagărele de exterminare sunt o contrafacere, o farsă jidovească jucată creștinilor. Cum am condamna fără discernământ pe „străin"?

Iuda a susținut mânia antievreiască, treptat a devenit secătuit de forța de convingere, oamenii s-au învățat cu el. În 1602, cam la 15 ani după povestea doctorului Faust, tot în Germania apare o povestire de numai patru pagini cu un titlu enorm: *Scurtă descriere și relatare despre un iudeu cu numele Ahasverus care a asistat personal la crucificarea lui Iisus...* Succesul acestei povestiri este fulminant, edițiile se succed,

legendele despre straniul evreu se înmulțesc, Ahasverus este când magician, când medic, vrăjitor, negustor, el suferă chiar contaminări cu Faust. În secolul XVII se cunosc 60 de ediții. O „epidemie mentală" cuprinde Germania și Franța care trăiau într-un cotidian patetic, răscolit de conflicte sociale, religioase, descoperiri mai senzaționale și amenințătoare ca farfuriile zburătoare și vizita extratereștrilor de azi.

Apariția legendei „oficiale" a fost precedată de zvonuri despre un personaj ciudat, evreu se-nțelege, care apărea ba într-o localitate, ba în alta și își uimea cunoscuții cu știința lui de carte, apoi dispărea fără urmă. În toamna anului 1542, povestește doctor Paul von Eitzen, teolog, s-a dus la părinți să-i viziteze într-o anume localitate și acolo, la slujba de duminică, vis-à-vis de amvonul unde preotul își ținea predica, a văzut un om ciudat, cu părul lung ce-i cădea pe umeri, cu o mantie subțire, desculț, ascultând cu devoțiune predica până când preotul a pronunțat numele lui Iisus Hristos; atunci straniul personaj s-a închinat și a oftat îndurerat. Paul von Eitzen nu a mai avut nici o îndoială că acesta era Ahasverus despre care se vorbea tot mai des în popor, lașul iudeu pe care evangheliile nu-l menționează, dar care apare în povestirile arabe și în *Faptele apostolilor*. Atras de străinul din fața amvonului, Paul von Eitzen intră în vorbă cu el și acesta îi spune că era evreu, că rămăsese la Ierusalim în timp ce Iisus urca Via Dolorosa, că și-ar fi luat copilul în brațe și i-ar fi spus: „Iată-l pe Domnul nostru", apoi i-ar fi oferit loc de odihnă, dar Mântuitorul a refuzat, spunând: „Eu voi ajunge *acolo* și mă voi odihni, tu vei vagabonda mereu". Evreul a lăsat copilul jos și a plecat să asiste la crucificare. După aceea el nu s-a mai putut întoarce acasă și vagabondează prin lume. Întors la Ierusalim după o sută de ani, a găsit cetatea ruinată, n-a mai recunoscut nici o casă. El nu știe de ce Dumnezeu îl „ține prizonier în această existență" (recunoaștem ideea comună misticilor și neoplatonicilor renascentiști) pentru a-l folosi ca

martor etern al derulării istoriei unei lumi mizerabile al cărei sfârșit cumplit este iminent. Bătrânul evreu (descins parcă din filosofia Sfântului Augustin, care spunea că evreii trebuie lăsați să trăiască, să slujească prin suferința lor de exemplu necredincioșilor) era trist, nu zâmbea; trăia retras și banii pe care-i primea de la cei veniți în Hamburg anume să-l vadă, îi dăruia săracilor. În lamentația lui continuă vorbea despre „mizerabila creatură umană" pentru care a suferit zadarnic Domnul al cărui nume l-a transformat în blasfemie. În 1575 Christofle Ehnigen afirmă că l-ar fi întâlnit la Malduit, că el vorbea perfect spaniola; la Strassburg le vorbea oamenilor în franceză povestindu-le ce s-a întâmplat în ultimii două sute de ani în orașul lor în care el trăia (aluzia la cunoașterea de limbi străine de către evreii din Europa este ușor de priceput).

Povestirea populară publicată în diverse variante și limbi se îmbogățește cu noi episoade; dar evreul rătăcitor etern are semnele identității vestimentare și un chip stereotip: el este scund, fața sa trădează suferința, poartă barbă, părul lung, e trist, el pare mai curând un anahoret și nu o caricatură ca Iuda. Este atât de sceptic, încât nici în „judecata de apoi" nu mai crede, suferința lui, de a nu muri, de a privi spectacolul lumii la infinit i se pare veșnică. Ahasverus este evreu prin originea sa, creștin prin comportament; acest paradox este orchestrat pe parcursul întregii povestiri...

„De la apariția sa, evreul etern este un personaj cu mai multe fețe. Cel care l-a refuzat pe Hristos, evreul exilat în societate pentru crima sa și prin pedeapsa care i-a urmat, știe însă să inspire compasiune prin felul său propriu de a suferi, prin căința și virtuțile lui creștine. Mereu victimă, niciodată călău, el asistă la toate evenimentele istoriei, fără să participe la ele. El *cunoaște* întreaga istorie fără a avea în ea nimic care să-i aparțină. Trecutul acesta care nu este al său, ci al lumii întregi după începutul erei creștine, nu a făcut decât să răsară în

Volksbuch... acest aspect va deveni unul dintre cele mai importante ale mitului"[4]; ale mitului devenit literatură, am spune, intelectualizat și prelucrat într-o epocă de romantism postrevoluționar francez, când creștinătatea s-a împărțit în două tabere: dușmanii evreilor și prietenii lor. Aceștia din urmă reiau conceptul iluminist al „bunului... evreu" înțelept, creator al *Bibliei*, al celei mai frumoase poezii care-l făcuse pe Coleridge să exclame exaltat: „Sublimul s-a născut evreu" (referitor la poezia ebraică, dar și la moartea lui Iisus, despre care un cercetător american scria clar că prin această moarte, jertfa umană „s-a sublimizat"). Dar cum remarca cel mai mare istoric al antisemitismului Léon Poliakov, prin Ahasverus s-a făcut trecerea de la antisemitismul teologic al lui Iuda, la cel rasial; blestemul bietului pantofar nu este întâmplător disproporționat de mare față cu fapta sa, nu ține de ce a *făcut*, ci de ce *este* Ahasverus. Or, el este simbolul unui întreg popor blestemat să cutreiere lumea, izolat, calomniat, constrâns să riposteze la rândul său, să se răzbune sau să se resemneze[5].

Scurta descriere... apărută în 1602, după unii cercetători mai întâi în Silezia, după alții la Danzig, a numit personajul său după numele împăratului persan (ce apare în *Estera*, carte din care citeau evreii primăvara la sărbătoarea purimului), Artaxerxes sau Ahasverus. În sinagogi, de sărbătoarea purimului se reprezenta *misterul lui Ahasverus*, ostil creștinilor așa cum erau și *misterele* acestora ostile evreilor[6]. Dacă însă numele de Iuda din *patimi* implică imediat trimiterea la întreg poporul iudeu, dușman al creștinilor, nu același lucru se poate spune despre Ahasverus, care nu are nimic a face cu creștinii.

Personaje asemănătoare (strămoșii unei categorii de vagabonzi ce și astăzi există în marile orașe, unii constrânși de sărăcie, alții incapabili să se fixeze într-un loc) au existat și în alte mitologii: astfel un discipol al lui Buddha, Pindôla, păcătuind prin orgoliu nemăsurat, a fost condamnat de zei să nu

poată muri, refuzându-i-se, astfel, dreptul la intrarea în ciclul metempsihotic. Al-Saméri, personajul unei povestiri arabe, este blestemat să meargă fără repaos în urma mesagerilor lui Alah, pentru a culege praful pașilor lor. Unele aluzii se referă desigur și la Cain a cărui pedeapsă, în urma uciderii lui Abel, consta în a rătăci etern pe pământ; Nimrod este vânătorul etern, Irod, Irodiada, Pilat, Nero, apar în unele legende ca nemuritori, Sisif este condamnat să ridice mereu stânca în vârful muntelui ș.a.m.d.[7]. Toate aceste personaje, din cauza faptelor lor pe pământ, devin excepții ale legilor normalității cosmice, normalitate care presupune ritmicitate, mișcare, moarte, viață. „Apusul de zeitate" eminescian, nu-i altceva decât pedeapsa la nemișcare a unui univers din care zeii se retrag, o pedeapsă la fel de gravă ce transpare în alte mituri și legende, cu alte personaje vinovate de a fi declanșat mânia transcendentă. Ahasverus este dublu condamnat: la mișcare veșnică și la stagnare (prin nemurire) veșnică. El întruchipează cel mai tragic destin cosmic.

În acest context de personaje legendare medievale condamnate, se adaugă unele episoade furnizate de *mistere*, care, cum se știe, au complicat drama liturgică (mai aproape de evanghelii), fie prin preluarea unor fapte din *Vechiul Testament*, fie prin invenții adhoc, à la „commedia dell arte". Așa apar Malhus Cartaphile și Boutedieu în *misterele* din Spania, Italia, apoi în cele din Franța. Malhus începe să se identifice cu Ahasverus. El există în *Evanghelia lui Ioan* – soldatul roman Malhus (sau poate un iudeu cu nume latinizat), căruia Simon-Petru îi taie urechea cu sabia, în grădina Ghetsemani, când vin arhiereii să-l aresteze pe Iisus (18, 10). „Și zicând el acestea, unul dintre slujitorii care erau de față, i-a dat lui Iisus o palmă zicând: Așa răspunzi tu arhiereului?" (*Ioan* 18, 22). În *Evanghelia lui Luca* nu mai apare numele de Malhus: Iisus îl iartă și-i vindecă urechea: „Și unul dintre ei a lovit pe sluga arhiereului și i-a tăiat urechea dreaptă, iar Iisus, răspunzând, a

zis: «Lăsați, până aici». Și atingându-se de urechea lui l-a vindecat" (22, 50–51), iar în *Matei:* „Și iată unul dintre cei care erau cu Iisus, întinzând mâna a scos sabia și lovind sluga arhiereului, i-a tăiat urechea. Atunci Iisus i-a zis: «Întoarce sabia ta la locul ei, că toți care scot sabia de sabie vor pieri»" (26, 51–52). Legendele italiene despre Malhus povestesc despre viața pe care acest proscris o ducea într-o grotă sau în închisoare, disperat, învârtindu-se fără încetare în jurul pereților grotei sau celulei închisorii. Unii călători în Palestina, ca să-și facă „memorialele" mai interesante, relatau că l-au văzut pe Malhus într-o hrubă de sub palatul lui Pilat, învârtindu-se continuu în jurul unei coloane. Așa a avut un succes enorm memorialul de călătorie al călugărului franciscan Dominique Auberton care pretindea că l-a văzut pe Malhus[8].

O altă povestire a unui arhiepiscop armean relatează despre un individ pe nume Cartaphile, portar al pretoriului lui Pilat în vremea lui Iisus, care ar mai fi trăit încă într-o mânăstire din Armenia. Deja în 1223, un călugăr l-ar fi întâlnit într-o mânăstire din Ferarra. În cronicile rimate din secolul XIII, Cartaphile este prezentat ca fiind pedepsit cu nemurirea pentru că îl lovise pe Iisus, împingându-l din spate în timp ce acesta, epuizat, își căra crucea pe Via Dolorosa. Cartaphile s-ar fi căit pentru fapta sa. S-ar fi botezat și își aștepta de secole mântuirea.

În secolul XIII, tot în cronicile rimate, intervine o altă figură, Boutedieu. Personajul, susține Gaston Paris[9], „s-a născut printre creștinii din Asia Mică, aparținând legendelor locale create în jurul *patimilor*. Boutedieu este menționat într-un ghid de pelerinaj din secolul XIV, *Liber terrae sanctae Jerusalem*; el posedă cunoștințe vaste în toate domeniile, este vindecător, descoperă comori, dar... nu poate rămâne mai mult de trei zile în același loc. Ciudat este faptul că nici originea personajului (clar iudaică), nici meseria de pantofar nu sunt precizate în legendele ce pregătesc apariția în scena imaginarului a lui Ahasverus

Odată înfiripată legenda pantofarului Ahasverus care, din lașitate și indiferență față de suferința aproapelui, nu i-a dat voie lui Iisus să se odihnească în poarta casei sale, și în consecință este condamnat să nu moară niciodată și să rătăcească prin lume, să nu aibă o țară a lui, a avut o răspândire extraordinară în toată Europa, din Spania până în Rusia, de la Lyon la Dorohoi. Etern necunoscut ca și Mignon, cum scria Goethe, referindu-se la „eternul evreu" și „eternul feminin" este relevant Ahasverus, ca simbol și personaj, într-un context spiritual „postmedieval" marcat de confruntări violente între iudaism și creștinism. Ambele credințe dădeau semne de slăbiciune. Dragostea față de Iisus slăbea ca și ura față de Iuda. Reforma tulburase „echilibrul de forțe". Patimilor lui Iisus i se adăugau pătimirea lui Ahasverus care nu era ucigaș, doar laș ca toți iudeii (chiar prozeliții lui Iisus – lepădarea lui Simon-Petru fiind mai revoltătoare decât lașitatea cizmarului care nu făcea parte dintre prozeliții Mântuitorului). Iisus l-a iertat pe Petru care, înainte de a fi cântat de trei ori cocoșul, el, cel ce-i jurase credință veșnică, spusese, de frică, slugii care-l recunoscuse ca ucenic al condamnatului, că nu-l cunoaște; creștinii însă nu-l iartă pe Ahasverus.

Nevroza vagabondării (actuală și astăzi cum remarcam) se înfiripase după cruciade și de ea sufereau și creștinii. Ca popoare, însă, două au fost predestinate de istorie să vagabondeze: țiganii și evreii. Dacă n-ar fi trăit la Ierusalim poate că Ahasverus era țigan.

Scurta istorie... a avut, cum spuneam, un început excepțional, ea se află în orizontul de așteptare al receptării europene. În 1620, la Anvers, apare *Histoire admirable de juif errant* (Istoria admirabilă a evreului rătăcitor) care pune accentul pe... longevitatea personajului: adevărat tratat de gerontologie pentru unii cititori care se întreabă, cu invidie, în fond, de ce n-ar trăi mai mult. Nu s-ar putea oare, prin unele transmutări, asemă-

nătoare celor din alchimie, să se amâne moartea? Creștinii renascentiști încep să fie sceptici în privința fericirii de dincolo. de „poarta către viață" (veșnicia se-nțelege) și să prefere „închisoarea" pământească. Mereu se vorbește de iudeul etern (la nemți) și iudeul rătăcitor (la francezi) și nu de Ahasverus, pentru că totuși fermentul semit trebuia păstrat. *Histoire admirable...*, cum am văzut, ezitant creștină, determină apariția unui gen de lamentații însoțite de muzică pe tema „nemuririi tragice", încercând să surdinizeze vădita indiferență față de viața de apoi și dorința de a trăi cât mai mult a creștinilor. Portretul evreului rătăcitor (căci apare și un portret) devine una dintre cele mai eficiente afaceri cu arta stereotipă: gravuri, picturi îl prezentau după tipic: pelerină, barbă și plete, pălărie, tunică sau pantaloni; dar el stârnea alte sentimente decât Iuda: curiozitate, scepticism, speranță. Pedeapsa „neamului trădător" aproape că părea o răsplată. Lamentațiile îi căinează soarta în zadar. Ahasverus este mai curând invidiat. De aceea devine și obiectul unor povestiri satirice: se spunea, de pildă, că intrând într-o mânăstire de maici, Ahasverus-Don Juan devine obiectul disputei gazdelor pe care le vrăjește cu poveștile lui adunate din lumea întreagă sau aventurile trăite personal (Claude d'Esternod, *Satira a XV-a).*

Succesul *Scurtei relatări...* se datora și faptului că ea se preta la diferite genuri, epoci și gusturi. Punctul central, intriga, aproape că era trecut cu vederea, întâlnirea dintre Ahasverus și Iisus pe Via Dolorosa nici nu apărea uneori; importante erau aventurile povestite de „omul fără de moarte", „călătorul etern", adevărate sau inventate. Ahasverus devine o marionetă în mâna autorilor: într-un balet jucat la curtea din Blois în 1638, evreul intră în scenă însoțit de un bufon, un fizician și un catârgiu. El debitează un text alcătuit din cuvinte din diverse limbi, pe care un interpret îl „traduce" în franceză. Ahasverus nu mai este caricaturizat ca Iuda sau evreul cu nasul coroiat, pereluni, buza

de jos greoaie, exoftalmic din iconografia medievală, și pentru că el apare *după* ce epoca identificării caricaturale a evreului trecuse. Și apoi el aparține de iconografia laică nu de propaganda creștină.

După ce se insinuează în povești populare, litografii, memorialistică, Ahasverus „parvine" în literatura cultă, pierzându-și total conotațiile teologale: un călător pe care Scarron îl compară... cu Enea. Ponderea narativă trece de la naratorul de gradul I, Ahasverus, la cel de gradul al II-lea, care acesta, interlocutor al evreului rătăcitor, povestește ce i-a relatat ciudatul personaj ce se născuse la începutul istoriei, călătorise în Japonia, America, Mexic, asistase la scene de sacrificii omenești în masă, canibalism, cu alte cuvinte la toate „locurile comune" ale imaginarului european de la începutul „erei de universalism" a Europei.

Tabletele lui Edgar Quinet (*Tablettes de Juif errant),* scrise în 1821 și publicate mai târziu, vor să demonstreze o teză: istoria omenească este o suită de absurdități fără logică și legătură între ele, iar suferințele au deformat în întregime pe oameni. Mândru de a fi făcut parte dintr-o speță de creaturi care l-au produs pe Hesiod, Euripide, Temistocle, Virgil, Horațiu, Sfântul Hieronymus, Sfântul Augustin, Isaac Laquedem, personajul *Tabletelor,* este dezamăgit de Evul Mediu, expunând un fel de „teologie negativă" în care religia nu apare ca o credință ce unește niște oameni dintr-o comunitate, dimpotrivă, ea se inventează și reinventează ca să-i nefericească și să-i dezbine pe oameni. Isaac Laquedem este un preromantic byronian, melancolic, marcat de „durerea universală" a unei istorii care-i macină la întâmplare pe indivizi.

Ahasverus începe să ducă o viață dublă: una *populară* în care rămâne lașul și nemilosul din literatura postevanghelică, și alta *cultă* în care apare în postura intelectualului sceptic care, luând contact cu istoria, știința trecutului, nu-și mai face nici un

fel de iluzii despre viitor. Prezentul „un timp al disperării, timpul evreului rătăcitor", cum scria în jurnalul său Sören Kierkegaard (1813–1855) în 1836, era la fel de descurajant ca trecutul. Englezii și nemții i-au tot mai în serios mitul inventat de imaginația renascentistă. Sturm und Drangul (preromantismul german, cu alte cuvinte) face din Ahasverus un solitar, introvertit, blestemat, incomod revoltat. Așa apare în poemul lui D.F.Schubard (1785), *Rapsodia evreului rătăcitor,* tradus de Nerval în franceză, reluat de Shelley în engleză (1809), în două poeme: *Evreul rătăcitor* și *Monologul evreului rătăcitor.* Eroul lui Schiller din romanul *Vizionarul* (1786) este un prinț protestant german care, la Veneția, asistă la o scenă de necromanție. Prințul este derutat, nu știe dacă se află în fața unor fenomene reale sau a unei șarlatanii iluzioniste. Autorul acestor „jonglerii" cu paranormalul este prezentat când ca armean, când ca un ofițer rus, când ca un călugăr capucin, nimeni nu știa de unde vine, unde doarme, unde mănâncă. După spectacol, fața lui se descompunea vizibil și el dispărea.

Deși creație a imaginarului german, ca și *Doctor Faustus, Scurta descriere...* nu a generat în Germania o literatură de bună calitate, cum s-a întâmplat în cazul celeilalte legende. Nu a avut un autor ca Goethe. Totuși mitul ca atare este prețuit, Kierkegaard îl situează între cele trei mituri fundamentale: Don Juan, Faust, Evreul etern. Antiiudaismul german este mai puternic decât iluminismul european. Ahasverus apare în literatura germană când grotesc, când șarlatan. Totuși poemul lui A.W.Schlegel, este o excepție: evreul etern este aici un tip taciturn, care stă într-o tavernă la o masă cu niște tineri satanici ce povestesc tot felul de sacrilegii: cum atârnau de cruce o pisică moartă, cum puseseră o coroană de spini la statuia Fecioarei ș.a. La sfârșit, evreul îi admonestează pe satanicii lui amici și le prezintă propria poveste ca semn al mâniei divine: Pe frunte, îi apare un semn, ca lui Cain: o cruce roșie.

În romanul foileton al lui Eugène Sue – *Le Suif errant,* (1844), 169 de fascicole – Evreul rătăcitor (care joacă, de fapt, un rol secundar) „trage ițele" într-un șir neîntrerupt de aventuri declanșate de confruntarea dintre iezuiți și protestanți. Din umbră, el regizează războiul celor două „roze"... creștine. Detestat de critici, citit pe nerăsuflate de public, *Le Suif errant* (Seul rătăcitorul) cum îl numește Balzac, ironic, conotativ antisemit, într-o scrisoare către M^me^ Hanska, făcând aluzie la evreul-porc, produce dispute anticlericale creștine și pregătește terenul apariției „bunului evreu". După revoluția din 1848 și dezastrul pe care orice postrevoluție îl instaurează în societate, evreul fiind vinovat și de revoluție și de urmările ei, simpatia pentru autorii eroului rătăcitor scade, dar nu și aceea pentru personajul lor. În 1852, Scribe și Halevy montează opera *Evreul rătăcitor.* Succesul ei răzbuna opt secole de antiiudaism catolic. Pentru că opera, ca și romanul lui Sue, nu pe evreu „îl condamnă" ci... pe iezuiți.

Ultima tentativă de revenire a lui Ahasverus pe scena literară este romanul lui Al.Dumas, *Isaac Laquedem* (roman rămas neterminat). Dar Ahasverus nu este doar un personaj, el devine, filosofie, un simbol al eternei reîncarnări, el este un „răsplătit" nu un pedepsit, cum mai remarcam.

Interesantă ni se pare tratarea mitului la unii poeți romantici care încearcă o „răsturnare" a datelor cunoscute, într-un sens ezoterico-inițiatic. Ahasverus este fericit, pentru că este *veșnic* ca și Dumnezeu (v. poemul lui Samson Bodnărescu), este simbolul veșniciei ce înfruntă schimbarea, istoria. Problema lui Ahasverus, scrie Perpessicius în volumulVII al ediției sale, îl preocupa pe Eminescu încă din vremea studiilor universitare, cât și în perioada ieșeană. Un roman precum cel al lui Eugène Sue nu-l putea satisface pe romanticul ce nu credea „nici în Iehova, nici în Buddha Sakia-Muni", dar care se îndeletnicea cu ezoterica vremii și filosofia indiană. În manuscrisul numărul

2 287 el scrie despre Ahasverus: „Astfel ființele în sine sunt asemenea unui râu curgător pe suprafața căruia sunt suspendate umbre. *Aceste umbre stau pe loc ca o urzeală* (s.n.) supt undele râului etern și fac o bătătură sigură, ce dă consistență acestor umbre și totuși ea însăși e într-o eternă tranziție; *într-un pelerinaj din ființă în ființă, un Ahasverus al formelor lumii*" (s.n.).

Ahasverus este un Archaeus întrupat, am zice noi, încercând să ne încadrăm în gândirea eminesciană, o sinteză originală mito-poetico-filosofică, fascinantă chiar fără „sistemă".

e) Evreul – stăpânul lumii

„La rândul tău, biet proletar,
La rândul vostru, regi detronați
Calici obscuri sau personalități
Începeți turul pământului!
Evreii, proscrișii de odinioară,
Sunt zeii lumii moderne.
Rege al evreilor, cedează regii evreului
Idealul uman ce guvernează azi
E idealul lor monetizat.
Diogene, stinge lampa ta
Evreul rătăcitor se odihnește."

(Abatele Constant)

În măsura în care „evreul etern" cunoștea lumea de la

începutul ei și pământul de la un cap la altul, era, de fapt, stăpânul ei. Un stăpân a cărui putere se afla în spirit pragmatic, cunoaștere, inițiativă, bani și solidaritate comunitară și internațională.

Europa de după romantismul revoluționar se afla în dezordine morală, dezamăgire și criză economică ce caracterizează postrevoluțiile. Era nevoie de un „vinovat" și se face apel la recuzita mai veche din lada cu marionete cu care se jucaseră drame, melodrame, comedii, mistere, miracole, farse. Evreul *integrat* nu și *asimilat* reintră în scenă nu cu chip caricatural, cu diavolul lângă el, cu pălărie cornată și rondelă pe piept, cu degetele încârligate ca niște gheare, ci ca mare bancher, stăpân pe finanțele mondiale, păpușarul nevăzut care trage *el* „sforile" în timpul spectacolului. „Evreul rătăcitor se odihnea", dar nu stătea degeaba. Pentru că gândul lui era mereu la Sion, unde el nu voia să se întoarcă, dar unde ar fi trebuit să reînvie gloria statului lui Solomon, pentru ca adevărata mântuire a evreului blestemat să se împlinească. „Noul Mesia" era fără chip și se numea Capital. Puterea „vindecătoare" a noului zeu, un „viţel de aur", de forma și culoarea rozetei ce o purtaseră pe piept, nu mai avea de-a face cu iudaismul *Talmudului,* cu *legea,* ci cu inteligența șarpelui paradisiac.

În lumea creștină, iudaizată mai mult ca oricând prin adorația banului, cum susținea Karl Marx, trecuse vremea eresurilor și începuse o alta, a falsurilor, a „documentelor" inventate. Acestea întrețineau nevoia de pericol care este forța energizantă a oricărei ideologii negative.

Prin apariția stereotipului „evreului, stăpân al lumii", conceptul de „popor ales" se clarifică în termeni capitaliști și nu de geopolitică; „stăpânul lumii" nu voia toată Europa ca teritoriu, tot pământul, ci... conștiința omenirii. Și mai voia înapoi, de la europeni, Sionul. Ioan, Ian, Iancu, Iankie, Ianke, Yankeul, în sfârșit, jidanul își cerea drepturile pe care le pierduse

cu 2 000 de ani în urmă, într-un teritoriu în care se confruntau urmașii cruciadelor, francezi, englezi și arabii autohtoni. Ierusalimul rabinilor ce visau reclădirea Sionului încurcau însă interesele marilor puteri în Asia Mică.

Dușmanul universal nu mai trebuia să fie un personaj de legende, ci unul cu acte în regulă. El era arătat cu degetul (în Franța, un cunoscut ziarist antisemit, fondatorul publicației *Libre parole* (1892), Eduard Drumont, publică în 1886 în cartea sa, *La France juivre,* un pamflet intitulat *Evreul, iată dușmanul* și „dovedit" cu probe. În aceste condiții este posibilă tipărirea *Protocoalelor înțelepților Sionului,* cel mai mare, mai acceptat, mai controversat fals al tuturor timpurilor. Și nu întâmplător în Franța. Aici mișcarea sionistă era puternică, iar statul (interesat în împărțirea cu englezii și arabii a teritoriului siro-palestinian) mai implicat ca oriunde în Europa în demascarea pericolului evreiesc.

Obsesia conspirației sioniste universale se naște în Europa imediat după revoluția din 1789 când prima dată Scaramouche ajunsese rege. Până atunci „schimbările" se făceau în cadrele tradiției, remaniate, acum se propuneau transformări radicale, săracii revendicau pretenții de neconceput pentru o țară elitară, în fruntea ei se instalase un împărat – aventurier și nefrancez. Nimic nu părea să mai funcționeze logic. Un tohu-bohu în țara raționalismului, regizat? De cine? de fracmasoni sau de evrei sau și de unii și de alții? Oricum unul dintre centrele „emisiei de dezordine" nu putea fi altul decât „l'Aliance israélite universelle" de la Paris; adevăratele centre însă erau în multe locuri neștiute decât de agenții sionismului. Asupra Vaticanului planau bănuieli sinistre: „Vaticanul o mare fortăreață semită, un stat în stat", scria Eugène Sellon. Ca să se apere de acuzația de colaborationism, biserica catolică dă publicității în 1869 o replică antisemită – *Le juif, le judaisme et la judaisation des*

peuples chrétiens, scrisă de Gougenot de Mouseaux și editată cu binecuvântarea papei Pius IX.

„Afacerea Dreyfus" (1894) este binevenită pentru a se testa gradul de antisemitism european; renaște ideea „evreului trădător". „J'accuse", strigă Zolla, „jos evreii!", cea mai mare parte a populației este victimă a unui capitalism nemilos. Organizațiile antisemite se înmulțesc: *Ligue de la patrie française, Jeunesse nationale et antisemite.* Clemenceau însuși, deși îi admiră pe evrei în *Au pied de Sinai* (1898), nu se poate abține să nu-i caricaturizeze, pentru că antisemitismul (ca și sionismul) „plutea în aer".

În Rusia, Ohrana era obsedată de „amenințarea evreiască" ce se materializa în capitalism și revoluții... „Anul 1905" al rușilor venise. O versiune a ceea ce vor fi *Protocoalele înțelepților Sionului* este dată spre a fi studiată țarului Nicolae II, care notează pe marginea cărții: „Ce profunzime de gândire! Ce profeții! Ce precizie în punerea în aplicare a programului! *Anul 1905 al nostru* (s.n.) a fost dirijat de acești înțelepți! Se observă mâna diriguitoare și distructivă a iudaismului". Poliția secretă organizează din ordinul țarului o anchetă: stupoare, *Protocoalele* erau un fals! Dar nu mai conta rezultatul anchetei, așa false, *Protocoalele* erau... adevărate. Ele corespundeau întru totul și „orizontului de așteptare" al opiniei publice. Încă din 1895 Departamentul poliției secrete ruse îi înmânase țarului un document, însumând 30 de pagini, intitulat *Secretul iudaismului* în care scria: a) sublimul mister al monoteismului fusese cunoscut mult înainte, în antichitate, de preoții egipteni și caldeeni care s-au abținut să-l divulge, ceea ce a făcut un evreu exaltat, pe nume Moise; b) Moise a încălcat legământul sacerdotal pentru a face din poporul lui *stăpânul lumii* (s.n.); c) ora complotului a venit. Se acționează în două direcții, aparent opuse: răspândirea creștinismului în lume (vizați fiind iezuiții și Vaticanul, în general) și anihilarea lui prin ateism;

d) pericolul pe care „neliniștea intelectuală" rusă îl reprezintă pentru creștinismul ortodox, adevăratul creștinism, fără iudaism.

Cine scrisese documentul, nu se știa, țarul însă, care credea că sunt și evrei nevinovați, ba chiar că evreii sunt... oameni, nu l-a luat în seamă. Tulburările ce au însoțit revoluția din 1905 l-au speriat și el și-a dat consimțământul, mai ales după lectura *Protocoalelor,* pentru organizarea unei „cruciade internaționale" contra evreilor, cruciadă ce ar fi implicat pogromuri, expulzări, arderea sinagogilor, interzicerea culturii și a presei evreiești ș.a.m.d. Se impunea tot mai mult ideea că bolșevismul rus este creat, dirijat de nemți prin intermediul evreilor. Până la urmă se va instaura o „pax iudaica", se susținea în presa antisemită rusească, și nemții se vor face de râs cu a lor „pax germanica". *Revue internationale des sociétes secrètes* se specializase în denunțarea activităților oculte evreiești, activități al căror scop final era stăpânirea întregii lumi[10].

Au existat în epocă și alte falsuri care avertizau asupra pericolului „o singură turmă și un singur păstor": *Testamentul lui Petru cel Mare"[11], Memorandumul generalului Tanaka*[12] și *Monita Secreta*[13], dar ele au fost uitate mai repede de opinia publică.

Ideile *Protocoalelor înțelepților Sionului* circulau „la negru" cu mult înainte ca ele să fie redactate în diverse variante, niciodată în formă definitivă. Ele se refereau la un plan de distrugere a ordinii existente, un plan ce viza înlocuirea monarhiilor europene cu democrații care, nefuncționale, vor fi urmate de regimuri totalitare generatoare de războaie. Din această situație de destabilizare generală ar fi avut de profitat „șefii misterioși", sioniștii universaliști care ar fi preluat puterea financiară, politică și economică a întregii lumi. Prin ei, visul Sionului de a stăpâni lumea s-ar fi realizat; „pax iudaica" ar fi instaurat un iudaism politic, economic și în ultimă instanță, religios, universal. Planul de dezagregare și prăbușire în haos a Europei și Rusiei, în primul rând, ar fi fost acesta:

a) discreditarea oricărei religii prin ateism; b) răspândirea în rândul tinerilor a ideii subversive, antistatale; c) provocarea și întreținerea urii între clasele sociale; d) încurajarea consumului, luxului și a viciilor claselor elitare; e) întreținerea imoralității, corupției; f) agitarea urii claselor sărace contra celor elitare; g) dezvoltarea industriei în detrimentul agriculturii, ceea ce va duce la crearea unei imense clase paupere; h) încurajarea marilor monopoluri în detrimentul micii industrii; i) distrugerea stabilității financiare; j) provocarea și întreținerea unei permanente crize economice; k) declanșarea la momentul oportun a unui cataclism final care să ducă la prăbușirea totală a civilizației de tip european; l) impunerea dictaturii iudeo-masonice.

În 1921, un proprietar rus emigrat, după revoluție, la Constantinopol (monarhist constituțional în convingeri, creștin ortodox în credință), interesat în problema evreiască (ce nu încetase să agite Rusia chiar dacă evreii îi ajutaseră pe bolșevici să ia puterea, aceștia căutau să-i compromită ca să se debaraseze de ei), cumpără un lot de cărți de la un vechi ofițer al Ohranei, refugiat și el la Constantinopol. Între aceste cărți se afla și una intitulată *Dialogue aux Enfers entre Machiavelli et Montesquieu,* fără autor, datată 1865.

Stupoare! Aici, în această carte se afla conținutul *Protocoalelor* (alcătuite din circa 25 000 de cuvinte) ce circulau în Rusia de la sfârșitul secolului XIX. În realitate lucrarea nu e altceva decât un plagiat, o contrafacere după parodia-pamflet a avocatului Maurice Jolly care satirizase, în cartea *Dialoque...,* publicată anonim, al doilea imperiu al lui Napoleon III. Descoperit, avocatul pamfletar, a și fost arestat de poliția imperială. În dialogul imaginar al lui Jolly, Machiavelli și Montesquieu discutau cum poate fi ruinat din interior un stat democratic și apoi distrus. Parodia-pamflet nu avea nimic a face cu pericolul evreiesc, dar pare o carte criptică în care ideile ei reprezintă „planul înțelepților Sionului" de a distruge și stăpâni

apoi lumea. Proprietarul rus își amintește de *Protocoalele* ce circulau, cum s-ar zice, la negru în Rusia încă în vremea țarului Nicolae II și trimite cartea unui prieten, jurnalist la *Times*, pe nume Philip Graves care publică o serie de articole demonstrând, cu citate din *Dialogue...*, că ceea ce *Protocoalele* anonime de până atunci susțineau, era acum *descoperit* ca document scris. *Protocoalele înțelepților Sionului*, cum se va numi în ultimă variantă cea mai vândută și mai tradusă carte din lume atunci, după *Biblie*, era precedată de un articol, publicat tot în *Times*, *The Jewish Peril* (Pericolul evreiesc). Cartea era așteptată. Europa își pregătea sinuciderea (Poliakov), iar pentru cei care vor să fie mințiți adevărul nu are nici o șansă. Nici publicarea documentelor despre Maurice Jolly nu a avut efect. Nimeni nu dorea să facă vreo legătură între parodistul francez și „serioasele" documente ce circulau în Rusia și cărora însuși țarul le-a căzut victimă, chiar dacă avea îndoieli cu privire la autenticitatea lor.

Încă din 1897 o versiune a pamfletului lui Jolly, cunoscută de emigranți ruși în Franța, apăruse cu titlul *Protocoalele vechi și moderne ale reuniunilor înțelepților de la Sion*, în 1903, la Chișinău cu alt titlu: *Programul cuceririi lumii de către evrei*, în revista *Znamia* din Petersburg, revistă condusă de un cunoscut, la vremea aceea, antisemit rus. Scriitorul și misticul rus Serghei Nilus (care în unele enciclopedii trece drept autor al versiunii definitive a *Protocoalelor...*) include *Protocoalele* într-o carte a sa, *Marele în mic*, o carte ce trata despre proxima declanșare a „Anticristului" (revoluția comunistă, altfel spus) în contextul politico-economic pregătit din timp și prevăzut de evrei. La 16 octombrie 1905 mitropolitul Moscovei, Vladimir, admirator și protector spiritual (și nu numai) al lui Nilus, dă dispoziție ca fragmentul *Protocoalelor* și alte pasaje din *Marele în mic* să fie incluse într-o Enciclică și să fie citită în 368 de biserici ortodoxe. În 1906, la Petersburg apare cartea lui Nilus

Dușmanii rasei umane, o ediție definitivă a versiunii ruse a *Protocoalelor...* În a doua ediție a lucrării *Marele în mic* sunt incluse din nou, iar în 1917 le publică cu motto-ul: *Iată vine Anticrist și imperiul demonilor pe pământ.* După executarea familiei țarului la Ekaterienburg, printre cărțile nefericitei țarine, se aflau și *Protocoalele...*, cartea o primise cu dedicație de la soția lui Tolstoi (sic!). Urmează apoi, „descoperirea" *Dialogului...*, publicarea în *Times*, versiunea engleză care se răspândește în toată lumea, cum spuneam, englezii care administrau Palestina fiind cei mai interesați să dea o lovitură mortală sionismului, să facă din cei care se întorceau în Israelul de altădată și voiau să-și întemeieze un stat al lor, dușmanii omenirii întregi.

Otrava pretinselor *Protocoale* își făcea efectul; și mulți erau interesați ca ele să fie adevărate, de aceea dezmințirile, prezentarea falsului nu au avut nici un efect în epocă și nici după aceea.

În Germania, unde, la Berlin, apăruse deja un rezumat al lor la sfârșitul secolului XIX în ziarul antisemit *Auf Vorposten*, până în 1933 falsul cunoaște 33 de ediții. *Protocoalele* devin „cartea de căpătâi" a lui Hitler și a național-socialiștilor.

Și în America, magnatul celebru Henry Ford publică o serie de articole între 22 mai și 2 octombrie 1920 în revista sa, *The Deaborn Independent*, apropo de *Protocoale*, apoi o ediție a *Protocoalelor înțelepților Sionului*, la Boston, pe care le intitulează *The Protocols of World's Revolution*, însă în 1927 același Ford se declară „păcălit" și refuză autenticitatea *Protocoalelor* pe care le consideră un fals și le condamnă cu vehemență ca „minciună a secolului". În Anglia, Franța, Germania însă ele sunt numite „biblia bolșevicilor" și în pofida unor încercări de demistificare, se scriu studii, cărți care le analizează din diverse perspective declarându-le „marea revelație a lumii creștine". Cartea se difuzează în toată Europa, inclusiv în

România și alimentează ura crescândă față de evrei, creează o adevărată psihoză care aruncă Europa în delir naționalist și antisemit. Hitler este din ce în ce mai convins că a venit timpul să pornească marea cruciadă, pe steagul național-socialismului flutura zvastica, crucea creștinismului păgân, arian, semnul revigorării umanității moleșite de iudaism și creștinismul iudaizat.

Mitul secolului 20, cartea lui Alfred Rosenberg, supranumit și *sufleurul lui Hitler* reia ideile *Protocoalelor...* și pe acelea ale lui Houston Steward Chamberlen care, în *Geneza secolului 20,* publicată în 1900, scria că „iudaismul pestilențial și universalismul roman sunt tot mai puternice, atacând din ce în ce mai mult germanismul pentru a-l dezagrega în interior și paraliza în exterior".

Protocoalele înțelepților Sionului au devenit, după holocaust, în pofida nenumăratelor încercări de a se demonstra falsitatea lor, o armă ideologică periculoasă în sistemul propagandistic antisemit al islamului. Prima traducere în arabă a *Protocoalelor...* datează chiar din 1921 și ea apare la Damasc, centrul opoziției antisioniste islamice. În 1968, la Beirut, erau deja 200 000 de cópii ale documentului antisemit în limba franceză și 180 000 în alte limbi, cópii pe care misionari islamici le răspândeau din Asia până în Argentina. Președintele Egiptului, Gamal Abder Nasser le declara public autentice, conducătorul libian Muammar el-Gadaffi, regele Feisal al Arabiei Saudite le dăruiau în mod regulat oaspeților câte un exemplar din cartea incriminatorie la adresa evreilor. Generalul Idi Amin al Ugandei pretindea tuturor africanilor să o citească pentru a se convinge de pericolul evreiesc. Dialogul-pamflet al lui Maurice Jolly, care nu făcea nici o precizare în legătură cu pericolul dominației mondiale a sionismului, ci satiriza starea de lucruri postrevoluționară franceză, s-a dovedit una dintre cele mai productive cărți, generatoare de falsuri pe care nici o

demonstrație nu le-a putut scoate definitiv din cultura politică și arsenalul propagandistic antisemit islamic și european.

Evreul – stăpânul lumii este încă un argument al naționalismelor de la periferia lumii civilizate. De acest argument se prevalează fundamentalismele, fie ele islamice sau creștine pentru că ura și frica față de un dușman, fie el și inventat, a fost și este un coagulant mai eficient decât iubirea de Dumnezeu și toleranța față de ceilalți, indiferent cine ar fi ei. Și apoi ura poate ține și de foame când este bine administrată în tablete bine scrise. Reeditarea *Protocoalelor...* se înscrie și ea în „economia de piață" a „rromânilor" post-decembriști.

4. Limba iudeofobă

„Jude: ...3. Printre proprietățile neplăcute se remarcă în primul rând murdăria ca și setea de profit și cămătăria lor: murdar ca un evreu bătrân; pute ca un evreu; are gust de evreu; are gust de evreu mort; trebuie să se ungă mai întâi pe gât, altfel mâncarea asta are gust de evreu mort; 4. A lua camătă, a minți; a pretinde ca un evreu, a împrumuta ca un evreu; ăsta nu vrea nimic: nici evreul, nici preotul nu vrea nimic pe față. 5. Arată ca un evreu, adică are barba nerasă; o masă de prânz fără carne... 6. judeln: a vorbi ca un evreu, a vindeca, a mirosi urât, a simți ca un evreu."

(Jacob und Wilhelm Grimm)

Deja pe la 1432 în Spania, unde evreii erau nu numai integrați ci și asimilați în bună parte, datorită vechimii lor acolo (pentru unii evrei fundamentaliști, evreii din Spania nici nu erau și nici nu sunt socotiți evrei, după cum nici sefarzii nu se consideră rude apropiate cu aschenazii de dincolo de Pirinei), „judio" începe să devină o injurie publică foarte gravă.

Gama de epitete aplicate evreului în teatrul popular – *Patimi* sau *Mistere* – exprimă foarte clar care era statutul evreului în Europa din timpul și de după cruciade: iudeu prefăcut (faux juif), prefăcut hoț (faux larron), necredincios prefăcut (faux mécréant), canalie mincinoasă (fauce chenaille), trădători (traitres juifs), falși călugări blestemați (fauces moignyes maudites). Și toate acestea și multe altele numai în lista lui Marcel Bulard alcătuită după *Mystère de la Passion* de Arnoul Gréban...[1].

Pe măsură ce se încarcă de sensuri negative în dicționare și în teatrul popular, cuvântul „iudeu" pătrunde și în expresii sau denumiri de plante, stări, fenomene, recordul deținându-l, în acest sens, limba germană.

În latina populară circula deja, pentru o specie de arbori, denumirea de „árbol Judae". Două specii principale intră în discuție: a) Cercis siliquastrum, Cercis canadensis, Cercis occidentalis, Cercis reniformis și b) Sambucus nigra. Ambele se numesc popular, în diverse limbi, „copacul lui Iuda".

Un prim fenomen lingvistic ce vizează atitudinea iudeofobă este deosebirea tot mai clară între evreu și iudeu, (juif, jid, jidan, judio, jude etc.). Evreul era autorul *Bibliei,* iudeul autorul *Talmudului.* Or nu cu *Vechiul Testament* avusese de luptat biserica, ci cu *Talmudul.* Și apoi, nocivi pentru contemporaneitate nu erau evreii lui Avraam–Isaac – ci... iudeul, urmașul neamului trădător și ucigaș. Semnificativ în acest caz este faptul că despre aventurierul Montalto, devenit consilier al Mariei de Medici, se făcea această remarcă într-o scrisoare: „Mare evreu și adevărat iudeu". Cuvântul iudeu avea dezavantajul că trimitea în mod direct la Iuda (până în secolul XV personajul principal al scenei antisemite). În momentul de „calm antisemitic" sau în limbajul elitar, adjectivul *evreu* era folosit pentru a desemna tot ce era în legătură cu *Sfânta Scriptură* sau cu fenomene culturale și științifice: așadar, existau

„melodii ebraice", „profeți evrei", „studii ebraice" și... iudei trădători.

În 1842 adjectivul „juif" era atât de negativ conotat, încât, când în Cameră sunt admiși trei evrei, publicația franceză *Archives israelites* jubilează, scriind: „Ura a dispărut, fanatismul este ruinat, iar mareșalii literari comandă marii armate a presei să renunțe la termenul de «juif», pentru totdeauna, el devenind tot mai rar folosit în legătură cu evreul al cărui suflet e la Ierusalim și în același timp în Franța, să se renunțe deci la acest cuvânt care este în permanență o armă contra noastră".

Revenind la botanica „antisemită" observăm că *Cercis siliquastrum...* se referă la diverse plante înrudite cu fasolea, având ca fruct ceva asemănător cu păstăile; *Sambucus* se referă la plante care au în comun fructe sub formă de boabe, negre de obicei, dar și roșii: socul (numit și Spânzurătoarea lui Iuda), afine, coacăze. S-ar putea ca „árbol Judae" să fi fost o etimologie populară apărută în Spania, de la „árbol judia", fasole, dar și arbore cu „fasole", cu păstăi adică, precum roșcovul numit în Germania și „pâinea lui Iuda" (Judasbrotbaum) dar, și... „pâinea lui Ioan" (Johannesbrotbaum), conotația antiiudaică lipsind în acest caz, Iuda și Ioan făcând parte din denumirea aceleiași plante: roșcovul.

Cercis siliquastrum, o leguminoasă cu flori bogate, ce crește în sudul Europei, este descrisă într-o carte intitulată *Plant Lore Legends and Lyrics,* astfel: înaltă de 20 de picioare, cu frunzișul verde-pal, flori purpurii sub formă de fluture, care apar primăvara în ciorchini, fructele se prezintă sub formă de păstăi plate, transparente ca niște lentile, cu semințe mici în interior. Unii scriitori îl descriu ca pe un arbore cu flori foarte frumoase, în ciorchini de culoare roșie sau mov, ce crește în Spania, Italia, Egipt. Acesta ar fi fost copacul de care s-ar fi spânzurat Iuda, se scrie într-un *Herbal* din 1597. Așadar, „árbol judia" (fasolea) a

dat în latina vulgară unui copac ce purta păstăi ca fructe (probabil, roșcovul) numele de „árbol Judae", care în spaniolă a devenit „árbol de Judas", în engleză „Judas tree", în franceză „arbre de juif", în germană „Judasbaum", „Judas boon" în olandeză, „Judasträd" în suedeză, „Judastrae" în daneză, „jidášni" în boemiană, „Judasfaja" în ungară, „Judaszowe" în poloneză. În limba română copacul se numește roșcov, roșcov sălbatic, scoruș, bob, sorb, fără nici o trimitere la Iuda.

Cercis canadensis, „arborele american al lui Iuda cu boboci roșii" se numește în limba germană „americanischer Judas-baum" sau „Judendorn" (spinul lui Iuda), ori „Kanadisches-Griffel-baum" ori „Früher Salatbaum" (copacul de salată de primăvară) sau „Rotherknopf baum" (copacul cu nasturi roșii), iar în olandeză „Kanadische Judasboon".

Cercis occidentalis, copacul californian al lui Iuda, este numit și „love tree" (arborele iubirii), „arbre d'amour", „liebesbaum", dar și „teiul lui Juda" (Judaslinde) în germană, „Judaslind" în suedeză. Dar s-a spânzurat Iuda de un „Cercis", copac frumos, cu flori purpurii, cu fructe bune de mâncat sau... de soc, adică de „Sambucus nigra", socul pe care parazitează o ciupercă rău-mirositoare? Iudeii le-au replicat de multe ori creștinilor care-i acuzau de miros urât, că e normal să miroase neplăcut întrucât ei, creștinii, *l-au constrâns* pe Iuda să se spânzure de un copac ce nu miroase frumos din cauza ciupercii parazitare „urechea lui Iuda" (Judenohr). Legenda și limba se asociază în „problema iudaică". „Peziza coccinea" sau „Peziza auricula", în formă de ceșcuță, era folosită pentru prepararea unor substanțe vindecătoare în bolile de urechi, dar și pentru tratarea celor salvați de la spânzurătoare. „Auricularia sambucina" sau „auricula Judae" este prezentă în diverse limbi: „Judasohr", „Judaisinohr", „Judasöhrechen", „Judasöhrlein", „orcille de Juif", „orecchio di Giuda". În Hamshire (Anglia), „Licopercum esculentum", adică pătlăgica roșie, se mai numește

și „urechea lui Iuda". „Volva auris Iudae" este un muștei sub formă de melc din estul Indiei. În Boemia, în Vinerea Mare, se prepară „jidáš", o prăjitură sub formă de melc. Și în România există melcișori din acea țară, însă nici o tradiție „jidovească" în denumirea lor.

„Lunaria rediva", o plantă cu flori rotunde, se numește în limba română: „pâine stricătoare", în limba germană „Judasgeld" (banii lui Iuda) sau „Judasgroschen", în suedeză „Judas silverpenning" (arginții lui Iuda), în franceză „medaille de Juda", dar și... „medaille de Pape".

„Physalis Alkekeng" (zmeul de iarnă) se numește în germană „Judaskirschen" (zmeul lui Iuda), în franceză la fel, „cerise de juif", în suedeză „Judeskörsbär". Planta aceasta la noi este numită păltior, iar ghimpos sau ghiedicie, și științific „Paliurus australis", în germană tot denumirea de „Judasdorn" (spinul lui Iuda), dar și... „Christdorn" (spinul lui Cristos).

Unei plante tropicale, un fel de floare cu fori ca o pungă, i se spune „Judas Purse" (punga lui Iuda) în engleză și germană.

Cum spuneam, Iuda intră în diverse expresii folosite pentru a desemna trăsături, afecte, situații. Pentru viclenie, trădare, nesinceritate, perfidie: „Judenneu" (credința lui Iuda), „Judas Tücke" (perfidia lui Iuda, cuvânt pus în circulație de Luther), „Judas Zunge" (germană), „Judas tunga" (suedeză), „a langue de Judas" (franceză) - limba lui Iuda; „Judas Kuss" (germană), „Judas kyss" (suedeză), „Judaskus" (olandeză), „pocałowanie Judasza" (poloneză), „Judas csók" (ungară), „sărutul lui Iuda" (română).

O față urâtă se numește „față lui Iuda": „Cara de Judas" (spaniolă), „Judas Gesicht" (germană), „Judas ironie" (olandeză); limba germană este foarte bogată în cuvinte compuse cu... Iuda: „Judas Mantel" (mantaua lui Iuda), „Judas Hut" (pălăria lui Iuda), „Judas Kunst" (arta lui Iuda) – expresie ironic folosită de Luther pentru biserica catolică –, „Judas

Lach" (râsul lui Iuda), „Judenfresser" (mâncător de evrei, antisemit feroce), „Judas Knecht" (sclavul lui Iuda, cel care trădează), „Judas Kommunion" (referire la o complicată discuție teologică dacă la *Cina cea de taină,* la „comuniune", a fost și Iuda, dacă a primit și el împărtășanie), „Judas Lohn" (salariul lui Iuda), „Judas Lust" (dorință bolnăvicioasă), „Judas Angst" (o frică puternică), „Judas Märket" (om însemnat), „Judasmut" (fals curaj), „Judasrat" (sfat mincinos), „Judassalbe" (mită). De asemenea, menționăm: „Judas Saturday" (Sabatul), „Scaraoțchi" (de la Iscariotul[2]), cuvânt pentru șeful dracilor (în Moldova), „oeuvre d'Iudas" (lucrul dracului, în românește, o situație încurcată) și numărul lor poate să crească pe măsură ce se adâncește cercetarea. Astfel, în Olanda, o iarnă grea este numită „iarna lui Iuda", în Anglia, geamul prin care privește deținutul „Judas hole", iar în Franța viziera, „Judas"; în Germania pistruii se numesc găinațul lui Iuda, „Judas Dreck", în Franța, despre cineva care se exprimă fără să se înțeleagă, se spune „mie-mi sună a spaniolă" (aluzie la evreii spanioli care au fugit în Franța, în 1492); în Anglia se spune „vorbește păsărește" despre evrei, iar în Franța, pentru limba germană „c'est de l'hebreu pour moi", adică o limbă dificilă pe care n-o înțeleg, cum nu înțeleg ebraica.

În limba germană nu lipsesc nici verbele în a căror rădăcină intră Iuda: „judassen" (a irosi bani), „judeln" (a simți ca un evreu, a vindeca boli, a fi murdar) sau „abjüdassen" (a încerca să obții bani prin mijloace necinstite).

Se poate ca și „yankeu", cuvânt ce denumește bancherul american sau în general pe americanul din Nord, să vină de la Ianke, formă olandeză a lui Ioan, Ian, Jean, Juan. Se știe că olandezii erau numiți în America de Nord „yankei", adică cei care se numesc în număr mare Janke; în Rusia jidanul era „un Ianke", la fel în Polonia. Cei mai mulți marrani s-au refugiat după 1492 în Olanda, care a devenit cea mai iudaizată țară din Europa, cu cei mai mulți... Ianke. Olandezii erau desemnați în

America prin... Ianke și ei erau și primii bancheri și mari industriași.

„Fiecare țară își are evreii pe care-i merită", scria Pierre de Boisdeffre. Nu-i de mirare că americanii i-au avut pe Yankei și alții pe... Iankl, unii bancherii și alții evreul sărac, miop, murdar, fricos, disprețuit, învinovățit și învinovățindu-se, urât de toți, izolat.

De asemenea, putem să constatăm că limbile în care, în cuvintele compuse intervine *Iuda* cu conotații negative, sunt vorbite în general de popoare în care antiiudaismul a fost puternic și cu tradiție îndelungată. Iudeofobia lingvistică este un fenomen ce *nu* ține în primul rând de lingvistică, ci de sociologia și psihologia ei.

5. DRAGĂ IUDA.
sau despre filosemitismul european

„Nici un argument din lume nu poate exclude acest adevăr: evreii sunt oameni."

(deputatul olandez Hahn)

Spre deosebire de celelalte stereotipuri, „bunul evreu" nu este o creație „spontană, colectivă, populară", ci o invenție elitară; el provine *nu* dintr-un fond legendar (chiar dacă au existat cel puțin legende iudaice care deplângeau soarta lui Iuda acuzat pe nedrept), ci din noua gândire, cea iluministă, desprinsă (dacă nu chiar adversă) de teologia creștină. „Bunul evreu" a venit pe lume într-o familie de intelectuali, poate protestanți, poate atei, poate buni creștini.

Înainte de „bunul evreu" a existat „bietul evreu". Sărmanii între ei se înțelegeau chiar și în Evul Mediu antisemit. De la negustorul ambulant cumpăra haine vechi sau alte lucruri creștinul sărac, de la micul cămătar împrumuta bani. „Un sărman negustor ambulant a murit astă-noapte/ Nimeni n-a vrut să dea scânduri pentru sicriul lui./ Fierarul a refuzat și el să-l bată în cuie/ E un evreu, a spus, venit de cine știe unde/ Un

dușman al lui Dumnezeu pe care-l iubim/ Și care, când va veni, îl va pedepsi din nou./ Și soția evreului implorase zadarnic pe trecătorii nepăsători." Din această compasiune au apărut poeme, ca *Jocelyn* al lui Lamartine (din care am citat mai sus) sau cele mai vechi cum ar fi poemul lui Antonio Montoro (cca. 1492), cu aluzie directă la soarta nefericită a convertiților din Spania: „Am spus crezul / Am adorat oasele cu grăsime/ Am întins mese și m-am rugat/ Și cu toate acestea n-am putut ucide fața mea de convertit./ M-am rugat cu devoțiune/ Și am contat pe coronița de trandafiri/ Crezând că va șterge greșeala mea/ Dar nu mi-am pierdut niciodată/ Numele de bătrân, josnic și jidan" (*Canciones).*

Protestantismul a jucat un rol extrem de important în desantisemitizarea bisericii creștine, și nu numai în secolul luminilor, ci mult mai târziu, în vremea teroarei fasciste. Nici biserica catolică nu mai era de multă vreme, de secole, extremist-antiiudaică, cum nici „sinagoga" anticreștină. Ceea ce s-a reproșat însă bisericii catolice în legătură cu holocaustul a fost lipsa unei atitudini mai tranșantă, de condamnare a ororilor fasciste. Protestanții au fost în opoziție radicală față de jertfa umană pe care Europa o pregătea. Cât despre ortodoxism, nu a manifestat o opoziție violentă, dar nici un atașament declarat față de antisemitismul ucigaș[1].

Iluminismul, așadar, încearcă să destrame plasa de eresuri în care se încurcase de câteva sute de ani „comunitatea creștină europeană", profitând de slăbiciunea bisericii, de achizițiile istoriei, de o aspirație individualistă a omului care nu mai voia să se lase ghidat de colectivitate, ci să gândească pe cont propriu.

Poezia biblică este considerată „matricea" poeziei universale, personajele biblice devin eroi de drame, romane: în 1710, pastorul calvin Jacques Bosnage publică în Olanda, țară în care evreii au trăit ca într-o oază de toleranță în mijlocul unei

Europe cuprinsă de spasmele antisemitismului, *Istoria evreilor* în care aplică, pentru prima dată în Occident, criteriile unei istorii științifice. Cartea a entuziasmat intelectualitatea luminată europeană și Louis Dupin, reputat teolog catolic, s-a hotărât s-o traducă în franceză; ca s-o poată publica a trebuit s-o remanieze însă de o sută de ori: astfel, expulzarea din 1492 a evreilor din Spania trebuia să apară ca una dintre faptele lăudabile ale Isabelei și Ferdinand. Același preot calvin olandez, se întreabă într-o altă carte a sa, *Tratat de toleranță universală:* „Cei care au strigat «Crucificați-l, crucificați-l!», au fost pedepsiți, templul lor distrus, orașul, de asemenea, de ce toate generațiile de după ei să fie considerate vinovate?" Dar concesiilor educației primite nu li se poate sustrage nici măcar Jacques Basnage: el susține că Iisus nu putea fi influențat de iudaism, nu putea fi un „copist al doctrinei fariseilor".

Evreul este, în sfârșit, considerat de unii *om* și nu o specie aparte. În artă se renunță adesea la hipercaracterizare, caricaturizare și contemporaneizare a evreului „de atunci". Dacă apăruse deja un „bun sălbatic", de ce să nu fi fost și un „bun evreu"? În timp ce Voltaire striga că a venit timpul ca „acest neam de mistificatori din Canaan" să fie pedepsit, iar Pascal se lamenta „Iisuse Hristoase, te-au prădat, au fugit, te-au lăsat să fii crucificat, te-au renegat", Montesquieu susținea că a venit timpul să se facă dreptate acestui neam oprimat pe nedrept. Era însă greu ca rațiunea să dreagă ceea ce sentimentul stricase. Exemplară pentru incapacitatea creștinului de a se salva de „ideile primite" este o scrisoare a Doamnei de Sévigné, din 1689, către Doamna de Grignon. Scrisoarea se referea la vizita reginei Franței la Avignon cu scopul de a-i converti la creștinism pe toți evreii de acolo: „Această ură împotriva lor – scrie ea – este extraordinară. Dar de unde vine această putoare care anihilează toate parfumurile? Fără îndoială că necredința și ingratitudinea sunt rele așa cum virtutea e bună... eu simt pentru

ei milă și oroare și mă rog lui Dumnezeu împreună cu biserica *să le ia de pe față vălul care-i împiedică să vadă că Iisus Hristos a venit*"[2] (s.n.).

O clarificare mai lucidă a venit din Berlin unde trăia o colonie elitară de evrei bogați, învățați, cosmopoliți, integrată în societatea berlineză. Liderul emancipării lor a fost Moses Mendelsson (1729–1788), prieten cu Lessing. Poetul german l-a introdus în saloanele literare berlineze, iar Mendelsson l-a format pe dramaturgul german făcând din el un „Nathan înțeleptul". La Berlin evreul era binevenit și ca om de afaceri și ca intelectual, evreul care știa să scrie „în germană" se bucura de protecței regală, era un „Schutzjude". Iar Mendelsson îl învinge, într-o dispută filosofică din 1763, pe... Kant. Este numit Platon al Germaniei. În jurul lui se constituie „școala spiritelor luminate" (Haskilim) a evreilor umaniști.

Și în Franța se vorbește tot mai mult despre drepturile evreilor, despre emanciparea lor, despre felul cum ar putea fi folosiți în mod eficient. Mai peste tot se renunță la „rouelle" și „Judenhut". Bunelor intenții ale unuia ca abatele Grégoire, un apărător al drepturilor evreilor, i se opune o mare parte a burgheziei, clerului, intelectualilor și poporului de rând, încă puternic marcat de antisemitism, convins, mai ales după revoluția franceză că evreii au fost autorii, din umbră, ai catastrofei postrevoluționare. „Nici un argument din lume nu poate ascunde acest adevăr: «Evreii sunt oameni»", striga în fața Adunării olandeze deputatul Hahn, în 1796. Dar de multe ori politica și limbajul erau paralele realității. Napoleon avea o oarecare simpatie, în atracția lui către Orient, și pentru evrei. Aceștia îl considerau un fel de Alexandru Macedon, mai mult chiar, un Mesia, deoarece împăratul le permisese să-și formeze un Sanhedrin la Paris, după ce porțile ghetourilor din Roma, Veneția și alte orașe au fost dărâmate. Pamfletele la adresa filosemitismului revoluționar nu întârzie să apară: *Paralelă între*

evreii care l-au crucificat pe Iisus, Mesia lor, și francezii care l-au ghilotinat pe Ludovic XVI, regele lor"[3], (1784), se intitula în mod semnificativ unul dintre ele.

Partea negativă, din perspectiva iudaică, a acestei clemențe și emancipări a evreilor, a fost depărtarea lor de spiritul comunitar, integrarea, deziudaizarea, cu alte cuvinte decăderea neamului ales. Și asta la începutul visului sionist! Ca și în secolul VI î.Hr., în vremea lui Ezdra și Neemia, viitorii reconstructori ai Ierusalimului erau niște corciturі spirituale, sleiți de acel imbold pe care credința îl dă împlinirii marilor fapte.

Scepticismul măcina din interior și creștinismul. Diderot este unul dintre primii mari sceptici. La Paris, un bancher german bogat și cultivat, René Hubert d'Holbach dădea săptămânal „banchete filosofice" numite de el „la synagogue de la Rue Royal", în timpul cărora erau dezbătute diverse probleme de religie și filosofie, anticlericalismul și ateismul fiind corolarul întâlnirilor la care era prezent și Diderot. El scrie *La promenade sceptique,* în 1747[4].

Calvinul Rousseau se simțea profund marcat de crima multiseculară a strămoșilor săi antisemiți. În *Profession de foi du Vicaire savoyard* comparând, în stilul vechilor dispute medievale, biserica și sinagoga, descoperă că sinagoga era superioară bisericii! „Cum putem să-i înțelegem pe evrei dacă nu le dăm posibilitatea să se exprime, nu au universități, școli, ca la Amsterdam? Este drept că ei surâd la inepțiile creștinilor, dar nu-i condamnă la moarte." Sensibilul Rousseau nu-l acceptă pe crudul, gelosul, furiosul Dumnezeu evreu, dar îl admiră pe Moise care a vrut să facă dintr-o turmă de păstori un popor liber, puternic, dându-le legi morale inalienabile. El a învățat întreaga umanitate ce înseamnă respectul față de lege și la ce rezultate duce. Numele lui Licurg, Solon, scria Rousseau în *Considérations sur le gouvernement de Pologne* (1772), au apus de mult, al lui Moise este viu; Atena, Sparta, Roma nu au pierit

„dar copiii lor nu sunt ai lor. Sionul distrus nu i-a pierdut niciodată". Iisus este pentru Rousseau sublimul evreu care a vrut să-și ridice din nou la demnitate poporul său; lașii lui compatrioți nu l-au înțeles și l-au ucis...

Treptat o stare de confuzie, neîncredere religioasă pe de o parte și un entuziasm romantic pentru egalitate, fraternitate chiar și cu evreii, pe de altă parte, se instaurează în Europa antisemită. Nu pentru multă vreme și nu dincolo de elita intelectuală. Bunul, bietul, omul evreu va fi curând scos din inima celor slabi, care erau gata să-l considere egalul lor.

„Au pied des Carpates"[5], *bietul evreu* era de mult o creatură acceptată ca „ceva straniu" în viața micilor orașe sau a satelor. „Ghetoul" din Suceava, „mahalaua jidovească", este astfel descrisă de Eminescu în *Iconostas* și *Fragmentarium:* „Ciudată ca o scrisoare în ieroglife stă ulița jidovească a Sucevei în lună. Șiruri de case sărace, pitice, când uniforme ca legile Pentateuchului, când pestrițe și mestecate ca hainele rupte și lucrurile vechi din desagul unui jidov.

...În mijlocul mahalelei adormite, templul șui – Sionul ruinat – de jur-împrejur proptit de bârne de stejar și înaintea casei cahalului, un bou înjunghiat ca spre jertfă. Era tristă ca o viziune a lui Isaia, ca o tânguire a lui Iezechil".

„Răul, demonicul" evreu însă, făcea parte din cercurile intelectuale, și începuse să aibă pretenții... de aceea a început să se reverse valul de antisemitism care a cuprins mai ales elita cărturărească și clericală românească. În anecdotica și în „viziunea" populară jidanul apărea, de obicei, ca un tip fricos, bolnav, umil, uneori șmecher, dar nicicum dușmanul națiunii care ar fi vrut să-și clădească Noul Sion, pe lângă Mihăileni sau Dorohoi. Mici artizani, negustori, „curea de transmisie" între comuna rurală și cea urbană, ei trăiau mai curând în bună înțelegere cu vecinii lor creștini. Sinagoga nu stingherea

biserica. Dar nu totdeauna. Leiba Zibal este un caz tragic; fricos, bolnav, un convertit, batjocorit. Amenințat de Gheorghe (ce-i fusese slugă și pe care-l alungase pentru că era leneș, hoț, grobian cu „balabusta"), Leiba Zibal din Podeni de lângă Iași se duce la prefect să i se facă dreptate:

„Leiba a mers la primărie, apoi la subprefectură, să denunțe pe amenințător, cerând să fie păzit... Dar subprefectul (după ce a luat peșcheșul, n.n.) l-a povățuit să fie cuminte, nici să nu mai pomenească de așa ceva, ca să nu deștepte în adevăr, într-un sat unde oamenii sunt răi, și săraci, pofta de călcare... Și oamenii sunt răi și pricinași în Podeni. Ocări... batjocuri... suduituri... acuzări de otrăviri prin vitriol. Dar amenințările?"...

Apropierea nopții Învierii îl aduce în stare demențială. Jidovul se răzbună pe „tâlharul Gheorghe. Apoi se duce la rabinul din Iași să-i mărturisească că el este goi, nu-i jidan, «pentru că Leiba Zibal a aprins o făclie lui Cristos» sub trupul spânzurat al lui Gheorghe".

Mezalianțele produceau scandal de ambele părți și erau evitate. Altfel, râdeau fără răutate unii de alții, Iuda de Iisus, Itic de Ion. Uneori Rifca și Rașela „balabusta" îl înșală pe Itic și Știul cu Ion sau Gheorghe și rabinul le iartă, ca și „părintele" pe vreo Măriucă ce a păcătuit cu un jidov. Dincolo de agitația antisemită cu care ne integram în Europa, în popor mai puternice erau cuvintele înțeleptului ambulant Cilibi Moise: „Acela care deosebește om de om, nu-i om". Așa se explică *O făclie de Paști* a lui Caragiale, mai târziu *Haia Sanis* a lui Sadoveanu, romanul *Itic Strul dezertor* al lui Rebreanu, romanele evreimii din nordul Moldovei, o evreime țărănistă, formată din căruțași, hamali, sacagii, copii vagabonzi, croitori, hahami, birjari, ca și *Copilăria unui netrebnic* a lui Ion Călugăru. „Bietul evreu" este erou și în literatura scrisă de evrei. Mai puțin cunoscutul I.Lado, în romanul său *Mesia poate să aștepte,* este un „prezicător" al unei realități de mai târziu, evreul, străin în Sion. D.Samy din Găiești

se duce în Palestina; viața coloniștilor-pionieri deșteaptă în evreul român speranța în reînvierea poporului constrâns să trăiască în mizerele ghetouri europene. Dar Samy nu se simte decât un străin acolo și nu are deloc senzația că și-a regăsit țara; aceasta rămăsese departe, la Găiești. El observă confruntările dintre evreii veniți din diverse țări, culturi, „patrii". De aceea, Samy revine „acasă", la Găiești.

Bunul, bietul, omul evreu a fost poate o utopie, dar una care a acuzat, cât de cât, lumea civilizată; un personaj secundar într-o psihodramă ce rămâne de neînțeles. Și despre el, ca și despre femeie, s-a decis poate prea târziu că este om.

ÎNCHEIERE

„Présent passé, passé présent"[1]

„Fără Via Dolorosa Gehena ar fi rămas pentru veșnicie."

(Hyam Maccoby)

Privind cu uimire ce ravagii face fratele cel mic al iudaismului și creștinismului, *islamismul,* nu ne vine să credem că toate aceste evenimente ne sunt „contemporane", de la celebrul Ice Cube, de exemplu, musulmanul de culoare care urlă isteric contra tuturor și a evreilor în special, la paranoicul Jirinovski, apărătorul rasei albe și dușmanul evreilor, de oriunde ar fi ei. Relativizarea „crimelor" trecute, un fel de leucemie prelungită, maladie a iudaismului și creștinismului, altă dată în război, le-a făcut azi tolerante una față de alta, dacă nu chiar bucuroase că sunt înrudite. Lui Iisus i s-au descoperit între timp și unele slăbiciuni (mai ales după publicarea *Evangheliilor apocrife,* care se ocupă și de copilăria și de adolescența lui Hristos nu numai de nașterea și activitatea de propovăduitor, precum cele sinoptice), iar despre Iuda s-a văzut bine că n-a fost decât „jucăria" unei istorii deja scrise, nefericitul personaj, prin care în „Theatrum Mundi" se rezolvă o intrigă; numărul victimelor, ni se spune „n-a fost chiar atât de mare, se exagerează", ba chiar că... nici lagărele n-au existat, ci au fost inventate de evrei. Când îl citim pe Heine care scrie cu mare tristețe că iudaismul a adus numai nenorociri, prin fața ochilor noștri se derulează un film despre monștrii pe care-i naște rațiunea și nu somnul ei; evreii duși cu forța în lagăre de muncă, ghetourile cu străzile pline de cadavre aruncate pe

fereastră în timpul nopții, cărăușul neputincios în fața numărului prea mare de cadavre, copii zăcând pe jumătate morți de foame prin gangurile sordide, alții bucuroși că au sosit vagoanele cu haine de la cei ce fuseseră deja exterminați; teatre, localuri, încercări de evadare, revolte în ghetouri, potemchiade organizate cu ocazia vizitelor oficiale filmate, clinici, laboratoare în care se studia „pe viu" ființa umană, pereți tapetați cu ochi aranjați sistematic, femei poloneze aduse pentru muncă forțată, gravide operate pe viu, fetușii îngropați (peste șase sute de copii nenăscuți) într-un „cimitir" inexistent pentru că din 1950 s-au plantat pe acel loc pomi, iarbă, s-au construit case de vacanță unde, oamenii își petrec liniștiți sfârșitul de săptămână la un pahar de bere sau vin, fără să știe că sub ei se află... un cimitir al ghetourilor, foști ofițeri, medici, avocați care spun calmi că și-au făcut datoria, foști vizitatori clandestini care plâng în timp ce povestesc ce-au văzut, foști prelați care au tăcut, s-au opus prudent, au fabricat acte false de emigrare pentru criminalii de război în numele iertării, evrei care au colaborat cu călăii coreligionarilor lor, filosofi care au dat o justificare spirituală, rațională *fenomenului* contribuind la ceea ce numeam mai sus, boala cumplită a relativizării crimei; filme de arhivă, jurnale, amintiri, interviuri, muzee, monumente în amintirea... fotograma realității care a câștigat în concurență cu imaginarul.

Dar relativizarea holocaustului? Dar acea „Auschwitzlüge" (Minciuna Auschwitz), stafia antisemită ce a început să cutreiere Europa? Sunt ele trecut sau prezent?

De fapt, de două mii de ani s-a jucat o psihodramă ce ține de domeniul incontrolabil, încă, a psihofenomenelor, spun mulți savanți de astăzi. Toate eforturile de a explica ce s-a întâmplat, sunt, în ultimă instanță, neputincioase. Rămâne deasupra noastră un imens semn de întrebare: Cum a fost posibil? Nu cumva faptele eroice de altădată, reprobabile din

perspectiva de acum, au făcut, ca și Via Dolorosa, parte dintr-un *plan* căruia nu-i putem da încă de rost?

Privind istoria din perspectiva zborului de pasăre, iată că urmele holocaustului ar fi găsite tot în *Biblie*. Din punctul de vedere al jertfologiei (studiul ritualurilor jertfelor), holocaustul ar putea fi o jertfă de 6.000.000.000 de evrei îngropați în diverse morminte comune, unele mai mari, altele mai mici. Așadar, nu-i vorba de „crimă și pedeapsă", ci de *ritual*, un ritual care revine, în care s-a înscris și „sublima jertfă", crucificarea lui Iisus, și care s-a petrecut încă „illo tempore", apoi în istorie și va atinge momentul suprem în apocalipsa promisă. Cine-i vinovat? În loc de „o victimă emisar", cum a fost Iisus, 6.000.000.000 de victime, evrei „țapi ispășitori" necesari.

În cartea sa *Zu Ehren der Götter. Menschenopfer in der Anden* (1989), Patrick Tierney demonstrează că evreii vechi practicau jertfa umană, ca și popoarele din jur, că Moloh însemna „călău de copii", iar Tofet, loc de ardere. Fenicienii și evreii care au emigrat în Africa de Nord, aveau în Cartagina, într-o grădină a Didonei, un Tofet. Chiar lângă zidul Ierusalimului arheologii au descoperit o necropolă imensă, „Gehena", în Valea Ben Hinom. „Pentru că m-au părăsit, au înstrăinat locul acesta... au umplut locul acesta de sângele nevinovaților și au făcut înălțimi pentru Baal, ca să ardă pe fiii lor în foc. Ei aduc ardere de tot pentru Baal, ceea ce *Eu nu le-am poruncit* (sic!), nici le-am grăit și ceea ce nici prin minte nu mi-a trecut. De aceea iată vin zile, zice Domnul, când locul acesta nu se va mai chema Tofet sau valea fiilor lui Hinom, ci *Valea Uciderii*" (sic!) (*Ieremia* 19, 5–6), sau: „Iată numele Domnului care vine de departe, mânie înfocată și nor greu; buzele sale sunt pline de urgie și limba lui e foc mistuitor, Duhul Lui ca un șuvoi revărsat care ajunge până la gât, ca să ciuruiască neamurile cu sita nimicirii... Voi veți cânta atunci ca în noaptea cea de praznic, cu bucurie la inimi, în sunetul de

flaut, ca să mergeți în muntele Domnului; spre stânca lui Israel. Domnul va face să răsune glasul Său măreț și va prăvăli brațul Său în aprinderea mâniei Sale, în *mijlocul unui foc mistuitor* (s.n.), al vijeliei și al potopului de ape și grindină... *Un jertfelnic de multă vreme este pregătit hotărât pentru Moloh.* Pus-a un rug mare și larg, paiele și lemnele sunt din belșug. Suflarea Domnului îl va aprinde ca un șuvoi de pucioasă" (*Isaia* 30, 27–33). Pasajul ar comporta multe discuții. Noi reținem doar faptul că de data aceasta jertfa umană nu mai era pentru Baal, ci pentru Dumnezeul evreilor, „mâini înfocate și nor greu". Curios cum le-a scăpat redactorilor *Bibliei,* de obicei rabini instruiți la iudaism (care *refuză* jertfa umană), acest pasaj și altele pe care un bibliolog american, Hyam Maccoby, ca un Sherloc Holmes le-a depistat în întreaga *Biblie* și le-a comentat în studiul său *The Sacred Executioner. Human Sacrifice in the Legacy of Guilt* (New York, 1982).

Să ne imaginăm că un alt specialist în istorie, religie, antropologie, psihologie, sociologie, psihanaliza jertfei umane ar scrie despre acest subiect peste o mie, două mii de ani (nu contează, omenirea se va juca mereu, când e vorba de trecut, cu secolele). El va scrie desigur că s-au descoperit necropole la zidul Ierusalimului, în orașele incașe și aztece, în regiunea Carpaților și pe teritoriul dintre Atlantic și Urali, numit Europa, o regiune multiculturală, multistatală, multiimperială, cu o parte nordică deosebită de cea sudică, cu o civilizație înfloritoare și cu o acută fobie semitică. Ceea ce deosebește aceste necropole unele de altele, ar remarca imaginatul nostru savant, este faptul că în timp ce în unele cadavre sunt arse, în altele nu, în unele sunt puse de-a valma, în altele aranjate perfect pentru ca să ocupe loc puțin și între straturi este presărat un praf alb. Toate erau jertfe aduse zeilor. Cărui zeu au fost aduse jertfele din necropolele cu cadavre multe, sistematic aranjate, acoperite în praf alb, nu se știe. Oricum ei, europenii,

credeau cu toții că „moartea este poartă spre viață" și mergeau spre locul de sacrificiu cântând în cor. Toți purtau pe piept o stea galbenă, semn al cerului înstelat care-i aștepta...

Și probabil alți cercetători vor căuta în continuare răspunsul la întrebarea: Cum se numea zeul? Sigur traducerea numelui lui va fi: „Un zeu foarte lacom".

Când auzim că tot ceea ce până acum se numea crimă abominabilă, oroare, rușine ș.a.m.d. „n-a fost chiar așa", că din nou se strigă „jos jidanii!", că se ard sinagogile fără ca biserica să mai fie implicată, că se discută despre antisemitism fără evrei chiar în estul Europei de unde aceștia au plecat în masă, nu-i cu putință să nu ne întrebăm: cei care de o mie de ani, atunci când se înfruptă, după slujba de duminică, din trupul și sângele Domnului, iudeul sublim din Nazaret, luând anafora, ostia sau împărtășania, n-ar fi trebuit să se întrebe (ca preotul dominican – Marcel Duboi, fondatorul asociației ecumenice „Casa lui Isaia" din Ierusalim) „oare n-ar trebui să purtăm și noi cei care mâncăm zilnic din trupul lui steaua galbenă pe piept?". Hyam Maccoby susține că prin jertfa sublimă a lui Iisus s-a pus capăt ritualului jertfei umane în creștinism. Dar a fost așa?

În fond ce ne-a împiedicat și ce i-a împiedicat și pe evrei să simțim o stare interioară de afinitate și să nu trebuiască să mimăm, de cele mai multe ori, și noi și ei, că ne-am suporta? Rămâne doar resemnarea: antisemitismul ca și anticreștinismul fundamentaliștilor iudei sunt *psihofenomene* sau poate fenomene explicabile. Ceea ce am scris până acum nu-i decât o consemnare de fapte a căror explicație este zădărnicie asumată: Cum s-a putut ca miracolul mântuirii prin iubire să producă miracolul „mântuirii prin ură"?

Evreii s-au întors (unii dintre ei) în Sion și-au dovedit tăria, construind în piatră seacă, o țară plină de verdeață, prosperă, puternică, un stat pe care marile puteri îl folosesc în menținerea pe tabla de șah a politicii Orientului, a unui joc fără șah-mat. Ei

și-au regăsit rădăcinile orientale și păstrează experiența occidentală. Ei suferă mereu de criză de identitate, de trecutul strămoșilor „conaționali" ai altor popoare, străini printre coreligionarii lor.

Alte stereotipuri în aparență noi, în realitate vechi, au apărut în literatură, jurnalistică, „politica de familie", politica mare. Timpul „evreului martir" al artei post-holocaust a cam trecut (chiar dacă un film ca *Lista lui Schindler* a zguduit din nou uituca umanitate și ne-a amintit cât de puternic este un atom de iubire față de umanitate și de aproapele nostru, fie el și evreu). Pe evreul de altădată îl știe toată lumea: deportat cu forța, exilat de bunăvoie, izolat în iadul ghetourilor, pus să cânte în drum spre locul de gazare. Dar pe creștinul, fie el și neamț, ce și-a riscat viața ca să fie om, cine-l știe?

Așa cum se spuneam, evreul din romanul lui I.Ludo *Mesia poate să aștepte* (1937) își dă seama că în Sion e un străin și că la Găiești este patria lui. Personajul se înscrie într-un clișeu foarte vechi și foarte actual. El trăiește drama celui de acum 2400 de ani, care se întoarce să reconstruiască Ierusalimul după Edictul lui Cyrus. Și acela suferise un proces de integrare în statele babiloniene, și cei rămași în cetățile distruse „colaboraseră" cu vecinii sau chiar cu ocupanții ca să-și poată paște în voie turmele, să lucreze pământul, să facă negoț, să practice meseriile ocupanților, iar la venirea „exilaților" nu se arătau prea încântați.

Nu toți evreii fuseseră deportați, ci mai cu seamă cei din Ierusalim și 50 de ani de absență ai unei instanțe religioase îi făcuseră să uite legea. Era o situație foarte asemănătoare cu aceea a iudeilor palestinieni și a celor europeni întorși după secole de exil în noul stat Israel. Reproșurile erau și sunt reciproce, suspiciunea planează asupra tuturor, fundamentaliștii de atunci (Ezdra și Neemia), ca și cei de astăzi, anacroniști isterici, se comportă la fel. *Atunci* s-a încercat odată cu

construcția zidului Ierusalimului, reconstrucția bazei religioase a statului (jertfelnicul arderii de tot, sărbătoarea corturilor, punerea temeliei templului, impunerea Thorei și, bineînțeles, încercarea de a redeștepta sentimentul național și rasial). Dar tot atunci se decreta: „*Femeile străine* sunt despărțite de Israel" (*Ezdra*, 10), sau „Amonitul și moabitul nu pot fi primiți niciodată în adunarea lui Dumnezeu", sau „Și auzind această lege a despărțit Israel tot ce era străin" (*Neemia* 13, 1, 3).

Astăzi Ierusalimul și toate orașele Israelului sunt cetăți cosmopolite ca toate celelalte din lume, dar cum scria Spinoza, convertitul ce a dat mult de lucru catolicismului, „ura națiunilor a fost propice pentru a asigura conservarea evreilor, aceasta a arătat-o experiența... Eu atribui, de asemenea, o valoare acestei afaceri (alungarea evreilor din Spania și Portugalia) (n.n.) de circumcizie capabilă de a le asigura eternitatea" (*Traité théologico-politique. De la vocation des Hebreux).*

Ura islamică a dușmanilor din jur, amenințarea gihadului constituie și astăzi „circumcizia" capabilă de a le stimula forța de supraviețuire. Israelul este un stat cosmopolit, dar nu lipsit de identitate pregnantă. Condițiile îl obligă să-și „întărească zidurile și porțile" ca în vremea lui Ezdra și Neemia, să-și asigure zone tampon devenind din ocupatul de altădată, ocupantul de azi, din victimă călău.

Și azi evreul întors în Sion se simte străin în patria îndepărtaților lui strămoși. El nu înțelege „democrația iudaică", el știe că există totalitarism și democrație. Or „democrația originală", una religioasă și una seculară din Israel în care ești liber să fii... iudeu nu-i ușor de suportat pentru fostul „cetățean al lumii". Patria lui a rămas undeva departe unde au suferit pentru a-și menține identitatea, o identitate care acum nu le mai folosește la nimic. „Ceva străin este sufletul pe acest pământ",

celebrul vers al lui Georg Trakl li se potrivește și lor.

Supraviețuitorii holocaustului stau în continuare în umbra însângerată a Europei celui de-al III-lea Reich; nepoții îi ascultă ca pe bunicii care povestesc cum au fost ei pe front. Altele sunt preocupările lor. Trebuie să-și facă un rost și asta nu-i ușor într-o societate democratică, capitalistă, fie ea și iudaică. Mai trebuie să asiste la certurile dintre iudeii ortodocși și cei toleranți. „Ortodocșii", cei care au venit primii și ca odinioară, în secolul VI, Neemia și Ezdra s-au luptat să facă un stat democratic, dar *iudaic*, nu privesc cu ochi buni pe evreul venit de curând din societatea de consum, fie ea capitalistă ori socialistă, fie din democrație sau totalitarism. Despărțirea de iahvism n-a fost ușoară în secolul VI, dar ea a creat iudaismul, o forță ce a menținut identitatea unui popor antic ce a supraviețuit. Nu este ușoară nici încercarea de a pune de acord iudaismul rămas la Ierusalim cu cel de la Paris, Berlin, Amsterdam, Petersburg, Varșovia ș.a.m.d. Nu-i este lesne evreului reîntors la Sion să înțeleagă că el trăiește într-un stat democrat a cărui toleranță este religioasă nu seculară.

Evreul ocupant, evreul fanatic, evreul ateu, evreul neadaptat gata pregătit să se întoarcă de unde a venit sunt alte stereotipuri, alte clișee.

Și chiar evreul regretat. Dacă înainte de holocaust întrebarea care plutea în aer suna: „Cine are nevoie de evrei?", astăzi, cu toate manifestările antisemite din țările rămase fără evrei, cele din Estul Europei mai ales, nu de multe ori se întreabă unii „unde am găsi niște evrei"? La fel ca în Evul Mediu când, alungați de un principe, erau invitați de altul care le găsea eficiența chiar așa... tăiați împrejur, ucigași, diabolici, șireți, dar pricepuți în a face bani.

Noi concepte cutreieră gândirea europeană: antisemitism

fără iudaism, antiiudaism fără creștinism, antisemitism fără evrei. (Dacă în India, China, Japonia, Imperiul bizantin a fost posibil să existe evrei fără antisemitism, de ce n-ar fi posibil și antisemitism fără evrei?) De antisemitism însă lumea nu s-a mântuit. El echivalează azi, în Europa cu „antistrăinismul" și folosește, decent, dar vizibil, ritualurile vechi ale urii: zvonuri, falsuri, arderi, panică politică. „Europa este deja sub ocupație!" „Războiul a început odată cu migrațiile masive din est către vest și sud către nord" (ca și cum nu de când lumea, ca o lege cosmică, mișcarea – în orice, nu numai a popoarelor – s-ar fi făcut de la est la vest). „Popoarele europene vor pieri înghițite de rasa galbenă!" ș.a.m.d.

Într-o poezie dedicată lui Spinoza, Nietzsche scria, în 1884, „Doch unter dieser Liebe frass unheimlich glimmender Rachenband/ am Judengott frass Judenhass" („Totuși sub această dragoste înspăimântător devoră, mocnind, focul războiului/ Ura contra iudeilor devoră Zeul iudeilor").

Creștinismul a slăbit pe măsură ce a distrus iudaismul; lupta bisericii contra iudaismului a fost calul troian al cetății creștine. Catehismul publicat în 1993, în traducere germană (*Katechismus der Katolichen Kirche*, Libreria Edetrice Vatican), are ca prolog „Mai presus de orice, iubirea". În pofida unor învinovățiri tradiționale (care se păstrează), Catehismul recunoaște că: Israel este poporul ales; Dumnezeu și-a ales pe fiii lui Israel ca să-și revele existența; lor le-a încredințat legea; Iacov este părintele celor douăsprezece neamuri; pe Iisus îl anunță Israel.

Iudaismul, creștinismul și islamul – toate trei religii paternaliste au fost generatoare în anumite perioade ale istoriei lor post-biblice de sisteme comunitare sau statale totalitare[2]. Și de stereotipuri și stereotipii. Ar fi interesant de comparat evreul stereotip al creștinilor cu creștinul stereotip al iudeilor; musulmanul stereotip al creștinilor cu creștinul stereotip al

musulmanilor etc. Poate că din confruntarea „imaginilor" cu realitatea ar rezulta o „metanoïa" necesară care să ne trezească din eresuri. Dar ar dispare din fundalul obscur în care trăiește, „evreul etern", „creștinul etern", „musulmanul etern"? Ar birui oare cuvântul Apostolului Pavel: „Și a făcut Domnul dintr-un singur tot neamul omenesc" (*Fapte* 17, 26)?

Atunci ar putea muri și Ahasverus, iar la întrebarea „Ce mai e nou în Europa?", am putea răspunde: „Anti-antistrăinismul, omule!".

Augsburg, 1993

NOTE

INTRODUCERE: „Aimez-vous... les Juifs?"

1. O cercetare a „problemei" evreiești în alte civilizații, neeuropenizate, cum ar fi Extremul Orient, India, Japonia, chiar America de Sud, arată că evreii au conviețuit în condiții normale chiar și după ce unele dintre aceste regiuni au fost islamizate. În Hanan, la Kai-fong-fu există și astăzi o minoritate de „chinezi" ciudați care nu consumă carne de porc și carne cu sânge și care nu-i altceva decât urmașa evreilor emigrați acolo după distrugerea Ierusalimului și exilul babilonian sau mult mai târziu. Nici o cronică chineză nu consemnează cuvinte de ocară la adresa acestor conlocuitori ce se ocupau cu comerțul, practicau diverse meserii sau cultivau pământul. Cele mai multe informații despre ei le avem de la iezuiții care pătrund masiv în China în secolele XVII și XVIII.

Stelele funerare, relatările lui Marco Polo, apariția lor în poveștile arabe arată răspândirea lor în imensul Imperiu galben.

În Japonia, districtul Tamako, două sate se numesc Goşen (amintind de teritoriul din Egipt pe care l-a dat neamului lui Iosif, faraonul) şi Manash (Manase), iar un templu abandonat poartă numele lui David. Pe o fântână dintr-un orăşel apropiat este gravat cuvântul Israel. Unii etimologi susţin că numele de „samurai" vine de la „samariteni". Speculaţiile merg până acolo, încât diverşi etnografi susţin că japonezii ar fi urmaşii unuia dintre cele „zece triburi pierdute" (Dr. S.Oyabe, *Origin of Japan and of the Japanese,* Yale, Univ.Press, 1926).

În India, evreii au convieţuit împreună cu alte popoare, de asemenea, normal, au trăit şi trăiesc mai ales în regiunea oraşului Bombay. Neavând istorie, înseamnă că au fost fericiţi „pentru că popoarele fericite nu au istorie", scrie Léon Poliakov, din al cărui excepţional studiu *Histoire de l'antisemitisme* (1955–1977), am preluat informaţiile de mai sus.

Adăugăm şi faptul că evreii nu au fost persecutaţi nici în mediile arabizate, nici în Spania înainte de Reconquista. În folclorul arab circulă povestiri biblice sau extrabiblice sub numele de „Israylli'at". În secolul XI, califii fatimizi din Egipt contribuiau cu sume importante de bani la întreţinerea Academiei rabinice din Ierusalim. Califii se înconjurau cu miniştri şi învăţaţi evrei. Este adevărat că primul care a impus evreilor, în 1012, portul unui semn distinctiv – al unei insigne – a fost califul Hakim, dar restricţia n-a durat decât o lună. Ideea însă a rămas şi ea a devenit „steaua galbenă" de peste aproape un mileniu. Pentru musulmanii ocupanţi din secolul XI, „Yahudi" (evreii) şi „nasranii" (creştinii) erau la fel de puţin periculoşi. Proliferarea sectelor iudeo-musulmane nu-i deranjau în general pe arabi care nu erau, pe atunci, fundamentalişti.

2. Explicarea „inexplicabilului" prin psihanaliză a fost o încercare de a „ieşi din impasul de conştiinţă" produs de holocaust. Începutul îl făcuse Freud în *Der Mann Moses und die monoteistische Religion* (1934 – 38/39).

În 1946, apare la Boston un volum de studii semnate de nume de prestigiu, dintre care nu lipseşte cel al lui Th.W.Adorno, intitulat *Anti-semitism. A Social Disease,* volum reeditat în 1993, în limba germană, de Ernst Simmel. Des citat este eseul lui Jean-Paul Sartre *Psichanalyse d'Antisemitisme,* apărut în mai multe ediţii după 1940.

Unul dintre autorii volumului apărut la Boston, Arnold Zweig, opinează, spre exemplu, că ura faţă de evrei ar data în Europa din vremea războaielor ţărăneşti şi în susţinerea tezei sale se bazează pe o povestire a fraţilor Grimm *Der Jude im Dorn* (Evreul în mărăciniş), povestire aproape inocentă, în fapt, ea se referă la eternele farse pe care şi le joacă între ei evreii şi creştinii, fără ca aceste farse să-i facă să se urască. Ei rămân la toposul păcălitorului păcălit. Douglass W.Orr pleacă de la studiul lui Freud *Sur Psychologie des Altaglebens* (1901–1904) în care se demonstrează ideea (deja demonstrată de xenologie) că în comunităţile restrânse tot ce e străin e considerat duşman şi pericol. Th. W.Adorno, în studiul său *Antisemitismus und faschistische Propaganda,* scrie că „agitatorul fascist este în general un vânzător iscusit al defectelor proprii", „Vater-imagerie" (imagismul paternal) este înlocuit cu un imagism al urii faţă de tată, iar tatăl (Vater) cu Eul colectiv (Ich). Propaganda a funcţionat ca o împlinire a unei dorinţe colective: ieşirea din *idealismul* iudeo-creştin şi reintrarea în *raţionalismul* păgân ancestral. „Juden blut muss fliessen" (Sângele evreiesc trebuie să curgă), una dintre lozincile naţional-socialiştilor, foloseşte perfid propagandistic o formulă sacramentală creştină care spune „Vergiesse des Blutes Christi" (Să curgă sângele lui Hristos). Adorno aminteşte cum un preot fascist, un Jirinovschi în sutană, striga prin radio: „Fără să curgă sânge nu se poate".

Analiza urii antievreieşti ca fenomen neurotic cu rădăcini adânci într-un subconştient tulbure are meritul de a adânci studiul antisemitismului, dar şi defectul de a *relativiza* oarecum

gravitatea crimelor săvârșite, în numele unor ideologii, la adresa umanității. Pe aceeași linie a explicațiilor psihanalitice se înscrie și studiul lui Émile Gillabert: *Moise et le phénomène judéo-chrétien,* Metanoïa, Marsanne 1976, mai ales capitolele *La rupture avec le réel* (pp.40–46) și *L'agression contre la nature* (pp.204–208).

3. În privința conceptului de „popor ales" au apărut în ultima vreme unele teorii care duc la o anume relativizare a culpei de orgoliu nemăsurat al evreilor ce s-au autointitulat „aleși". Există un apocrif – *Apocalipsa lui Avraam* în acest text este descrisă o călătorie cosmică pe care Avraam, primul „misionar" al monoteismului evreu, ar fi făcut-o în spațiul interstelar după ce a fost răpit de pe pământ. El ar fi ajuns undeva sus și într-un cerc de lumină foarte puternică ar fi văzut niște „ființe" care discutau între ele. În timpul călătoriei în sus ar fi văzut deasupra sa stelele, în jos, pământul. Călătorii astrale există și în alte apocrife biblice, ceea ce l-a făcut pe cel mai cunoscut militant pentru credința în existența altor civilizații și a obiectelor zburătoare neidentificate, l-am numit pe Erich van Däniken, să sugereze faptul că într-adevăr evreii „au fost aleși" de o instanță superioară (*Auf den Spuren der Allmächtigen*, 1993).

La această presupunere se adaugă fapte legate de celebra „Arcă a legământului" pe care evreii o purtau cu ei peste tot. „Arca legământului" sau „arca alianței" era o ladă din lemn de salcâm în care se afla... ceva secret. *Zoharul*, în 50 de pagini, descrie acel „ceva". Unii cercetători în fizica nucleară au construit, folosind descrierea din *Zohar* un aparat, o mașină, cu o formă ciudată; ochiul luminos al acestei mașini și-ar fi datorat luminozitatea unor alge fosforescente. Mașina care se presupune că era ascunsă în lada respectivă avea însă o altă calitate: producea în permanență o hrană (ceea ce pentru astronauții de astăzi este un lucru normal) și această hrană produsă de micul generator de energie atomică ar fi fost „mana cerească" cu care

s-ar fi hrănit în deșert timp de 50 de ani evreii ce l-au urmat pe Moise. Este mai mult ca sigur că mașina era radioactivă sau, oricum, un generator producător de energie, de aceea era foarte periculoasă și cei „neinițiați" care s-au apropiat de ea au murit, carbonizați. Preoții care o slujeau purtau haine speciale din in.

Această ladă a cărei construcție i-a fost dictată lui Moise de însuși Dumnezeu și în care s-a crezut multă vreme că erau tablele de legi și bastonul lui Moise, a fost găsită, de cuceritorii romani care au pătruns în templul din Ierusalim în 63 î.Hr., goală. (Prilej pentru creștini să-i ironizeze pe evrei când aceștia îl contestau pe Iisus ca Mesia, iar pentru Pompei, care pătrunsese în Sfânta Sfintelor unde era lada, să creadă că iudeii erau un popor... ateu.)

Respectiva ladă au căutat-o templierii justificându-și cruciada la Ierusalim. În trei locuri s-au făcut săpături, acolo unde s-a crezut că ar fi ascuns-o templierii care pretind că ar fi descoperit-o. Într-unul din aceste locuri s-au găsit urme materiale ale unui obiect; întrucât datările cu carbon au fost contradictorii s-a ajuns la concluzia că aceste urme materiale ar fi radioactive, ele stingherind reacțiile carbonului.

Dincolo de toate aceste „descoperiri" științifice sau „noi legende" ale erei zborurilor cosmice și energiei nucleare, se poate reține ideea că evreii ar fi putut fi într-adevăr un... popor ales.

4. Émile Gillabert, *op.cit.* p.208.

5. *Ibidem*, p.265.

6. *Judas, der Lieblingsjude*, p.246, sau Walter Jeres. în *Der Fall Judas.*

7. vezi *Elemente des Antisemitismus* în *Dialektik der Aufklärung,* p.188

Se știe că înlocuirea vechilor „motive teologice" ale antisemitismului cu cele rasist-biologice („All is race", scria în 1844 evreul convertit Benjamin Disraeli al cărui cerc de

intelectuali îl frecventa și Byron) au dus la cele mai dezastruoase rezultate pentru Germania și Europa, în general. Al III-lea Reich considera „poporul ales" inferior și nociv din cauza sângelui lui, în primul rând. Dar cercetări genetice moderne au stabilit că frecvența unor grupe sangvine este aceeași la germani și la... un mare procent de evrei. Contaminare genetică în urma unei îndelungate conviețuiri etnice? Izvor comun al aschenazilor, – germanilor și arienii?

În ce privește vechiul ferment antisemit, teologia al cărui rol a încetat să mai fie foarte puternic încă în secolul XVIII, H.Albert, autorul unei cărți apărută de curând la Franz A.Taubut Verlag și intitulată *Das Elend der Theologie. Eine Kritische Auseinender sezung mit Hans Küng,* demonstrează cu argumente științifice cum teologia a compromis de multe ori credința. Ideea că atunci când miracolul a „încăput pe mâna" teologilor el a dispărut. Nu întâmplător contestatul teolog catolic Eugen Drewermann a devenit „cazul D"; autor a peste 50 de volume în domeniul teologiei – dintre care cea mai cunoscută se intitulează *Structurile răului* și era să-i aducă excomunicarea – propune o privire critică asupra teologiei tradiționale. În 1989, a publicat *Der Kleriker – Psychogramme eines Ideals,* carte ce i-a atras interdicția dreptului de a mai exercita profesia de cleric.

Una dintre marile greșeli ale teologiei a fost propaganda urii care i se reproșează mai ales după holocaust când, dintr-o dată, creștinii s-au întrebat îngroziți: Cum a fost posibil? Noi unde am fost?

8. „Ce este un evreu" – se întreabă și Léon Poliakov (*op.cit.,* vol. III, pp.476–477); „Categoriile de religie sau confesiune și cele de națiune sau naționalitate, scrie el, au fost elaborate de gândirea unei civilizații creștine; iudaismul, ce s-a constituit într-un timp precreștin ca o comunitate deosebită cu vocație etică universalistă «care are locul ei aparte», nu se lasă integrat global în nici una dintre cele două categorii. În secolul

XIX, el era considerat și se consideră drept confesiune, în Europa de Vest, și ca naționalitate în cea de Est; dar deja când vorbim de evreimea ruso-poloneză completăm această definiție prin noțiunea deosebit de puternică de «idiș» (yiddichkeit), referitoare la o sensibilitate proprie evreiască. Ideea de «rasă evreiască» a fost treptat înlăturată în virtutea descoperirilor antropologice care, din rațiuni imperioase, extra-științifice, ne propun, uneori, azi, o substituire cu conceptul de «specific evreiesc» sau «iudaitate». Aceasta, din punct de vedere analitic occidental, riscă să fie o tautologie, pentru că un evreu se definește prin iudaitate, care la rândul ei se definește prin «a fi evreu» sau printr-o anume sensibilitate evreiască care nu se știe exact în ce consistă, oricum nu în faptul de a fi pur și simplu evreu. Totuși această definiție are avantajul de a pune accentul pe unicitatea fenomenului în sânul civilizației occidentale (ea ne reamintește că în virtutea chiar a naturii lucrurilor destinul evreilor – fenomenul evreu – n-ar putea exista decât prin analogie). Rămâne, în sfârșit, noțiunea unei «comunități evreiești», noțiune care este foarte adesea refuzată de evreii nepracticanți și întotdeauna de ateii de toate apartenențele, din cauza coloraturii ei religioase, care tocmai de aceea pun accentul, nu fără satisfacții credem noi, pe preocupările umanitare și aspirațiile etice trecând, de altfel, ușor la revendicări și la acuzații față de lumea înconjurătoare care caracterizează sensibilitatea evreiască și chiar sufletul evreu. Dar oricum ar fi, toate aceste dificultăți și contradicții par să ducă într-o ultimă analiză la o ideologie și o terminologie constituită într-o societate în care creștinismul era regula și evreul excepția; marginal și în raport cu societatea și cu limba, el se plasează greu între categoriile obișnuite".

I. STEREOTIPURILE GÂNDIRII

1. „Problema evreiască" în *Vechiul Testament*

1. vezi studiul lui Manusu Duala-Mbedy, studiu ce pune bazele unei noi ştiinţe – xenologia –, ştiinţa străinului din perspectiva antropologică. Studiul cercetătorului african, intitulat *Die Wiessenschaft von Frem den und die Verdrägurg der Humanität in der Antropologie"* a apărut în 1977 la Karl Verlag Freiburg, München.

Accentul studiului cade pe două probleme fundamentale ale xenologiei: încercarea *integrării economice* a „noului-venit" şi încercarea *integrării de conştiinţă* a acestuia. De asemenea, este cercetat mecanismul psihologic al refuzului străinului.

Vezi şi *Die Bibel und ihre Welt,* vol.1, pp.77–80, 391.

Numele de habiru (apiru, chabiru) este folosit în textele nebiblice şi denumeşte grupuri de nomazi care apăreau şi prădau în Mesopotamia, Capodocia şi Siria la sfârşitul mileniului III î.Hr., timp în care au fost create primele capitole din *Facerea.* După opinia unor bibliologi aceste grupuri nomade nu aveau o identitate etnică.

2. În lucrarea *O istorie a evreilor,* Josy Eisenberg scrie: „Etimologia acestui cuvânt nu e sigură. Provine din substantivul propriu Eber, unul dintre strămoşii lui Abraam, fie din prepoziţia ever, «dincolo»: evreii au venit de dincolo de fluviu, sunt transeufratieni" (p.12). Aceeaşi opinie o are şi É.Schuré, *Les Grands initiés* (p.162), care-l citează pe Renan cu a sa *Histoire du peuple d'Israel:* „Egiptenii îi numeau în general evrei, dând, se pare, acestui nume sens peiorativ, legat fie de condiţia lor de străini, fie de starea lor de robie" (J.E., p.15).

3. „Şi când se întorcea Avraam, după înfrângerea lui Kedarlaomer şi a regilor unii cu aceia, i-a ieşit înainte regele

Sodomei în valea Şave, care astăzi se cheamă Valea Regilor, iar Melhisedec, regele Salemului, i-a adus pâine şi vin. *Melhisedec acesta era preotul Dumnezeului preaînalt* (s.n.). Şi a binecuvântat Melhisedec pe Avraam şi a zis: «Binecuvântat să fie Avraam şi Dumnezeu cel Preaînalt, ziditorul cerului şi al pământului»" (*Facerea* 14, 17–19).

Ideea că pâinea şi vinul erau deja „sacramentele" unor iniţiaţi şi semnul lor de recunoaştere o găsim şi în capitolul despre Moise şi Iisus în cartea ciatată mai sus a lui Éduard Schuré.

4. apud. *Die Bibel.und ihre Welt,* vol.1, p.80.

5. Cuvântul „rasă" apare în vocabularul francez mai întâi, în secolul XIX, cu sensul de „descendenţă" şi implică de la început o judecată de valoare: „noblețea rasei", „rasă bună", „rasă proastă", „rasat" (expresii pe care limba română le-a preluat şi le păstrează şi azi fără nici un fel de conotaţie antisemită sau xenofobă). Rasismul *nu* a trebuit să fie o creaţie a evreilor, el ţine de o puternică mentalitate tribală pe care o aveau şi ei. Creştinismul care la început s-a fundamentat pe anularea rasismului, iudaizarea universală numai în acest fel fiind posibilă, a sfârşit prin a practica rasismul în varianta lui antisemită.

Rasismul iberic, prin conceptul de „limpieza de sangre" îl precede pe cel germanic. Germanomanii secolului XVIII se bazau în supraestimarea superiorităţii şi purităţii sângelui lor pe cuvintele lui Tacitus din *Germania,* cap.XIV: „În ce mă priveşte, mă raliez la părerea celorlalţi că germanii nu s-au alterat niciodată prin încrucişarea cu alte neamuri". Teama de „alterare" a revenit după ce ravagiile holocaustului au început să fie uitate, şi, în zelul antistrăinist („Fremdenhass") cotidian unii politicieni remarcabili îşi afirmă deschis „fobia" lor pentru ceea ce numesc „amestecul raselor" (Durchrassen). Şi asta în Europa unită (sic!) a anilor 1990.

Francezii şi-au manifestat rasismul prin căutarea de

strămoși cu pedigree: în *Franciada* lui Ronsard ei apar ca urmași ai lui... Enea. Românii i-au regăsit pe traci.

6. „Iar în ceasul al nouălea Iisus a strigat cu glas mare, zicând: «Eli, Eli, lama sabahtani?». Adică: «Dumnezeul meu, Dumnezeul meu, pentru ce M-ai părăsit»" (*Matei* 27, 46). „Iar după ce L-au răstignit, au împărțit hainele Lui, aruncând sorți, ca să se împlinească ceea ce a zis proorocul: «Împărțit-au hainele Mele între ei, iar pentru cămașa mea au aruncat sorți»" (*Matei* 27, 35).

7. Cum susține Émile Gillabert, în cartea citată, iahvismul tribal nu fusese antinaturist, absolut intelectualist precum cel care apare în *Biblie,* evreii lui Avraam adorau munții, animalele, ei au imaginat-o și pe Lilit, prima soție a lui Adam, alungată din paradis înaintea Evei. Lilit era „femeia" și legendele „adamice" spun că, după ce și cuplul perfect a fost alungat din rai, Adam se întâlnea în ascuns cu Lilit. Și se mai spune că dacă n-ar fi avut-o de soție pe „inocenta" și prostuța Eva, ci pe inteligenta și demonica Lilit, Adam n-ar fi „căzut" niciodată în păcat (Vezi cartea citată de noi la bibliografie: *Das Geheimnis Lilith, oder die verteufelte Göttin* de Barbara Black-Koltuv).

8. Din perspectivă psihanalitică, Moise, întemeietorul religiei, moralei și statului paternalist, va fi acționat în sensul acesta dintr-un complex al său: fiind copil abandonat, deci fără tată, *a căutat* un tată. Paternalismul a avut un impact pozitiv la triburile de evrei nomazi care și așa, potrivit regulilor vieții nomade, erau organizate după structuri de tipul păstor-turmă, tată-fii.

2. „Problema iudaică"

1. vezi Josy Eisenberg, *O istorie a evreilor,* p.92.

2. Ptolemeu Filopator pomenește de „pierzania a toată suflarea din Iuda". După un pogrom al evreilor din Alexandria,

Ptolemeu Filopator „a scris carte" supușilor lui din Siria și Fenicia, cerându-le să-i extermine pe cei „care niciodată nu încetează cu nebunia" (III *Macabei* 3, 11). El descrie pe larg buna convietuire cu toate celelalte neamuri supuse lui, motivându-și apoi planul în ce-i privește pe „cei cu răutatea cea împreună cu ei înnăscută, lepădând binele și pururea la rău abătându-se" și care „cu cuvântul și cu tăcerea pururea mărturisesc ura lor", „necredincioși, tainici vânzători și barbari...": „am poruncit, scrie el, ca îndată ce va sosi la voi scrisoarea aceasta, pe cei însemnați în ea, împreună cu femeile și cu pruncii, ocărâți-i și-i jefuiți și într-aceeași zi să-i trimiteți la noi, de pretutindeni, cu legături de fier legați, ca precum se cuvine celor răi, cu moarte nemiloasă și de ocară să piară... Iar oricine va ascunde vreun iudeu, ori bătrân ori tânăr, ori prunc la sânul mamei, cu groaznice chinuri va chinui cu toată casa. Și cine va spune pe cel ce va ascunde, acela va lua averea celui care va cădea sub vină și din argintul domnesc două mii de drahme și cu slobozenie se va încununa. Iar tot locul unde se va afla ascuns iudeu, va fi pustiit și ars..." (III *Macabei,* 3, 18–22).

Scrisoarea parcă ar fi redactată de Hitler și Goebbels.

3. „Și nu după multă vreme a trimis regele pe un bătrân atenian, ca să silească pe iudei să se lase de legile lor părintești și să nu mai trăiască după legile lui Dumnezeu. Și să pângărească templul din Ierusalim și să-l numească al lui Zeus Olimpianul, iar pe cel din Gorizine, al lui Zeus, iubitorul de oaspeți, precum erau locuitorii locului. Ci cu anevoie și grea era poporului tocmeala răutății acestuia. Căci păgânii au pângărit templul cu desfrânări și beții, desfătându-se cu desfrânatele în sfintele curți, și aducând cele ce nu se cuvenea. Și altarul s-a umplut de lucruri nelegiuite, pe care le oprea legea, și nu era voie nici a ține ziua Domnului, nici a păzi sărbătorile părintești; nici măcar a spune că ești iudeu. Și erau duși cu sila la jertfele pe care le aduceau în fiecare lună de ziua nașterii regelui și când

era sărbătoarea lui Dionysos erau siliți iudeii, având cununi de iederă, să ia parte la alaiul în cinstea lui Dionysos. Și din îndemnul lui Ptolemeu a ieșit poruncă în cetățile elinești: cele de prin vecini, ca și pe iudei la fel să-i facă să jertfească, iar pe cei ce nu vor vrea să treacă la obiceiurile elinești, să-i omoare; de aceea nimic altceva nu se vedea decât numai greutăți cu care erau asupriți. Că s-au adus două femei care au fost pârâte că și-au tăiat împrejur pruncii lor. Pentru aceea au spânzurat pruncii de sânii lor și prin cetate, pe uliție purtându-le, le-au aruncat jos de pe zid de au murit. Iar alții alergau la peșterile cele de pe aproape, ca ascunzându-se, să serbeze ziua de odihnă. De acest lucru dându-se știre lui Filip, *i-a ars fără ca ei să se împotrivească acelei preacinstite zile* (s.n.).

Rog dar pe cei care vor cinsti această carte să nu se îngrozească din cauza acestor suferințe: ci să socotească că aceste munci, nu spre pieatre, ci spre învățătură au fost neamului nostru" (II *Macabei* 6, 1-12).

4. Josy Eisenberg, *op.cit.*, p.99.

5. vezi *2000 Jahre Christentum*, p.87.

6. Josy Eisenberg, *op.cit.*, p.106.

7. *Ibidem*, p.107.

8. „Cine a fost Iisus?" Marxiștii susțin că a fost marxist, iudeii că a fost iudeu, creștinii că a fost creștin, mișcarea feministă că a fost inițiatorul ei emancipând femeia, vegetarienii că a fost vegetarian, creștinismul arian nazist că a fost arian, inițiații că a fost inițiat în ezoterica antică, misticii că a fost un mistic, deiștii că a fost fiul lui Dumnezeu, jertfologii că a fost o jertfă în cinstea unui zeu, psihiatrii că a fost un caz tipic de paranoic, paleoastronauticii – extraterestru.

A fost Iisus iudeu adevărat, din neamul lui Iesei cum l-au prezentat evangheliile sau evreu dintr-o provincie departe de Ierusalim? A fost el un *învățat*, rabin fariseu, cum susțin unii istorici evrei sau un *inițiat* cum apare la o citire, alta decât cea

literară, a evangheliilor?

Dacă a fost un inițiat, a fost unul ca Avraam, Melhisedec, Moise, Aaron, Krișna, Rama, Hermes Trismegistul, Buddha, Orfeu, Pitagora? De ce a fost deificat ca Hermes Trismegistul care a devenit zeul Toth? Sau a fost el un „trimis" al unei alte lumi, un extraterestru, cum susțin căutătorii de dovezi ai paleoastronauticii? Avea forța de a emana Duhul Sfânt, o formă superioară de energie cum ar susține astrofizica actuală? Era un vindecător și un magician? De ce obsedează de două mii de ani omenirea până într-atât încât apar mereu, în „războiul permanent al sfârșitului lumilor", personaje care se cred a fi Iisus? Era el *un caz tipic* de psihopatologie în care un Alioșa Karamazov poate deveni în unele condiții Marele Inchizitor (după unele apocrife avea momente de mare violență – și chiar alungarea negustorilor din templu, consemnată de evangheliile sinoptice, pledează pentru această manifestare). A înviat cu adevărat sau a pus în practică doar parabola învierii pentru ca să înțeleagă oamenii simpli, în realitate Iisus vorbind despre o re-naștere, într-o substanță superioară, într-o lume superioară. A continuat după înviere să predice, departe, în India, cum susțin unele cărți recent apărute?

E adevărat ce scrie Rudolf Steiner, unul dintre marii mistici ai secolului nostru că pentru a face credibil misterul învierii, adică al „prefacerii vieții", *a fost înscenată,* de fapt, învierea lui Lazăr? „Iisus a împlinit cu Lazăr, în sensul străvechilor tradiții, marea minune a prefacerii vieții. Prin aceasta, creștinismul s-a legat de misterii. Prin intermediul lui Hristos, Lazăr devenise un inițiat. Ajunsese astfel capabil să se ridice în lumile superioare. El devenise totodată primul inițiat creștin, inițiat de însuși Iisus Hristos... În cuvintele «Lazăre, vino afară!», putem recunoaște strigătul cu care inițiatorii – preoții egipteni – îi chemau înapoi în viața de toate zilele pe cei care, pentru a putea părăsi cele pământești și a dobândi

convingerea în legătură cu existența celor veșnice se supuneau proceselor inițierii, procese ce se desfășurau izolat de lume. Dar iată că Iisus a dezvăluit taina misterului... Prin inițierea lui Lazăr, Iisus adusese în fața întregii mulțimi care sta împrejur, un proces care, în sensul vechii înțelepciuni sacerdotale, avea voie să se săvârșească doar în ascunzișul misterului. Această inițiere trebuia să pregătească înțelegerea misterului de pe Golgota" (*Creștinismul ca fapt mistic și misteriile Antichității,* pp.129–130). Răstignit, pe cruce l-a strigat pe Ilie (care se înălțase la cer înainte într-un car de foc), sau pe El, (Dumnezeu)? Ori poate este adevărată legenda întoarcerii lui în India, undeva în Kașmirul de azi, locul unei civilizații distruse se pare de o explozie atomică, descrisă în *Mahabharata,* o explozie al cărei fum s-ar fi ridicat la cer sub forma unei ciuperci și a lăsat în urmă un munte de pietre ce altădată formaseră un oraș. Să fie adevărat că în biserica ciudată din orășelul Srinagar, sub o inscripție indică – „Aici este îngropat Iisus", se află mormântul celui care a vrut să predice învățătura indiană iudeilor, dar ei l-au alungat? Dacă s-ar deschide sarcofagul din metal aflat în centrul bisericii, s-ar putea găsi acolo osemintele unui om ce mai poartă urmele cuielor bătute în mâini și picioare? Creștinii nu se interesează de biserica din Srinagar, ea este loc de pelerinaj pentru musulmanii care-l consideră pe Isa un profet trimis al lui Alah... Cât despre giulgiul în care ar fi fost înfășurat la îngropare, s-a dovedit că este... un fals.

Să existe vreo legătură între nașterea și renașterea lui Iisus și cultul lui Tamuz, care era practicat foarte puternic în regiunea Nazaretului? Cum se explică faptul că în cele mai vechi reprezentări helenistico-bizantine ale scenei numite „pietà" după Michelangelo, Iisus, coborât de pe cruce, este frumos ca un faun, iar Maria, tânără ca de vârsta fiului, îl îmbrățișează îndurerată ca pe un iubit?

A fost el predestinat să devină profet? Un nazireu? De

aceea legenda i-a plasat originea în Nazaret (Nazaret - nazireu). A existat Iisus cu adevărat sau a fost doar proiecția unei așteptări mesianice a unui popor educat în mod conștient, cel puțin o mie de ani, să aștepte?

A fost el deificat în spiritul roman al deificării împăraților sau a fost într-adevăr fiul lui Dumnezeu?

Și faptul că a fost răstignit înseamnă doar că a fost pedepsit, după obicei roman, ca orice hoț, sau, mai mult, crucea fiind, în învățătura ezoterică, semnul eternității, dăruit vieții veșnice, renașterii? Crucifixul pe care-l sărutăm cu evlavie, împodobit cu raze de aur, flori de crini și coroniță de trandafiri ce înconjoară trupul răstignit, amintește celor care „știu" mai mult decât povești, că Iisus era înconjurat de aura luminoasă de care ființele „pozitive" sunt înconjurate, emanația lor benefică simțindu-se în jur. Cine crede în Iisus nu poate decât să se umple de Bine. De ce creștinii primitivi interziceau crucea, iar primii părinți ai bisericii refuzau ca pe o formă de idolatrie reprezentarea ei în lemn sau piatră? A fost el ultima jertfă umană pe care Yahweh a cerut-o iudeilor? Se înscrie el în aceeași tradiție care începe cu Adam, Abel, Noe, Isaac?

Chiar dacă miile de întrebări despre identitatea lui stânjenesc dogma, cine îl iubește cu adevărat și crede în el nu poate să nu se întrebe: Cine a fost Iisus?

9. După Éduard Schuré, *Les Grands Initiés,* cap. *Iisus,* „ordinul esenienilor provenea din resturi ale unei confrerii de profeți întemeiată de Samuel" (p.470). Acești *asaya* (terapeuți) cunoșteau virtuțile oculte ale plantelor și mineralelor și tratau „corpul fizic" prin cel psihic. Profesau dogma esențială a doctrinei orfice și pitagoreice, cea a preexistenței sufletului, consecință și explicație a imortalității lui. „Sufletul, spuneau ei, descinde din eterul cel mai subtil, și atras în corp ca un șarm natural, el rămâne acolo ca într-o închisoare; eliberat de legăturile corpului ca dintr-o sclavie, el se ridică la cer bucuros"

(Éduard Schuré, p.472). „Punctele comune între doctrina esenienilor și cea a pitagoreicilor erau: rugăciunea înainte de răsăritul soarelui, veșmintele de in, cina comună, noviciatul de un an, cele trei trepte ale inițierii, organizarea ordinului și proprietatea comună a curatorilor asupra bunurilor, legea tăcerii, jurământul păstrării misterului, divizarea științei lor în trei părți: a) știința principiilor universale sau teogonia, pe care Philon o numește *logica;* b) *fizica* sau cosmogonia; c) *morala*, adică tot ceea ce tratează despre om, știința căreia se consacrau în special terapeuții" (Éduard Schuré, p.471).

Iisus a venit în Galileea nu ca profet iudaic popular, cum l-au prezentat redactorii evangheliilor, ci ca inițiat în ezoterică, în „marile mistere", și el a dorit să dăruiască celor simpli noua știință a „Evangheliei regatului ceresc". „Un astfel de curaj nu se mai văzuse din timpurile în care, Çakia Muni, ultimul Buddha, animat de o imensă milă, predica pe malurile Gangelui. De aceeași compasiune sublimă pentru umanitate era animat și Iisus. El unea o lumină interioară, o putere de a iubi, o grandoare a credinței și o energie de acțiune care erau numai ale lui" (Éduard Schuré, p.486).

În legătură cu ezoterica esenianâ și implicit a lui Iisus, vezi și *Iesus der Esoteriker, Esotera* 8, august, 1990.

„Cearta" dintre ezoterici și biserică este obiectul articolului lui Ulrich Holst din revista menționată. Ca și Eugen Drewermann, teolog și psihoterapeut, în *Der Kleriker – Psychogramme eines Ideals* (1989), Ulrich Holst din Hamburg susține că Iisus a fost esenian, că esenienii erau inițiați în ezoterică, și că Iisus ar fi supraviețuit pe cruce, că biserica are interesul să păstreze ascunse unele texte care contrazic dogma, că după Conciliul de la Nicea din 325 anumiți „correctores" numiți de autoritățile clericale au „corectat" textele evangheliilor, înlăturând tocmai elementele ce țineau de misterele eseniene.

10. vezi și Ulrich Holst, *Esotera* 8, august 1990, *Jesus der Esoteriker,* p.63.

11. vezi Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, p.260.

12. vezi Kernbach, *op.cit.*, p.261 și Pierre Crépon *Les Évangiles apocriphes*".

13. *Das Friedensevangelium der Essener,* Bd.1, S 11 f, Frankfurt 1974, apud *Iesus der Esoteriker,* p.63.

14. *Ibidem,* p.65.

15. *Die Scilitanischen Märtyrer* in *2 000 Jahre Christentum* p.97.

16. vezi *Die Christen – Feinde oder Stützen des Staates,* Justin, *Erste Apologie: Die Christen halten sich an Recht und Ordnung,* în *2000 Jahre Christentum* p.90.

17. Disputa dintre iudei și ereticii creștini începe odată cu predicile lui Iisus. Ele contraziceau legile pe care tocmai arhiereii se străduiau să le impună pentru a crea o religie dogmatică și coerentă capabilă să se opună sectelor tot mai numeroase și tot mai periculoase pentru unitatea poporului, unitate realizată de Moise și Ezdra, tocmai prin „lege". Iisus credea că l-au urât pe nedrept („M-au urât pe nedrept" – *Ioan* 15, 25), dar ei îl urau „pe drept", ca pe un destabilizator etnic, politic, religios; Iisus îi mai învinuia că nu știu „să deslușească semnele vremurilor: «Fățarnicilor, fața cerului știți s-o judecați, dar semnele vremurilor nu», le striga Iisus fariseilor și saducheilor" (*Matei* 16, 3). El îi mustră mereu pe preoții „oficiali" pentru fățărnicie și necredință. Aceștia, la rândul lor, chiar dacă (în cazul primilor) acceptau dogma nemuririi sufletului, în înviere, îl considerau pe Iisus un personaj turbulent și straniu și mai ales nu credeau în minunile săvârșite de el.

18. În De Migne, *Pathrologie grèque* 11, 1060, apud.Foliakov, *op.cit.*, I, p.41.

19. *Ibidem,* pp.46, 685.

20. *Ibidem*, pp.25, 230.

21. *2 000 Jahre Christentum*, p.153.

22. *Ibidem*, pp.152–153.

23. *Ibidem*, p.154.

24. vezi *J.Evolo Métaphisique du Sexe*, Petite Bibliothèque, Payot, 1976.

25. *Schimbarea la față a României*, București, 1937, p.130.

3. Antisemitismul

1. Termen introdus în limbajul jurnalistic mai întâi, în 1879 de jurnalistul Wilhelm Marr și însemnând ura față de evrei *în exclusivitate*.

2. Ghetoul a apărut la Frankfurt în 1349 și a fost instituționalizat în secolul XVI. Numele lui provine de la cartierul evreiesc „Getto" de lângă Veneția, aflat lângă o turnătorie. În Germania poartă numele de „Judengasse" (strada evreilor). Aici se pare că a fost prima „rezidență evreiască". Era înconjurat cu ziduri și prevăzut cu porți păzite care se închideau la căderea nopții. Dată fiind natalitatea mereu în creștere a evreilor, ghetourile deveneau neîncăpătoare și murdare (Josy Einsenberg, *op.cit.*, p.235).

3. „Judenhut" (pălăria jidanului) – ar putea fi și un semn de identificare preluat de arta europeană din miniaturile persano-arabe. Se observă că aristocrații reprezentați în aceste miniaturi purtau, în diverse împrejurări (războaie, vânători, ceremonii), un fel de cască prevăzută cu un cornet. „Judenhut" ar putea fi pur și simplu rodul unei contaminări artistice, o preluare a „semitului" din miniaturile orientale cu semnul lui distinctiv – cornetul, care a căpătat, într-un context antisemit, conotații negative ce merg de la ironie la acuzația de pact cu diavolul. Pentru europeni, sarazinul și evreul aveau un loc de incidență – ambii *nu erau creștini*. O amplă documentare asupra

vestimentației nobiliare semite se află în volumul *L'art de la miniature et la littérature de l'Orient* de E.A. Poliakova și Z.I.Rakimova, apărut la Taşchent, 1987, Éditions de la littérature et de beaux-art Gafour-Gouliame.

4. vezi Léon Poliakov, *op.cit.*, vol.I, p.141 ș.a.

5. *Ibidem*, vol.IV, p.182.

6. *Ibidem*, vol.III, p.87.

7. *Ibidem*, vol.II, pp.90–97.

8. vezi studiul lui Henri Labroue: *Voltaire antijuif*, Paris, 1942, și Poliakov, *op.cit.*, vol.III.

9. vezi Poliakov, *op.cit.*, vol.III și studiul lui M.Schneider, *Wagner*, Paris, 1960.

10. vezi Poliakov, *op.cit.*, vol.III și Arnold Künzii: *Marx. Eine Psychopatie*, Zürich, 1966.

11. Termenul aparține lui Arnold Künzli, studiul citat.

12. vezi studiul lui Leon Volovici *Ideologie naționalistă...* tradus în revista *Dialog*, mai-septembrie 1995, editată în Germania de dr. I.Solacolu, p.7.

13., 14., 15. *Ibidem*, p.8.

16. vezi *Fall der Religion und ihre Wiedergeburt*, 1820, apud René Gérard, *L'Orient et la pensée romantique allemande*, p.171 și *Lettres à Görres*, citate de M.Boucher în *Le sentiment national en Allemagne*, Paris, 1947.

17. vezi Adam Müller *Elemente der Staatskunst*, 1809, citat de S.Keiser în *Pietismus und Patriotismus im literarischen Deutschland*, Wiesbaden, 1961, p.220.

18. Citat din *La grande épouvente. La Biblie n'est pas la parole de Dieu*, 1933.

19. Houston Steward Chamberlain (1855–1927), germanofil, fanatic antisemit. Opera sa cea mai cunoscută – *Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts*, 2 vol., München, 1829; capitolul 5 intitulat *Eintritt der Juden in die abendländische Geschichte*, vol.1, p.373.

II. STEREOTIPIILE ARTEI

1. Imaginea cuvântului în arta medievală

1. *La philosophie des formes symboliques de la pensée,* apud. Poliakov, *op.cit.,* vol.II, p.60.

2. vezi Mira Friedmann, *Bilder zur Bibel. Altes Testament* Gondrom Verlag, Bayreuth, 1985, cap.*Hellenistische Quellen biblischer Ikonographie.*

3. *Signs of Identity on Signs of Infamy,* în studiul lui Elisabeth Revel-Neher, *The Imagine of the jew in Byzantine Art.*

4. vezi *L'Iconoclasme byzantine,* p.287.

5. vezi *2000 Jahre Christentum,* pp.140–145.

6. În studiul lui Stzygowski, *Origin of Christiam Church,* Art Haecken Art Books, New York, 1973, autorul discută, în capitolul ce se ocupă cu pictura, elementele cultului mazdaist ușor de depistat în creștinismul oriental și bizantin dar și în mozaicurile de la Ravenna:

1. intrarea în Ierusalim călare: se știe că arienii i-au învins pe indo-persani datorită întrebuințării calului ca animal de tracțiune;

2. rugăciunea de pe munte;

3. judecata de apoi;

4. alegorii ale turmei și păstorului;

5. binele și răul;

6. Iisus rege – influență a ahemenizilor în cultul mitraist, apoi în cel creștin oriental din secolul III. Izvorul literar - Efraim Sirianul, exeget și poet creștin.

7. Iisus pantocrator – influența ahemenizilor.

8. arta ariano-mazdeistă nu era figurală, dar ea a devenit prin contactul cu helenismul.

7. Un text inedit din aceste *Altercații* (secolul X) a apărut la Strassburg în *Revue de Moyen-Age latine,* 1854, p.160, sub îndrumarea lui Bernhard Blumenkranz.

8. Michel Pastoureau: *Couleurs, Images, Symboles,* – Le Léopard d'or, Paris.

9. apud. B.Blumenkranz „*Le juif dans...*, p.55.

10. *Ibidem,* p.58.

11. *Ibidem,* p.112.

12. O analiză a frescelor mânăstirilor din nordul Moldovei o găsim în studiile lui André Grabar: *Les croisades de l'Europe orientale dans l'art* (1935) și *L'origine de façade peinte des églises Moldaves* (1936).

13. B.Blumenkranz, *op.cit.,* p.135.

2. Melodrama *patimilor*

1. vezi studiul *Essais sur la nature et la fonction de la sacrifice* de Hubert et Mauss, în *l'Année sociologique* III, 1989, p.11.

2. *Quelques paroles de M.Pouyarde,* în *Mythologies,* Paris, Seuil, Collection Points, 1970, p.85.

3. Bibliografia fenomenului este extrem de bogată. Multe studii au ca subtitlu interogația: „Is the Possion Play Anti-semitica?".

4. Saul S.Freedmann: *The Oberammergau Passion Play. A Lance against civilisation,* Southen Illinois Press, 1884.

3. Evreul în zvonuri, legende, falsuri

1. vezi Charlotte Klein: *Damascus to kier. Civilta Cattolica on Ritual Murder,* în *The Wiener library Bulletin,* XXVII, 1974 (apud. Poliakov).

2. vezi Peter Dinzelbacher: *Judas Traditionen,* Raabser

Märchen-Reihe, Viena, 1977.

3. Leon Volovici, *op.cit.*, p.9.

4. *„Kurze Beschreibung und Erzählung von einem Jude mit Namen Ahasverus. Welcher bei der Kreutzigung Christi selber përsonlich gewesen auch der Crucifige über Christum habe helfen schreyere...".*

5. apud Edgar Knecht, *Le mythe de juif errant,* pp.25–26.

6. *Ibidem,* p.28.

7. vezi Gaston Paris: *Légendes du Moyen Âge,* Hachette, 1908.

8. Călugării franciscani au jucat un rol deosebit în difuzarea legendei despre Malhus. Cf. P.B.Bagatti: *The Legend of the wandering Jew,* apud. Knecht, *op.cit.,* p.33.

9. *Journal,* vol.I, p.74; apud. Knecht, *op.cit.*

10. vezi studiul *L'Apocalypse de notre temps. Les dessous de la propagande allemande d'après des documments inédits.*

Studiul a apărut în 1933; Henry Rollin (1885–1955), pasionat cercetător al enigmelor istorice, șef al Serviciului Secret de informații la Constantinopole, 1917, șeful Serviciului de informații secrete de la Le Havre în timpul celui de-al doilea război mondial. În timpul guvernului Laval, reușește să fugă la Londra unde își continuă activitatea de agent secret. *L'Apocalypse...* demontează mecanismul dezinformării, mecanism ale cărui consecințe nefaste sunt cunoscute. În 1942 cartea a fost interzisă în Franța.

După căderea lui Napoleon, de câte ori puterile occidentale se aflau în conflict, invocau pericolul rusesc atestat în *Testamentul lui Petru cel Mare* pentru a denunța panslavismul. La 4 sept.1896 în *Le libre parole* apare articolul *Le Prince Lobanof et le Testament de Pierre le Grand,* semnat de Eduard Drumont. Era demascat pactul franco-rus în războiul din Crimeea: în mod perfid, rușii își puneau planul expansionist în aplicare. Drumont reproducea paragrafe din *Testament.* „Marele

Dumnezeu de care depinde existența și încoronarea noastră... ne permite să privim la poporul rus ca la un popor chemat (ales?) să domine general Europa".

Pentru realizarea „chemării" era necesară divizarea Poloniei, cumpărarea cu bani a guvernelor țărilor europene, influențarea lor pentru a-i înlătura pe adversarii planului, intrarea în anumite state și staționarea de trupe, menținerea cu vecinii puternici a unor relații confuze și, la momentul oportun, punerea lor în fața faptului împlinit.

Așadar, un nou „popor ales" amenința Europa. Publicația *La France juive* se întreba cuprinsă de panică: cum va putea un popor setos de bani, divizat, cum este cel francez, să se opună amenințării slave? Cu ocazia vizitei țarului Nicolae II în Franța, Eduard Drumont nu uită să amintească originea germană a țarinei și tratatele rușilor cu nemții. Țarul mai avea și păcatul de a nu fi antievreu. Voga celebrului *Testament* trece; reapare însă în preajma anilor 1936. Țarul-vizionar își compara invazia cu apele Nilului care fertilizează solul Egiptului; popoarele nordice aveau datoria să invadeze sudul pentru a-l „fertiliza" (idee comună cu aceea a pangermanismului național-socialist). El spera că „fluviul" pe care l-a creat – poporul rus din vremea lui – va deveni o mare ale cărui valuri se vor revărsa peste orice dig care i s-ar opune.

11. În realitate, *Testamentul* era „opera" generalului Mihail Sokolnicki, fost elev al Școlii de cadeți din Varșovia, refugiat în Franța în 1812, unde, după campania lui Napoleon în Rusia, la care luase parte, publică o carte – *Progresele puterii ruse* – în care înserează și *Testamentul.*

12. *Memorandumul generalului Tanaka,* apărut într-o publicație din New York, *China Critic,* în 1927, are ecou în America și Anglia. El avertiza omenirea în legătură cu un plan ascuns de dominație universală a japonezilor. Pentru revista care a publicat falsul a fost o afacere rentabilă. Dezmințirile

guvernului japonez că generalul Tanaka nu ar fi existat nu au fost luate în seamă. El trebuia inventat.

13. *Monita Secreta*, un alt fals celebru, a apărut la Cracovia în 1612, având ca autor un călugăr iezuit excomunicat. În 1939 revine în atenția Europei sub titlul *Monita Secreta sau instrucțiunile secrete ale iezuiților*, dar nu-l mai ia nimeni în seamă.

4. Limba iudeofobă

1. Marcel Bulard, în *Le Scorpion symbole du peuple juif dans l'art réligieux de XIV-e, XV-e siècle,* Paris, 1935, p.42.

2. vezi: Wayland D.Hand, *A Dictionary of Words and Idioms associated with Iuda Iscariot,* Berkeley, 1942.

5. Dragă Iuda sau despre filosemitismul european

1. Rolul bisericii creștine în propagarea și întreținerea urii antiiudaice devine minor deja în secolul XVIII. Biserica și teologia au pregătit însă niște forțe care s-au dovedit mult mai nocive decât s-a intenționat și pe care nu a reușit, ca ucenicul vrăjitor, să le mai stăpânească. Neputința bisericii de a se opune antisemitismului ca politică de stat a ieșit la iveală în vremea ascensiunii național-socialiștilor. Sub obsesia vinovăției, biserica încearcă să se lepede, să-și justifice, să uite contribuția ei la holocaust. Ea predică toleranța, ecumenismul, relativizează adevărurile „de odinioară". Cele două biserici, catolică și ortodoxă, au manifestat (cu unele excepții), în vremea ororilor fasciste, prudență în condamnarea lor. Când Edith Stein, călugăriță carmelită provenită dintr-o familie de evrei convertiți (una dintre puținele femei-filosof ale secolului, specialistă în opera lui Thoma d'Aquino, ucisă la Auschwitz în 1942), s-a dus la Roma pentru a sta de vorbă cu papa Pius XI, să-l avertizeze

în legătură cu dezastrul pe care-l pregătea Hitler omenirii, acesta a ascultat-o în liniște, apoi, a continuat să se ocupe de pregătirea unor manifestări ce marcau un jubileu al bisericii. Mulți clerici au ajutat pe cont propriu, în ilegalitate, pe evrei. Într-un volum apărut în 1981 la *Centre de Documentation Juive Contemporaine* se discută pe larg atitudinea reală a bisericii protestante și catolice în vremea celui de-al III-lea Reich. Cazul cardinalului Liénard, fost episcop de Lille, este unul dintre cele mai cunoscute și ca atare, dezbătut, în volumul *La France et la Question Juive 1940–1944. Le Politique de Vichy, l'attitude des Eglises et de mouvements de Resistence,* pe larg, ca un „stereotip". Cardinalul avusese prieteni printre evrei și rabini, teologi talmudiști și a manifestat înțelegere, între 1940–1944, față de suferințele evreilor. „Sunt fericit că prin atitudinea și intervențiile mele am putut să ameliorez starea câtorva evrei", declara el cu prilejul dezvelirii unei plăci comemorative la sinagoga din Lille, în 1950. Mulți evrei i-au mulțumit cardinalului care, din păcate, nu a avut un angajament ferm în combaterea antisemitismului și nici nu a perceput gravitatea faptelor petrecute atunci, de vreme ce, într-o pastorală din 1960 intitulată *Problema iudaică și conștiința creștină,* încerca să justifice holocaustul care a fost, în opinia sa, o încercare de a stăvili pericolul talmudismului asupra creștinismului (sic!).

2. *Lettres de M^me^ de Sevigné*, Paris 1957, t.III, p.466, (apud. Poliakov, *op.cit.*, vol.III).

3. vezi René Hubert: *D'Holbach et ses amis,* Paris, 1928.

4. Lettres à M^me^ de Franquères 1759 în *Proffesion...*

5. parafrază a titlului unui studiu al lui Clemenceau, *Au pied de Sinai,* din 1898.

ÎNCHEIERE

1.*Présent passé, passé présent*, Eugen Ionesco, Paris 1968.

2. Ideea că structura mitică a totalitarismelor s-ar afla în monoteismul biblic este adeseori sugerată sau adusă în discuție în diverse studii. Desigur trebuie distins între totalitarismul religios și cel secularizat, între religia totalitaristă și politica totalitaristă.

Elementele comune religiei și politicii, elemente ce provin dintr-o moștenire comună oriental-monoteistă, concretizate prima dată în legitatea fermă a iahvismului mozaic și preluate de iudaism și creștinism, sunt numeroase.

Câteva dintre ele:

1. un singur Dumnezeu – un singur conducător;

2. invocarea iubirii față de Dumnezeu – față de conducător;

3. paternalismul relației Dumnezeu-popor – conducător-popor;

4. infantilismul individului care rămâne un „determinat" dependent de Dumnezeu – sau de conducător de la care așteaptă însăși „rezolvarea" existenței sale;

5. organizarea perfectă a unui sistem rațional care se manifestă ca o putere ocultă;

6. practica culpabilizării și autoculpabilizării;

7. colectivizarea, comunizarea individului, încercarea anihilării personalității;

8. apariția delictului de conștiință și pedepsirea lui;

9. încercarea de suprimare a vieții intime individuale și înlocuirea ei cu o „interioritate dirijată" etc.

Addenda:

Compromisul – unica soluție. Mic lexicon al contactelor între iudaism și creștinism.

Absolutism

Și iudaismul și creștinismul (ca și islamul) practică absolutismul, în primul rând în sensul de căutare a absolutului; apoi, fiecare dintre cele trei religii susține că „aleșilor lor" li s-a revelat Dumnezeul adevărat, unic și atotputernic. Și Dumnezeu cere supușilor săi credință exclusivă și absolută. „Să nu ai alți Dumnezei afară de mine" (*Exodul* 20, 3), îi spune Yahweh lui Israel, iar Iisus ucenicilor săi: „În casa tatălui Meu multe locașuri sunt... Eu sunt calea, adevărul și viața. Nimeni nu vine la Tatăl decât prin Mine" (*Ioan* M, 2–6). Cu toate acestea, între cele trei religii izvorâte din *Biblie* nu există o conciliere, cum ar fi normal, dimpotrivă.

Rabinul Franz Rosenzweig (1886–1929) propunea, în sensul lui Mose Ben Maimon, unul dintre cei mai învățați rabini medievali (1135–1204), o cale de compromis: prin creștinism ne-iudeii au ajuns la cunoașterea Dumnezeului iudaic și vor putea lua parte la fericirea cerească; la rândul lor creștinii au recomandat drept cale spre mântuire a ne-creștinilor – convertirea.

Akeda (legat la ochi)

Este numele capitolului din *Biblie* care povestește despre încercarea lui Avraam de a-și jertfi unicul fiu, pe Isaac. „legat la

ochi" pentru a-și demonstra credința absolută în Yahweh. Și Dumnezeu-Tatăl își jertfește unicul fiu, pe care-l trimite omenirii, dar cu alt scop, acela de a-i arăta calea spre mântuire.

Isaac copil își cară, potrivit *Facerii,* singur lemnele pentru focul ce avea să-i ardă trupul adus jerfă pe altarul lui Yahweh. După unele legende para-biblice, Isaac nu era copil, ci un tânăr de 33 de ani (exact vârsta la care moare Iisus) și s-ar fi dus de bunăvoie spre altarul jerfei. Oricum se știe că și evreii au practicat jertfa umană și Tofetul (Valea Uciderii) de la Ben-Hirom este o mărturie a ritualului refuzat de redactorii succesivi ai cărților *Bibliei.* Avraam, dacă nu ar fi fost împiedicat de îngerul salvator, ar fi făcut el ceea ce se pare că făcea Moloh: și-ar fi jertfit fiul.

Akeda ar fi, după interpretările biblistice mai recente, un protest împotriva jertfelor pe care și profetul Ieremia le amintește (19, 1).

Iisus își cară singur crucea pe Via Dolorosa, așa cum Isaac și-a cărat vreascurile pentru focul ce trebuia să-l mistuie.

Teologul Hans-Joachim Schoeps, în cartea sa *Paulus* (Tübingen, 1959), susține ideea unui holocaust, o Akeda modernă. Relativizarea teologală a holocaustului ne pare extrem de periculoasă pentru că ea, spiritualizând genocidul, îl justifică.

Apocalipsa

În greceşte cuvântul înseamnă dezvăluire, înfățișare.

Creștinismul a numit „apocalipsa" cartea prin care Ioan din Patmos și-a făcut cunoscute „dezvăluirile". Orice apocalipsă prezintă o situație în care creația se află în pragul unei schimbări a unei „metanoïa", după care ar urma „mai binele". Apocalipsele iudaice, apărute prin secolul IV, au comună, cu cele creștine, ideea unei *judecăți* ce precede schimbarea, trecerea într-o altă

stare. Și alte religii au avut „apocalipsele" lor.

În secolele IV-III î.Hr. mai cunoscute erau cele egiptene și iraniene.

Apocalipsele vetero-testamentare, „vedeniile" unor prooroci se află în cărțile proorocilor Daniel, Iezechiel, Isaia, Zaharia. „Metanoïa" lor are ca sens reînvierea statului Israel. Obsesia „luării de la început" a creației este tema centrală a tuturor apocalipselor. Mișcarea fundamentalist-iudaică Gush Emunim se bazează în politica sa internă și externă pe idei de sorginte apocaliptică. Toate apocalipsele propun rupturi dureroase, ca fenomene prin care se produce schimbarea, refuzând ideea de evoluție.

Avraam

Personaj comun celor trei religii care au ca izvor *Biblia:* iudaismul, creștinismul, islamul.

Primul misionar al monoteismului iudeo-creștin, căruia Dumnezeu unic i s-a revelat înainte de momentul Sinai, a fost după unele opinii, un inițiat în brahmanism, după altele un inițiat în misterele egiptene, ca și Melhisedec, regele Salemului, care-l întâmpină cu pâine și vin.

Apostolul Pavel îl consideră pe Hristos un urmaș al lui Avraam. „Făgăduințele au fost sortite lui Avraam și urmașului său care este... Hristos" (*Galateni* 3, 16). Evangheliile au încercat o diminuare a importanței evreului Avraam: nu-i de-ajuns să fii fiul lui Avraam ca să fii credincios. Astfel, Ioan Botezătorul le spune saducheilor și fariseilor care veneau să se boteze la el: „Și să nu credeți că puteți zice în voi înșivă: Părinte avem pe Avraam, căci vă spun că Dumnezeu poate să ridice și din pietrele acestea fii ai lui Avraam" (*Matei* 3, 9). Avraam se știe, potrivit evangheliilor, stă la masă, în cer, împreună cu Iacob

și Isaac, dar nu și cu Iisus.

Încercările de relativizare a importanței lui Avraam în procesul constituirii monoteismului iudeo-creștin și apoi al celui creștin nu au putut însă umbri imaginea acestui patriarh care a rămas un ideal de morală, credință, înțelepciune, generozitate. Cine n-ar vrea să se simtă „ca în sânul lui Avraam"? (Adică în sinele, în firea lui.)

Cina cea de taină (Seder)

Cina de seară, într-un cerc restrâns al familiei și prietenilor apropiați este un vechi obicei ebraic. Acest obicei îl aveau și proto-creștinii esenieni.

Iudeii, după rugăciunea în sinagogă, în seara ce purcede Sabatului, iau o cină care începe cu pâine, vin binecuvântat și rugăciuni.

Creștinii au preluat cina iudaică sau esenianâ și au transformat-o într-o manifestație sacramentală ce amintește de „ultima cină" pe care Iisus a luat-o cu ucenicii săi, când a propus pâinea și vinul ca „împărtășanie", eliminând pentru totdeauna din ritualul creștin carnea și sângele. Cina de după momentul învierii admite consumul cărnii de miel, acesta fiind simbolul lui Iisus. Pe de altă parte însă evreii, la Paștele lor, consumă și ei miel. Ambele „cine", „cea de taină" ca și sederul sunt precedate de post și au implicații sacramentale. Conciliul de la Lateran din 1215 consfințește transubstanțierea: pâine și vin în loc de „carne și sânge", în conformitate cu evangheliile: „Și luând paharul și mulțumind, le-a dat zicând: «Beți dintru acesta toți, că acesta este sângele Meu, al legii celei noi care pentru mulți se varsă spre iertarea păcatelor»" (*Matei* 26, 27).

Învierea și „viața de dincolo"

Se știe că și vechii evrei credeau într-o „viață de dincolo", dar în *Biblie* este doar rareori menționată legătura cu morții, și în nici un caz ideea unei reîncarnări (cu excepția viziunii lui Iezechil). Episodul cu vrăjitoarea din Endor, un fel de exercițiu samanic, este revelator pentru ideea de „dincolo" a evreilor: „Dar femeia i-a răspuns lui Saul: «Tu știi ce a făcut Saul, cum a alungat el din țară pe cei ce cheamă morții și pe ghicitori. Pentru ce dar îmi întinzi tu cursă sufletului meu spre pieirea mea?». Și s-a jurat Saul pe Domnul, zicând: «Viu este Dumnezeul, tu nu vei suferi nici un necaz pentru faptele acestea...»" (I *Regi* 28, 9–14). Este clar că cei doi, vrăjitoarea și Saul, se întrețin cu „un spirit" (cel al lui Samuel) și nu cu o ființă reîncarnată.

Ce s-a întâmplat cu Iisus? A fost învierea lui una și întru trup? Sau numai una întru spirit?

Episodul cu Toma Necredinciosul vrea să ne convingă de o reapariție *materială* a Învățătorului. În Iezechil este deja o înviere care se potrivește creștinismului popular: „Domnul însă mi-a zis: Prooroceşte asupra oaselor acestora și le spune: oase uscate ascultați cuvântul Domnului. Așa grăiește Domnul Dumnezeu oaselor acestora: Iată eu voi face să intre în voi duh și viață, veți învia. Voi pune peste voi vin și carne va crește pe voi, vă voi acoperi cu piele, voi face să intre în voi duh și veți învia și veți ști că Eu sunt Domnul" (*Iezechil* 37, 3–6). Așadar, ideea învierii carnale a lui Iisus, pe care o testează Toma Necredinciosul, se află și în *Vechiul Testament*. Ambele exprimă o „erezie" a credinței în metempsihoză și refuză tocmai ideea schimbării ascensionale, fundamentală pentru înțelegerea sensului reîncarnării.

„*Anastasis*" în greacă, „techiat ham – metîm" în ebraică au avut un izvor comun: texte biblice clasice, texte midrașice și cele ezoterice. Fariseii credeau în înviere, saducheii nu. Învierea

lui Iisus formează sâmburele creștinismului. S-au scris fluvii de comentarii despre acest eveniment și cu toate acestea, totul a rămas un mister. De aceea pot apărea și astăzi presupuneri cum că nu Iisus ar fi fost răstignit pe cruce, ci un frate al lui, iar el ar fi plecat cu un grup de prozeliți prin Siberia, în Japonia unde există localități cu nume ce amintesc de cetățile israelite, așa cum în America și Canada sunt orașe, străzi ce amintesc de Europa. Așa se explică și enigma bisericii din Srinagar unde s-ar afla mormântul lui Iisus, potrivit inscripției de la intrarea în biserică.

Ideea de sorginte gnostică, a învierii ca transubstanțiere preocupă tot mai mult teologia cultă. Dar ea va rămânea la acest nivel elitar.

Nici „viața de dincolo" nu este un concept cu aceeași accepție nici chiar la creștini. Oricum însă nu este doar un Seol, un tărâm al morților. Mai curând „tărâmul celălalt" este văzut ca unul „în ceruri", nici sub pământ, nici pe pământ.

Legământ (berit), *Testamentul Vechi* și *Nou*

În tradiția paternalistă ebraico-iudaică, legământul (berit) cuprinde îndatoririle pe care „copiii" (poporul lui Israel) le au față de Yahweh, Părintele suprem. Prin acest „legământ" se stipulează îndatoririle, dar și „răsplata" celor ce le vor respecta. Pe de altă parte Dumnezeu devine o prezență în viața de zi cu zi a credinciosului, chiar dacă nu are nici chip nici nume. Relația este complicată, ea implică teamă, adorație, dependență, respect, răsplată și pedeapsă, datorie în primul rând. Dumnezeul evreu încheie primul legământ cu Noe, după potop, promițând urmașilor acestuia că nu-i va mai pedepsi prin potop. Apoi reînnoiește legământul cu Avraam – Avraam căruia îi promite în primul rând înmulțirea neamului său.

Ca urmare a legământului evreii practică sacramentul circumciziei (berit mâla).

Noul legământ al creștinilor este legat de „Cina cea de taină", sau „ultima cină". Iisus le spune ucenicilor săi: „Acest pahar este *legea cea nouă*, întru sângele Meu care se varsă pentru voi" (*Luca* 22, 20). Creștinismul se distanțează de Vechiul Legământ, în primul rând prin *renunțarea la sacramentul circumciziei* și înlocuirea lui cu botezul. Mare parte a polemicii pauliene și a celei teologale medievale se învârtește în jurul relației dintre *Vechiul* și *Noul Testament*. Bibliologii au stabilit cu minuție textele din *Vechiul Testament* și corespondențele lui în *Noul Testament*. De altfel multe dintre întâmplările evangheliilor au fost fie – trăite sau anunțate de profeți.

Lege (Thora, Halakha)

Iudaismul s-a fundamentat ca religie pe Lege *(Thora)*, învățătură, poruncă. A și fost numit „religia legii". Nerespectarea legii este cauza tuturor suferințelor care au marcat istoria „celui mai nefericit popor", așa cum au fost numiți evreii nu de puține ori. Iudeii au considerat *halakha* nu ca pe o corvoadă, ci ca pe un semn al generozității divine. *Talmudul* a interpretat legea și a încercat s-o mențină în perimetrul comunitar iudaic.

Creștinii nu au refuzat *Thora*, dimpotrivă s-au inspirat din ea, între poruncile lui Moise și cele zece porunci ale lui Iisus neexistând decât diferențe minore. *Nova Lex Christi* propune în plus iubirea aproapelui ca poruncă fundamentală. Luther a folosit cele zece porunci în *Marele Catehism*.

Creștinismul a considerat însă că *Thora*, legământul cel vechi, a fost valabil până la venirea lui Mesia, adică a lui Iisus.

În realitate „temelia" creștinismului se află în *Thora*.

Mila (chen, chinam)

Creștinii i-au acuzat în permanență pe iudei că nu au înțeles sensul divin al milei, grației, îndurării. Totuși *Psalmii* laudă mereu tocmai această îndurare divină. O liturghie rabinică are ca temă mila. Legea însăși, susține iudaismul, este manifestarea cea mai înaltă a grației divine. Ceea ce aduce nou creștinismul este „mila față de aproape". Cea divină se subînțelege.

Paști (Pesa)

Paștele creștinilor ca și Pesa evreilor sunt sărbători de primăvară ce amintesc de obiceiurile păstorilor de a serba nașterea mieilor (psch înseamnă, de fapt, salt mic, săritură). „Împreună cu pâinea mai aduceți și șapte miei fără meteahnă" (*Leviticul* 23, 18). În *Exodul,* sângele mielului jertfit primăvara capătă conotații din sfera ideii de salvare: cu el sunt unse ușile evreilor pentru ca Dumnezeu să știe unde sunt casele lor și să-i salveze de la pruncuciderea ce le-o pregătiseră egiptenilor. Jertfa mieilor nu mai înseamnă darul păstorilor adus, primăvara, zeilor, ci amintirea primului miel jertfit de evrei în Egipt așa cum le-a poruncit Moise: „Și să mănânce în noaptea aceea carnea (mielului) friptă la foc, dar s-o mănânce cu azimă și cu ierburi amare... și să-l mâncați cu grabă, căci este Paștele Domnului. În noaptea aceea voi trece peste pământul Egiptului și voi lovi pe tot întâiul născut în pământul Egiptului, al oamenilor și al dobitoacelor. Iar la voi sângele va fi semnul pe casele în care vă veți afla" (*Ieșirea* 12, 8–15).

La creștini se păstrează denumirea de Paști, în limbile romanice Paque, Pasqua, Paște: în limba germană însă ostern, în engleză eastern, de la numele nordic al zeiței primăverii, Eostre.

Ca și la evrei, și la creștini, sărbătoarea este precedată de post și slujbă religioasă și se termină cu consumarea unui miel fript și cozonac (pâine dospită, spre deosebire de evrei care consumă azime, adică pâinea durerii).

Iisus însuși serba jertfirea mielului în ziua cea dintâi a azimelor: „Iar în ziua cea dintâi a azimilor, când jertfeau mielul de Paști, ucenicii lui l-au întrebat: Unde voiești să pregătim ca să mănânci Paștele" (*Marcu* 14, 12).

Apostolul Pavel îl numește pe Iisus „Paștele nostru", adică mielul nostru, „căci Paștele nostru, Hristos, s-a jertfit pentru noi" (I *Corintini* 5, 7).

Paștele – mielul jertfit – implică ideea de salvare la evrei și creștini, deopotrivă. Iisus aduce și speranța învierii: „Și privind pe Iisus care trecea, a zis Ioan Botezătorul «Iată mielul lui Dumnezeu»" (*Ioan* 1, 36).

Deși Paște și Pesa au origini și înțelesuri comune, sărbătoarea lor a favorizat accentuarea urii între iudei și creștini, declanșarea stărilor conflictuale cu grave consecințe în plan social.

Tatăl nostru – Quaddisch

Numeroase versete din rugăciunea creștinilor – *Tatăl nostru* – se află fie în rugăciunile evreilor, fie punctează momente ale slujbei lor religioase. Orice slujbă religioasă evreiască se termină cu „Fie numele Domnului lăudat de acum și până în veac" (*Psalmul* 112, 2; *Tatăl nostru* se află în *Matei* 6, 9–13).

În *Quaddisch* se spune: „Sfințească-se numele Tău atotputernic, facă-se în voia ta în lume și în regatul tău. Lasă să

se răspândească mântuirea în viața noastră, în zilele noastre, în viața casei lui Israel".

Tatăl nostru este o rugăciune creștină inspirată din tezaurul de rugăciuni iudaice. A apărut în forma de astăzi în secolul II d.Hr. Spre deosebire de *Quaddisch, Tatăl Nostru* renunță la epitete redundante, are o formulare sobră.

Sfânta Treime

Cea mai disputată dogmă creștină întrucât ea contravine logicii simple. Teologii creștini s-au străduit să explice conceptul de *ipostază*, trinitatea fiind o triplă ipostază a lui Dumnezeu. Dar pentru omul care *crede* nu cercetarea este cea mai bună soluție dacă *vrea* să aibă o conștiință împăcată. Dar trinitatea nu este invenția creștinismului sinodal.

În creștinism, Dumnezeu-Tatăl, prin Sfântul Duh, s-a încarnat în Fiul Său. Tatăl–Fiul–Sfântul Duh sunt Una. Monoteismul trinitar este predicat încă în primele secole după Hristos, în contradicție cu monoteismul unitar rabinic.

Trinitatea a constituit mărul discordiei între creștinism și iudaism. Iudaismul i-a acuzat în permanență pe creștini că, sub influența helenismului, au falsificat legile revelate patriarhilor și proorocilor. Pe de altă parte, creștinii și-au dobândit independența față de „imperiul iudaic" tocmai prin impunerea, în secolul IV, a conceptului de trinitate.

Monoteismul trinitar apăruse însă în *Biblie*. Avraam primește sub stejarul de la Mamvri pe cei trei îngeri care erau o Sfântă Treime a lui Yahweh; forma sub care s-a arătat Domnul lui Avraam, a fost una trinitară.

Pe de altă parte, preîntâmpinând acuzațiile evreilor, creștinii au accentuat mereu *unitatea* trinității: „In Deo omnia sunt unum", se spune în 1330 la Conciliul de la Florența.

BIBLIOGRAFIE

1. Adorno, Th.W.- *Dialektik der Aufklärung,* Frankfurt, S.Fielrer Verlag, 1969.
2. Adorno, Th.W., Bernhard Berliner, Otto Finichel,ș.a. - *Fischer Wissenchaft Taschenbuch Verlag,* Frankfurt am Main, 1993.
3. Angel, Pierre - *Le personnage juif dans le roman allemand* (1855-1913), Montreal, Paris, Bruxelles, Didier, 1973.
4. Aynard, Laure - *La Bible au féminin de l'ancienne tradition à un christianisme hellenisé.* Lectio divina 138, Les Éditions du Cerf, Paris, 1990.

5. Bergson, Henri - *Cele două surse ale moralei și religiei,* Institutul European, Iași, 1993.

6. Black-Koltuv, Barbara - *Das Geheimnis Lilith, oder die verteufelte Göttin,* Goldmann Verlag, München, 1988.
7. Bloy, Léon - *Mântuirea prin evrei. Eseuri de ieri și de azi,* Institutul European, Iași, 1993.
8. Blumenkranz, Bernhard - *Le juif médiéval au miroir de l'art chrétien,* Paris, 1966.

9. Crépon, Pierre - *Les Évangiles apocriphes,* Ed. R.E.T., Paris, 1983.

10. Dinzelbacher, Peter - *Judas Traditionen,* Raabser Märchen – Reihe, Viena, 1977.

11. Eisenberg, Josy - *O istorie a evreilor,* Humanitas, București, 1993.

12. Freud, Siegmund- *Das Unbehagen der Kultur,* în G.W., Viena, 1930.
13. Friedmann, Mira - *Bilder zur Biblel. Altes Testament,* Gondrom Verlag, Bayreuth, 1985.

14. Friedman, Saul S. - *The Oberammergau Passion Play. A Lance against Civilization*, Southern Illinois University Press, 1984.

15. Gillabert, Émile - *Moise et le phénomène judeo-chrétienne. Métanoia*, Marsanne, 1976.
16. Goldschmidt, H.L. - *Lembeck, M-Heilvoller Verrat? Judas im Neuen Testament*, Verlag Katolisches Bibelwerk, Stuttgart, 1976.
17. Grabar, André - *Christian Iconography. Miniature byzantine de la Bibliothèque Nationale*, Paris, 1939.

18. Hand, Wayland D. - *A Dictionary of Words and Idioms associated with Judas Iscariot*, Berkeley, 1942.
19. Herdlinger, P. - *La figure de la Synagogue dans l'art du Moyen-Age*, Revues des Études Juives, XLVII, 1903.

20. Jens, Walter - *Der Fall Judas*, Kreuz Verlag, Stuttgart, 1975.

21. Kernbach, Victor - *Dicționar de mitologie generală*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1983.
22. Kittinger, R. - *The Yellow Badge in History, Historia Judaica*, XIX, 1957.
23. Kuecht, Edgar - *Le mythe de Juif errant. Essai de mythologie littéraire et de sociologie religieuse*, Press Universitaires de Grenoble, 1977.
24. Kovalok, Czesklow - *Die Poetik des Vorurteils*, Poznan, 1986.
25. Knauß, Christel - *...und ohnehin die schönen Blumen. Essays zur frühere christlichen Blumensymbolik*, Tübingen, Gunter Narr, Verlag, 1994.

26. Lovsky, F. - *Antisémitisme et Mistère d'Israel*, Paris, 1965.
27. Lovsky, F. - *L'antisémitisme chrétien*, Paris, 1970.

28. Maccoby, Hyam - *The Sacred Executioner*, New York, 1982.
29. Mellinkoff, Ruth - *Judas's Hair and the Jews. Journal of Jewish Art*, IX 1983, pp.31-46.
30. Mellinkoff, Ruth - *The Horned Moses in Medieval Art and Thought*, Berkeley, 1970.
31. Mellinkoff, Ruth - *The Mark of Cain*, Berkeley, 1981.
32. Perrot, André - *Abraham et son temps*, Cahiers d'archéologie biblique, nr.14, Neuchâtel, Suisse, 1962.
33. Pastourreau, Michel- *Couleurs, Images, Symboles. Étude d'histoire et d'antropologie*, Le Léopard d'or, Paris, 1989.
34. Petuchowski, J.Jakob
Clemers, Thoma - *Lexicon der judischen – christlichen Begegnung*, Herder, Freiburg, Basel, Wien, 1989.
35. Picard, Jacques - *Von modernen zum neuen Antisemitismus* în vol. *Fremdenfeindlihkeit, Rassismus, Antisemitismus*, Konstanz, Hartung-Govre Verlag, 1990.
36. Poliakov, Léon - *Histoire de l'antisémitisme*
1. du Christ aux Juifs de cour, 1955;
2. de Mahomet aux marranes, 1961;
3. de Voltaire à Wagner, 1968;
4. l'Europe suicidaire 1870-1933, 1977.
37. Poliakova, E.A.,
Rakhimova, Z.I. - *L'art de la miniature et la littérature de l'Orient*, Taşchent, 1987.
38. Prsbos, Julia - *L'entreprise mélodramatique*, José Corti, Paris, 1987.

39. Revel-Neher, Elisabeth - *The Image of the Jew in Bysantine Art, Studies in Antisemitis*, Pergamon Press, Oxford, New York, Seul, Tokio, 1992.
40. Rollin, Henry - *L'Apocalypse de notre temps. Les dessous de la propagande allemande d'après des documents inédits*, Edition Allea, Paris, 1991.
41. Rosenberg, Edgar - *The Jew in Western Drama: an Essay and a Check List*, in vol.: *The Jew in english Drama. An Annotated Bibliography*, by Edward D.Coleman, The New Public Library, New York, 1968.
42. Ryzl, Milan - *Die biblischen Wunder Deutungsver suchen der Parapsychologie*, Geneva – München, 1990.

43. Schuré Éduard - *Les Grands Initiés. Esquisse de l'Histoire secrète des religions*, Librairie Académique, Paris, 1913.
44. Schwarzberg, Günther - *Das Getto*, Steidl Verlag, Göttingen, 1993.
45. Simmel, Ernst (Hgrs.) - *Antisemitismus*. Mit Beiträgen.
46. Steiner, Rudolf - *Creștinismul ca fapt mistic și misteriile Antichității*, Humanitas, București, 1993.
47. Steinberger, Günther - *2000 Jahre Christentum. Illustrierte Kirchen*

geschichte in Farbe, Karl Müller Verlag, Erlangern, 1990.
48. Strzygowski, Joseph - *Origin of Christian Church Art.*

49. Tarochow, Sidney - *Judas, der geliebte Henker* în vol. *Nationalism and Antisemitism. The Case of Romanian Intelectuals in the 1930*, Oxford; Pergamon Press, 1991.
50. Tierney, Patrick - *Zu Ehren der Götter. Menchenopfer in der Anden*, Knaur, München, 1989.

51. Volovici, Léon - *Nationalism and Antisemitism. The Case of Romanian Intelectuals in the 1930*, Oxford, Pergamon Press, 1991.
52. Voragine, Jakobus de - *Legenda aurea*, Zürich, Manesse Verlag, 1982.

53. Wanzel, A. - *Stereotypen in gesprochener Sprache*, München, Huber Verlag, 1978.
54. Weber, Paul - *Geistliches Schauspiel und Kirchliche Kunst. Ikonographie der Kirche und Synagoge*, Ebner Verlag, Stuttgart, 1894.
55. Westmann, Heinz - *The Structure of Biblical Myths*, Londra, 1983.

56. – *...Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de misiune ortodoxă al Bisericii ortodoxe române, București, 1975.
57. – *...Die Bibel und ihre Welt. Eine Enzyklopädie, Zur Heilingen Schrift*, Cmb Hrsg.Gaalyahu Cornfeld und G.Bolitteweck Gustav, Lübbek Verlag, Bergisch Gladbach, 1988.
58. – *Die Bibel in der Kunst*, Hrsg. von Helmut Lingen, Lingen Verlag, Köln, 1988.
59. – *...Die Bibel in Bildern Schatzkammer der Malerei*, Haaumann et. Göbel Verlagsgesellschaft, Köln, 1982.
60. – *...Judentum, Antisemitismus und europaische Kultur*, Hrsg.Hans Otto Horch, Tübingen, 1988.
61. – *...Katechismus der Katolischen Kirche*, R.Oldenburg Verlag, München, 1993.
62. – *...La France et la Question Juive, 1540-44. La politique de Vichy, l'attitude des Églises et des mouvements de Résistence*, Centre de documentation Juive Contemporaine, Sylvie Messinger, Paris, 1981.

CUPRINS

INTRODUCERE: „Aimes-vous... les Juifs?" 7
I. STEREOTIPURILE GÂNDIRII
1. „Problema evreiască" în *Vechiul Testament* 19
2. „Problema iudaică" 46
3. Antisemitismul 83
II. STEREOTIPIILE ARTEI
1. Imaginea cuvântului în arta medievală 105
2. Melodrama *patimilor* 130
3. Evreul în zvonuri, legende, falsuri 140
a) Evreul în zvonuri 140
b) Cazul Iuda 147
c) *Negustătorul din Veneția* 156
d) Evreul etern 164
e) Evreul – stăpânul lumii 176
4. Limba iudeofobă 186
5. Dragă Iuda
sau despre filosemitismul european 193
ÎNCHEIERE 201
Note 213
Addenda: Compromisul – unica soluție.
Mic lexicon al contactelor între iudaism și creștinism 239
Bibliografie 251

Lector: IOANA CRACA
Tehnoredactor: CARMEN ILIE

Apărut: 1996 Bun de tipar: 1.09.1996
Coli tipo: 16

Tipărit: *Semne*

Marc Chagall-*Aaaron în fața sfeșnicului cu șapte brațe*,1931

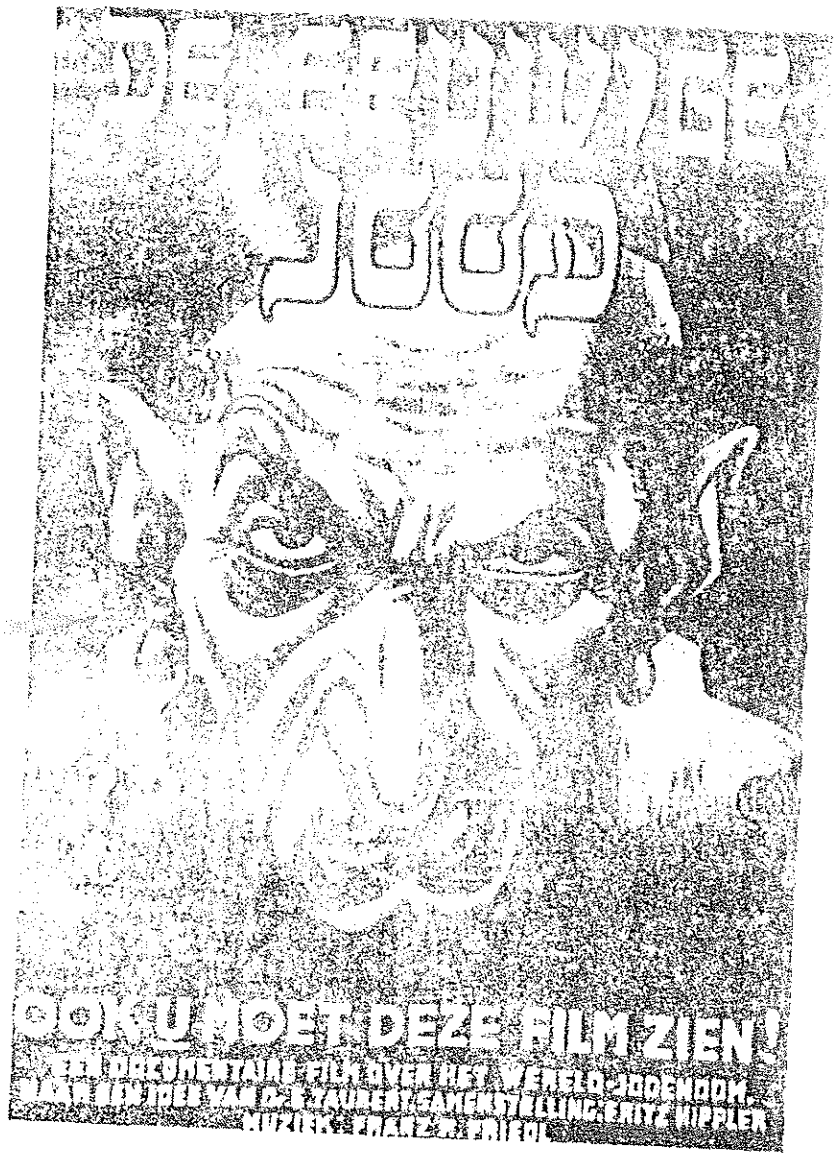

Placat olandez folosit în propaganda antisemită

Crucificarea, vitraliu Konigfelden, cca. 1325

Carte de joc din secolul XVI.
Evreul, cu rondela şi porcul